

M
A
M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-
TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNETE

1872—1922.

IRTA
DR. MÁRKI SÁNDOR,
AZ EGYETEMES TÖRTÉNELEM NY. R. TANÁRA.

Dr. Márki Sándor

SZEGED, 1922.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000417281

B
30958

I. Az egyetem eszméje Erdélyben.

1. A római kath. fejedelmek kora.

Erdélyben, Magyarország keleti részében, Kolozsvárt már a középkor végén volt főiskola. Mátyás király korában (1458—1490.) ott a domonkosrendiek kolostorában a theologiai karban *Epi* János és *Frigh* Márton tanítottak. Tágas és szép könyvtartó házat építettek, hogy azt idővel könyvvvel megtöltvén, „mindenki könnyen feltalálja, amivel lelkét gyönyörködtesse.”¹ A ferencrendiek újjáalakított iskolájában is 4—5 doctor tanított.² Erdélyiek a külföldi egyetemeket is szorgalmasan látogatták; pl. a bécsi egyetem bölcsészeti karán 1385—1488-ig 26, a hittudományin pedig 5 erdélyi származású tanár működött s ugyanazon idő alatt csupán a bölcsészeti karon 364 erdélyi ifjú tanult.³ A kolozsvári *Csoda* Miklós (Nicolaus ex Mirabilibus) 1493-ban még magyar egyetemi tanárnak, theologiai professornak nevezte magát. Nevével záródik a középkori magyar egyetemek hiteles története.⁴

A renaissance korá a nemzeteket az egyetemeknek nagyobb pártolására buzdította. Szapolyai *János Zsig-*

¹ Magyar Sion, 1866. IV. 574—585. Jakab, Kolozsvár Tört. I. 518

² Jakab, I. 612.

³ Fraknói, Magyarország. tanítók és tanulók a bécsi egyetemen a XV—XVI. században. Schrauf, A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve, XXXVII I.

⁴ Abel, Egyetemeink a középkorban, 43.

mond Magyarország választott királya s Erdély első fejedelme kétségtelenül egyetemre gondolt, mikor székhelyén, Gyulafehérvárott, 1557-ben a domonkosrendiek kolostorában főiskolát állított; hiszen az intézet berendezésére első sorban Pierre de la Ramée (Ramus Péter) párisi egyetemi tanárt hitta meg. Olasz orvosát, Dr. *Blandrata* Györgyöt tíz év múlva egyenesen azzal az utasítással küldte külföldre, hogy különböző egyetemek berendezését és szervezetét tanulmányozza, mert — ahogy Celi baseli egyetemi tanárnak írta¹ — akadémiát (egyetemet) kíván felállítani, a hazai tudományosságot biztosabb alapokra óhajtván fektetni. A bolognai egyetemről, a melynek rectora (Rector urisque universitatis) már Mátyás király idejében az erdélyi származású Földváry Lukács² volt, Gyulai Pált azzal hitta meg a gyulafehérvári főiskola élére, hogy fölöslegessé akarja tenni a külföldi iskolák látogatását.³ Az országgyűlés már 1556. júniusában támogatta őt a fehérvári főiskola megépítésében és abban, hogy „tudós személyeket tartson, kik görögöt, deákot tanítsanak“⁴ s már előbb⁵ boldognak mondta magát, hogy „vérökből való s nyelvöket beszélő ilyen uruk van.“ János Zsigmond azonban elhunyt 1571-ben, mielőtt Gyulafehérvárott vagy Szászsebesen az egyetemet fölépíthette volna.

Az unitárius fejedelmet Erdély első szabadon választott fejedelme, a katolikus *Báthory István* követte a trónon s abban az elhatározásban, hogy Gyulafehérvárott állítson főiskolát „a kegyesség és a finomabb tudományok számára,“ de ő már ezt a „seminariumot“ a jezsuitákra

¹ Levele 1567. június 22. Sárospataki Füzetek, V. 839. Fraknói, Hazai és külföldi iskolázás, 10.

² Lucas filius Stephani Comitis Castri Marie (Marienburg) de Septem Castris de Ungaria. (A pozsonyi káptalan bolognai hártya-codexében.)

³ Orsz. levéltár, Liber Regius, V. 175.

⁴ Erdélyi Országgy. Eml. II. 289—290.

⁵ 1559. júniusában u. o. II. 48.

akarta bízni.¹ Lengyel királlyá választásakor Szántó István jezsuita Rómából arra kérte,² ne hagyja félbe, hanem végezze be „az erdélyi collegium iránt megkezdett munkáját.“ Nemcsak az „eretnkség“ kiirtása, hanem a hazaszeretet nevében is buzdította erre, mert ha többé nem élhet is Erdélyben, annak úgy használhat leginkább, ha oda katolikus tudósokat küld. Azokat a katolikus tudósokat, kiket annyi esztendő alatt keresgélt össze, ne hagyja el éppen akkor, mikor megtalálta őket. Hiszen — úgymond³ — nagy híre van Olaszországban, hogy István király ezen kívül a majdnem tönkrement krakói egyetemet is tudós férfiakkal akarja helyreállítani, a mi valóban királyi munka volna. A király testvére, *Báthory Kristóf* erdélyi vajda Leleszi János jezsuitának 1579. április 7.-én már meg is mutatta, Gyulafehérvárott hova akarja építtetni a collegiumot; s Leleszi azonnal sürgette is a jezsuiták generálisát, hogy küldje be már az atyákat. „Ha — úgymond⁴ — Brazília vad népeit s a messze Japánt a rend méltónak tartotta, hogy kéretlenül is térítőket küldjön oda, miért nem törődik az erdélyi havasok közé zárt kevés magyarral? Jusson eszébe, hogy Loyolai Ignác, Laquez, Xaverius hogyan lelkesedtek a kath. hit előmozdításáért. Hány várost, mennyi veszedelmet kerestek föl egyetlenegy lélek megmentésére is? Itt pedig a lelkek nagy számban, tízezerével vannak.

A vajda már 1579. kijelentette, hogy testvérével, a királlyal egyetértve, behozza a jezsuitákat Erdélybe s eltartásukra a kolozsmonostori apátságot rendeli Kolozsmonostor mezővárossal s Bács és Jegenye falvakkal együtt. Juniusban pedig István király Sunieri Ferenc, a

¹ 1575. március 27.-én. Veress, *Fontes R. Trans.* I. 19.

² 1576. szept. 13. u. o. 49—50.

³ 1577. dec. 8. u. o. 65.

⁴ U. o. 68. Az előzményekre nézve Veress, *Báthory-egyetem*, 1—2.

jezsuiták lengyelországi tartományfőnöke előtt kijelentette, hogy a theologia, philosophia, rhetorica és grammatica tanítására Erdélyben főiskolát állít; mi végből Sunieri tizenketted magával a rendalapító Szent Ignác nevenapján, 1579. július 31.-én be is indult Erdélybe s Kolozsvárra október 1. érkezett meg.¹

A Vilnában 1581. május 12.-én kiadott *alapítólevél* szerint a király azért küldött bölcs, kegyes és istenfélő embereket Erdélybe, hogy annak ifjúságát egyházi és polgári szolgálatra neveljék, a mit annál szükségesebbnek látott, mert Magyar- és Erdélyországnak nem lévén megfelelő iskolái,² a honfiaknak költséges utakat kellett tenniök a külföldre.³ Sokan azonban a törökök miatt elszegényedtek, tehát ki sem mehettek az országból s így a tanulatlan harciak közt még a tudományok iránt való érzék és kegyelet is kiveszett. Ennélfogva a király Istennek és az embereknek akart szolgálni, mikor *XII. Gergely* pápával, *Báthory* Kristóf erdélyi vajdával és Dr. *Magi* Lőrincsel, a csehországi és az ausztriai jezsuiták tartományfőnökével egyetértve elhatározta, hogy Kolozsvárra betelepíti a Jézus-társaságot, mely csaknem az egész kereszténység előtt bebizonyította, hogy szervezete, hivatása milyen hasznos

¹ U.-o. 3., 39. l. A Vilnába hazatérő Sunieri 1580. januáriusában már azt jelentette a királynak, hogy a collegium Kolozsmonostoron egyelőre két osztállyal meg is kezdte működését s 1581. május 10.-én már a vajda jelentésében tartottak disputatiót, iskolai dialogust, színelőadást, dijkiosztást. U.-o. 5. és 8. l.

² A középkorban Magyarországnak több egyeteme volt (l. Ábel, Egyetemeink a középkorban); de Magyarország első felosztása 1541-ben ezek működését lehetetlenné tette.

³ 1523—1600 közt 13 európai egyetemen 413 erdélyi ifjú tanult; sőt Possevino jezsuita 1584-ben maga ajánlotta, hogy ezeken kívül a leipzig, wittenbergi és tübingeri egyetemet erdélyi kath. ifjak is látogassák az odajáró erdélyi szászok megnyerése végett. (Veress, Fontes Rer. Trans. III 258.) főpapok és főurak már azelőtt is támogatták külföldön tanuló ifjakat; pl. 1525-ben Csáky Mihály a krakói egyetemen az erdélyi püspök tanulójának nevezte magát (Fraknoi, Hazai és külföldi isk. 259.)

és jeles az egyházra és az államra nézve. Az ifjúságot ugyanis a józan és a széptudományokra, a jóerkölcsökre oktatja s elméjének művelésére, lelkének üdvére ügyel. Erdélyország java, haszna, műveltsége, dísze lebegett szeme előtt, mikor Kolozsvár városában megalapította a jezsuiták társasházát.

A rendnek adta Kolozsvár falai közt a hajdani Ferencieknek farkasutcai pusztá kolostorát¹ az egyházzal,² tornyokkal, kertekkel, területekkel s az apácáknak³ a szomszédságban⁴ levő egykori házával együtt, hogy azt iskolának rendezzék be. Kivette a jezsuitákat minden polgári hatóság, teher és szolgálat alól s világi dolgokban egyenesen az erdélyi vajda alá rendelte őket. Hogy pedig a collegium jogai, ékességei és kitüntetései olyanok legyenek, mint a keresztény világ többi iskolájában, mindazoknak, kik a theologiai és a philosophiai facultásokban, a széptudományokban, a zsidó, görög és latin nyelvekben dicsőségesen végeztek s akár a hittan, akár a bölcsészeti karban tökéletes tudományra tettek szert, megengedte a *babéros* (baccalaureus) *magisteri* vagy *doctori* rang elnyerését. Ez az előléptetés éppen annyi jogot, méltóságot, kitüntetést és ékességet adjon nekik, mintha csak olasz, francia, spanyol vagy német akadémiákon (egyetemen) szerezték volna; egyúttal megígérte, hogy a *pápánál kieszközli a collegium egyetemi kiváltságainak elismerését*.

A rendnek ajándékozta tehát a Boldogságos Szűz kolozsmonostori apátságát az alatta elterülő faluval, továbbá Bács, Jegenye, Kajántó, Tiborc és Bogártelke kolozsmegyei falvakkal és azoknak mindennemű hasznával s jövedelmével együtt. Hogy pedig a jezsuiták csakis a

¹ Most a reform. főgymnasium telkét.

² A Mátyás király által épített templommal.

³ A Clarissáknak.

⁴ Most a belvárosi ref. lelkészség telkén.

hittel és a tudományokkal foglalkozzanak, birtokperekben védelmüket egyszer s mindenkorra egyenesen a fejedelmi ügyek igazgatójára bízta. Kijelentette, hogy jelen intézkedése épségben marad, ha régibb törvényekkel, rendeletekkel és intézkedésekkel ellenkeznék is. Alapítását testvérének, Báthory Kristóf vajdának s fejedelmi utódainak *védelmébe* ajánlotta.¹

Az erdélyi országgyűlés, amely 1579. okt. 21. nyílt meg, a történeteket, különösen a jezsuiták bejövetelét, tudomásul vette s a tanítás lassankint az egész vonalon megindult. A gymnasium 1581. húsvét (március 26. után) az apácák puszta kolostorában működött;² a máig is fennálló seminariumot a király csak 1583. februárius 13.-án alapította meg; szabályzatát Possevino atya március 18.-ra már elkészítette s a kétemeletes épület a farkasutcai templom mellett (a mai ref. lelkeszi telken) csakhamar földél alatt is állt.³ Egyetemi fokon azonban magát a hittant és a bölcsészetet csak 1585. végén kezdték tanítani, mikor a szerzetesek száma 32-re növekedett.⁴ „A tanárok híre és a fejedelmi pártfogás vonzóereje” csakhamar benépesítették az új egyetemet, amely Beregszászi ellenében már 1585-ben védelmébe vette az új naptárt. Előkelő

¹ Domokos Antal ítélőmesternek 1764. március 13.-án kelt átirata. Hodor Károly: Az erdélyi Báthory-egyetem története. (Kézirat az erdélyi nemzeti múzeumban, I. c. 21. b.) 3—9. l. Hodor másik hasonló című kézírata. (Kolozsvár, 1850. u. o.), 1—14. l. Ezt használta Vass József: Az erdélyi római katolikusok főintézete Kolozsvárott, (A kolozsvári nyilvános teljes főgymnasium évkönyvei, VI. 1855—7.) 8—10. l. Az oklevelet közli Kaprinay, Hungaria Diplomatica I. 41—45. (Magyarúl Jakab, Kolozsvár Tört. II. 269—272.) és a beiktatást Szegedi, Decreta et Vita Regum Hung. 383.) Egyéb kiadásai Veressnél. Báthory-egyetem, (53. l. 10. sz.), mely ez egyetem alapítása történetének különben is fő forrása. V. ö. Sacchini, Historia societatis Jesu, 5 kötet és Socherus, Hist. societatis Jesu provinciae Austriae.

² Tanterve Veressnél, 11. l.

³ U.-o. 14—17., 9—20. l.

⁴ Daróczi, Ortus et progressus coll. acad. soc. Jesu Claudis politani, (Kolozsvár, 1736.) 43. l.

protestáns szülék is szívesen adták be gyermekeiket s az intézet első növendéke közé tartozott a tizenöt éves *Pázmány Péter*, Magyarország későbbi primása és nagy theologusa, ki bölcsészeti tanulmányait is alkalmasint itt kezdte meg.¹ A lengyel király unokaöccsének, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek neveltetését is az egyik tanárra, Leleszy Jánosra bízta, még pedig a tanítás szabadságának elve alapján. Nem engedte meg, hogy a tanárt bárki is utasítgassa, mert annál jobban senki sem tudja, mi a hivatása. Csupán annyit kívánt, hogy a növendék fejedelmet jámborságra és az emberi tudományokra oktassa s a tanulmányaira, lelkének növelésére és gyermeki szórakozására szükséges időt kellőképen beossza. Meg volt győződve, hogy jó erkölcsének kiforrására és megerősítésére a tudós és jámbor nevelők példája, szakadatlan munkássága sokat tesz, ellenben a rossz társaság a jó erkölcsöket is megrontja.² Az ifjú egyetem tehát mindjárt fennállásának első éveiben egy fejedelmet és egy primást nevelt az országnak s mindakettőnek szellemi tehetségeire büszke lehetett; de az ifjú fejedelemnek erős jellemet nem adhatott.

Erre pedig nagy szükség lett volna, mert a nagy István király halála (1586. dec. 12.) után Erdélyben az uralkodást unokaöccse, Báthory Zsigmond vette át, mire a nagyenyedi és medgyesi országgyűlések már 1588-ban száműzték a jezsuitákat,³ kiknek számát az 1585—6 évi pestis különben is 18-cal apasztotta meg.⁴ Tanítványuk azonban, az ifjú fejedelem, titokban mindjárt a törvény életbéléptekor visszahívogatta őket; 1591. tavaszán Dr.

¹ Fraknói, Pázmány Péter, 14, 18.

² Fontes Rer. Trans. I. 142—3 (1581. junius 10, 12.)

³ Daróczy, 55—100. A megokolás Fraknói, Hazai s külföldi iskolázás, 11—12. l.

⁴ Először is Capicio Ferdinánd rektor halt meg 1585. július 31.

Carillo Alfonz harmadmagával vissza is jött s oly sikerrel dolgozott, hogy a gyulafehérvári országgyűlés 1595. április 16.-án, már nyíltan visszahívta a tanárokat, kik május 10.-én iskolájuk épületét s uradalmaikat is visszanyerték. Egyelőre ugyan csak a gymnasium öt osztályában taníthattak, de 1598 óta a theológiát és a philosophiát is újból előadhatták.¹

Zsigmond fejedelem ismételt lemondásai után *Basta* György császári tábornok és Erdély katonai kormányzója 1602. aug. 25. a jezsuitákat megerősítette ugyan javaikban,² melyekből az egyetemet is fenntartották, *Székely* Mózes azonban, az új nemzeti fejedelem, 1603. június 9.-én a németektől bevette Kolozsvárt,³ mire az unitárius nép még aznap földig rontotta a jezsuiták kolostorát és seminariumát, feldulta iskoláját, templomát, könyvtárát, még a templom boltozatát is beverte s a lerombolt épületek köveiből magánházakat épített.⁴ Basta tábornok a hadiszerencse fordultával még azon év szept. 13.-án azt követelte a dévai országgyűléstől, hogy az előzőtt 15 jezsuitának parochialis egyházat adasson Kolozsvárt s visszaadassa a collegium iskoláit és házát is,⁵ majd októberben visszahívta a jezsuitákat, a farkasutcai templom helyett az unitáriusoktól elvett főtéri Szent Mihály-templomot s a farkasutcai iskola helyett az unitáriusoktól elvett óvárit (a ferenciek mostani kolostorát) adatta nekik s 1604. januárius 6. minden ingóságuk visszaadását megparancsolta.⁶ *Rudolf* császár és király 1604. januárius 12.-én külön is szívére kötötte tábornokának, hogy Erdélyben az egyházi rendet és a kath. vallást helyreállítsa, a

¹ Veress, 26—29.

² Basta levelei, II. 61. (Kiadta Veress.)

³ Szamosközi Tört. Maradv. III. 94—96., IV. 179—181.

⁴ Bővebben Veress, 31—37.

⁵ Erdélyi Országgy. Eml. V. 236. és Veress, Basta levelezése, II. 292.

⁶ Basta levelezése, II. 354.

jezsuiták collegiumát újraépítése s fentartásáról gondoskodják; maga Kolozsvár városa önkormányzati jogának ideiglenes elvesztésével bűnhődött az egyetem lerombolása miatt.¹ Basta mindamellett siralmasnak találta a jezsuiták helyzetét² s még siralmasabb lett az 1605. július 21.-én, mikor a kolozsváriak a németekkel együtt őket is kiűzték falaik közül.³

2. A protestáns fejedelmek kora.

1605-től 1690-ig protestáns fejedelmek voltak Erdélynek, katolikus egyetemről tehát már csak azért sem lehetett szó, mert az 1607. június 10-iki kolozsvári országgyűlés tudni sem akart a jezsuiták visszafogadásáról, sőt újra száműzte őket.⁴ A felvilágosult *Bethlen* Gábor fejedelem nem ellenezte ugyan, hogy a katolikusok szabad vallásgyakorlatáról szóló 1615. évi törvény alapján a jezsuiták újra megtelepedjenek Kolozsmonostoron, sőt iskolájukat is megnyissák, de ebben legfeljebb gymnasiumi fokon tanítsanak. Az országgyűlés azonban 1653. tavaszán megint kitiltotta őket az országból.⁵

Maga *Bethlen* Gábor mindent elkövetett, hogy más úton előmozdítsa az erdélyi ifjak tanulmányait. Különben is szokásban volt, hogy a főurak fiait egy-egy mentor vezetése alatt külföldi tanulmányútra küldjék. Így ment ki *Laskai Csókás István* a XVI. század végén Erdélyből három ízben is⁶; *Decsi Csimor János* 1587-ben *Bánffy*

¹ U.-o. II. 331., 394., 398., 417—8, Weiss Mihály naplója, Quellen zur Gesch. Kronstadts, V. 171.

² Basta lev. II. 461.

³ Székely Sándor, Az unitária vallás története Erdélyben, 124. Daróczi id. h. 107—148.

⁴ Daróczi, 166—167. Jakab, Kolozsvár tört. II. (okl.) XCV. sz.

⁵ Hodos, 21—22.

⁶ Koncz, Marosvásárhelyi főiskola, 10—12. Szilágyi, Erdély tört. II. 63.

Ferenczel,¹ most Bethlen idejében 1615-ben Geleji *Katona* István 1617-ben, *Bojthi* Gáspár (a fejedelem történetírója) és *Szilvási* Márton, mindahárman Heidelbergbe,² *Bethlen* István, 1628-ban a fejedelem unokaöccse *Bojthi* és *Bethlen* Péter, *Pálóczi* Horváth János és *Cseffey* László kíséretében. Oxford és Cambridge egyetemeinek szemlélete egészen elragadta őket. Úgy hitték, ide költözött át Görögország minden bölcsesége; s felsőhajtottak: „Hejh, ha csak egy olyan collegium is lehetne a mi hazánkban!”³

Pedig a fejedelem mindent elkövetett, hogy legyen s Erdély és a kapcsolt részek ifjai otthon végezhessek főiskolai tanulmányaikat. A Kolozsvárt 1622. május 1.-én megnyílt országgyűlésen kijelentette, hogy gondoskodni kíván egy „közönséges akadémia” építéséről, mire a rendek a nikolsburgi béke nagy sikerének hatása alatt kijelentették, hogy fejedelmök az egész magyar nemzet szép szabadságát, törvényét, jóhírét, nevét, — leesett, eldőlt, felfordult állapotát fölemelte, egyenesítette, megvirágoztatta és teljesen helyre állította, minek nemcsak ők, hanem utódaik is méltán örülhetnek.⁴ Mintha tehát az új művelt Magyarországot akarnák vele megalapozni, a fejedelem kívánságára azonnal elhatározták,⁵ hogy Kolozsvárt akadémiát alapítanak; mert a maguk szemével is eléggé látják, hogy „nagyon megfogyatkoztak a tudós emberek, kik hazánkban sok földolában hasznosan szolgáltak. Ha nem gondolnak pótlásukra (a succrescentiára), országunk és maradékaink rövid időn veszedelmesebb

¹ Koncz, 16—17., 24.

² Sárospataki Füzetek, 1862. 562. Veress Endre, A nagyenyedi kollégium jegyzői, 6.

³ Koncz, 30. Történ. Tár, 1884. 590—2., 1888. 383—5. Kecskeméthy, Ulysses Pannonicus.

⁴ Erdélyi Országgy. Eml. VIII. 96. 1622. I. t.-c.

⁵ 1622 : VI. t.-c.

állapotra juthatnak, mivel nem lesznek támaszaik, akik a gondviselést átvegyék tőlük.“ Bethlen ebben is azoknak a fejedelmeknek példáját követte, kik — a rendet későbbi nyilatkozata szerint¹ dicséretes magaviseletökkel életökben dicsőséget, holtuk után pedig örök emlékezetet találtak és szerettek.

Az akadémia épületét Kolozsvárt a Farkas-utcában a ferencrendiek pusztá klastromának helyén kívánták felállítani s az építkezéseket, javításokat meg is kezdték, de a benne utóbb elhelyezett iskolának főiskolai jelleget mostan még nem adhattak.² A fejedelem tehát inkább a székhelyén, *Gyulafehérvárt* lévő református (azelőtt unitárius) collegiumot akarta fejleszteni, hogy akadémiai színvonalat érjen el. Ennek a gymnasiumnak (nem akadémia) egyik tanárául meghívta *Opitz* Mártont, a ki tanszékét már 1622. őszén elfoglalta, a ki azonban a német irodalomban számottevő költeményének; *Zalatna szépségeinek* (Zlatna, oder von der Ruhe des Gemüthes) megénekélése és „*Dacia antiqua*“ című archaeologiai művének megkezdése után a német irodalmi köröktől távol eső vidéket a tanév befejeztével (1623. június) odahagyta és visszatért Sziléziába.³ Öt év múlva a jeles hazai erők (Keresztury Pál, Gelei Katona István, Csulay György) mellé a fejedelem megint külföldről hívta be *Alsted* János Henriket a theologia és philosophia, *Bisterfeld* Henriket a mathematica és physika, *Piscator* Lajost a theologia tanítására. Fizetésökre *mai értékben* fejenként mintegy 200,000 korona évi fizetést ajánlott meg s melléjük három segédtanárt rendelt.

A gyulafehérvári „scholá“-ban 1628-ban már 75—80

¹ 1623. évi gyulafehérvári országgyűlés, I. t.-c.

² Török István, A kolozsvári ev. ref. collegium története. Kolozsvár, 1905. Három kötet.

³ Hermann Antal, *Opitz Márton Erdélyben*, 7—11.

„öreg deák“ (főiskolai hallgató) tanult s közöttük negyvenen egyenruhában, a fejedelem költségén végezték tanulmányaikat¹. Ennyi alumnus számára tett a fejedelem 1629. július 13.-án örök alapítványt; a mellett új tágas épületet akart emelni az iskolának. Hogy pedig a collegiumot főiskolává tehesse, 1629. szeptember 1. és 2. napján 20,000 forint alaptőkéen, 6000 forint építési költségén, évi 2000 forint taksán és 200 forint dézsmán kívül a főiskolára hagyta a 90,000 forintra becsült tokaji Hétszözlőt s a hatalmas nagyenyedi uradalmat, mely több mint 20,000 katasztrális holdból állott. Így mai értékben legalább egy milliárd korona értékű alapítványt tett. A főiskola felügyelője a mindenkori fejedelem lett. Bethlen az egész főiskolát *három karra*: theologiai, philosophiai és philologiai facultásra osztotta.²

A végre megérkezet három külföldi professor (Alsted, Piscator, Bisterfeld) az időközben elhunyt nagy fejedelem özvegyét, Brandenburgi Katalint 1630. februárius 10.-én a főiskola törvényeinek megerősítésére kérte. Mivel a próféta is átkozottnak nevezte azt, ki az Úr dőlőgát hanyagúl folytatja, ők a boldogult fejedelemtől nekik szánt feladatot erejőkhöz képest akarták megoldani; de hogy a főiskola mentül szerencsésebben működjék, azt francia, német és más országok leghíresebb iskolái és seminariumi módjára kívánták berendezni s azoknak színvonalára emelni. Ezt és az Isten dicsőségét, az ország ékességét és saját nevének fényét a fejedelemasszony a bemutatott tervezeti szabályok jóváhagyásával érheti el. A szabályzat 19 pontból állt. Gondoskodni kívánt a szá-

¹ Benkő, Transylvania, II. 253. Radvánszky; Bethlen Gábor udvartartása, 230.

² P. Szathmáry Károly, A Bethlen-főiskola tört. 27—42. Szabó Károly, A Bethlen-főtanoda Szervezeti Szabályzata Tört. Tár, 1879. 796—805; magyarul Erdélyi Prot. Közlöny, 1872. 1—4. sz.

madások helyes vezetéséről, az iskola telkének kijelöléséről, a nyelvek tanítására negyedik tanszék fölállításáról, az öt tanárnak a paedagogiumban való ellátásáról, quaestor kinevezéséről, alumnium berendezéséről, alkalmas tanári lakásokról, a nyomdának jobb karba helyezéséről, különösen görög és zsidó betűkkel ellátásáról, tankönyvek kiadásáról. Meg kell határozni, a rectort élethossziglan, vagy évenként válasszák-e. A rector és a tanács számára pecsétet, a beirt hallgatók számára pedig diszes anyakönyvet kell készíttetni. Börtönt kell kijelölni, pedellust fogadni, s mindenüvé szétküldeni az iskola programját, hogy ezen seminarium megalapításáról mindenki tudjon. Minden félévben legalább tíz nyilvános vitatkozást rendezzenek, hogy az iskola híre terjedjen és megmaradjon. Az iskola kiváltságait országosan erősítsék meg.¹

Egyetemi fokot és tekintélyt azonban ez a főiskola sem ért el s főfelügyelőjében, I. Rákóczi György fejedelemben azt a vágyat ébresztette föl, hogy a csak theológiával törődő és deákul tanító enyedi német tanárokkal szemben — a renaissance korabeli olasz fejedelmek mintájára — *aulicum collegiumot* állítson fel. Ezen udvari magánfőiskola vezetője a gyulafehérvári collegium volt tanára, *Keresztury* Pál udvari kaplán volt, s a fejedelem fiain kívül a Bethlen, Lázár, Bélydy, Nyári, Országh, *Perényi*, *Usz* és *Debreczeni* fiúk is ebben az intézetben, még pedig magyar nyelven nyerték kiképeztetésüket. Igaz, hogy itt is főképen theologiai vitatkozásokat folytattak s a vizsgálaton Rákóczi Zsigmond egymaga ezer bibliai helyre hivatkozott.²

Ez a példa még jobban megerősítette Apáczai *Cseri*

¹ Másolata gyűjteményemben. V. 6. Tört. Tár, 1884. 199—201. Magyarúl a marosvásárhelyi ev. ref. collegium történetében, 544—5.

² Imre Sándor rectori beszéde. Kolozsvári egyetemi Acták 1870. T. 69.

Jánost, Keresztury tanítványát, abban a hitében, hogy itt az ideje az erdélyi *magyar nemzeti egyetem* megalapításának.¹ Ifjan visszautasította az utrecht-i egyetem meghívását, hogy tanár lehessen mesterének, Bisterfeldnek oldalán a gyulafehérvári collegiumban, melynek egyetemmé fejlesztését remélte. De a vezetést mesterének halála (1655.) után is át kellett engednie az Angliából nagy fizetéssel behítt *Basire* Izsáknak. Ez később még II. Jakab angol királynak is elpanaszolta, hogy magyar collegája, kinek előadásait az ifjúság jobban látogatta, őt „az egyetemen” mint presbyterianust és Cartesianust hevesen támadta. II. Rákóczi György fejedelem ekkor 1656-ban Apáczait a Kolozsvárt újból fölállított collegiumhoz helyezte át. Tanszékét november 20.-án az iskolák nagyon szükséges voltáról szóló beszéddel foglalta el² s igen érdekesen jellemezte Erdélyország felsőbb tanügyének állapotát. Kikelt azon magyarok ellen, kik szerint az iskola csak kántorokat és muzsikusokat nevel. Nincs műveltség dicsvágy, nincs dicsvágy műveltség nélkül. S nekik, szegény tanítóknak, a doctori és mesteri címért külföldre kell menniök, itthon mégis tudatlanoknak tartják, megvetik őket s azok, kiket az akadémiák kitüntettek, csak nagynehezen kapnak állást. Nincs egyetlenegy akadémiájuk sem; könyvekben, nyomdákban is szegények, — hogyan remélik tehát a tudományok ragyogását, az ismeretek fényét? — 1658-ban, mikor a tatárok és a havasalföldiek feldúlták Gyulafehérvárt és annak főiskoláját, Apáczai emlékirattal fordult Barcsay fejedelemhez „a magyar nemzetben immár elvégtére egy *akadémia* felállításának

¹ Erről bőven A Cseri János paedagogiai munkáiban (Kiadta Hegedűs István, Budapest, 1899., 116. l.) V. ö. Magyar Paedagogia, 1900. 49. Gyalui, Apáczai életrajzához. Kolozsvár, 1892. 8 r., 43 lap.

² Oratio de summa scholarum necessitate, earumque inter Hungaros barbariei causis. Cum praefatione Ludovici Felméri. Kolozsvár, 1894. 8 r. 27 lap.

módja és formája felől.¹ Már előbb kifejezvé az egyetem szükséges voltát, most a megvalósítás gyakorlati módjával foglalkozott. Nem az angol, belga és a skót, hanem a szegényebb egyetemeket követte. Szerinte a gyulafehérvári főiskola jövedelméből egy pénz hozzájárulása nélkül 10—11 tanítószeke lehetne állítani s a mellett száz bennlakó tanulóat ellátni. „Ennyi pedig akárhol térsen — úgymond — egy akadémiát, *csak a szabadság* accedáljon.“ Drága pénzen azonban ne idegeneket híjjanak be professzoroknak; az idegenek uralkodása és a magunkéinak irigysége nagy kárt okozott. Ha Gyulafehérvárott az angol Basire 1800 aranyforintért, mai értékben 200,000 koronáért tanított, a magyar tudós az egyetemen is eltanít 250—300 forintért: 30—40,000 koronáért.² Sőt ennyi fizetésre akár skót tanárt is kapnak s az idegen professor mellett csakhamar olyan magyar tanári nemzedék fejlődne, a mely kiállná a versenyt az idegenekkel. Pl. a theologia egyik tanára skót vagy vagy más idegen, a másik azonban magyar lenne. Idegen tanárai lehetnének a görög nyelvnek, a philosophia némely részének, a mathesisnak s talán még valamely szaktudománynak; a többi azonban magyar lehet és legyen is. Sőt az idegen tanárok eljövételéig a nekik fenntartott tanszékeket is rendkívüli magyar tanárok látják el. A tanulók idevonzására igen sokat tenne, ha az egyetem elvégzése és a promotio után az ifjak nemességet nyernének; hiszen az eddigi földesurat is kárpótolná csekély veszteségéért az a tudat, hogy nem hitvány kosta, hanem philosophiae magister, vagy talán theologiae, medicinae vagy juris doctor lett a jobbágya.

¹ Először említi Bod Péter, Magyar Athénás, 14. Egész szövegét kiadta Szabó Károly (Akad. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, III. kötet, 2. sz., 18 lap. Pest, 1872.

² V. ö. Kropf, Basirius életrajzához. Tört. Tár, 1889. 491—502.

A növendék a trivium végzése után az ékes-szólást, majd szigorú vizsgálat után a dialecticát, egy év múlva a mathesist (arithmeticát, geometriát, cosmographiát s astronomiát), a következő évben a physikát, majd az ethikát, politikát s végre a philosophiát tanulná, hogy 5—6 évi szorgalmas munkálkodás után a bölcsészet borostyánosa és artium magister lehessen. Csak ezután mehetne át az orvosi tudományokra, melyekből ötesztendei hallgatás és szigorú vizsgálat után doctor és gyakorló orvos lehetne. Az ifjú a philosophia elvégzése után jogász vagy theologus lehet; ez utóbbi esetben azonban egy esztendeig bevezetés gyanánt zsidóul és görögül kell tanulnia. A jog és theologia elvégzése szintén 5—5 esztendőbe kerül s mindakettőnél megszerezheti a doctori címet.

Az egyetem élén a rector állana az akadémiai tanáccsal. A rector írja be a diákokat s ő szedi a beíratási díjat (főnemestől egy aranyat, nemestől egy tallért, jobbágytól 25 pénzt) s ő hajtja be az előmozdításokért járó illetékeket, a miket az egyetem épületeinek fentartására, könyvek stb. vásárlására fordítanak. Az egyetem mellé Apáczai könyvnyomdát, botanicus kertet is tervezett; sőt már a Mensa Academica felállítására is gondolt.

Azonban a tudománykedvelő új fejedelem, *Apafi Mihály* maga is kedvetlenül látta, hogy „a háború és alkalmatlan állapotok miatt” nem viselhet kellő gondot a kolozsvári collegiumra s azért a gyulafehérvári Bethlen-collegiumot sem egyesítette vele, hanem 1662. október 6.-án mint „*mostan legalkalmasabb helyre*,” *Nagyenyedre* telepítette, hol ma is működik. Benne továbbra is tanítottak ugyan theológiát, nyelvészetet, bölcsészetet, később jogot is,¹ de egyetemnek csak néha és csak tévedésből nevezték.

¹ Érdekes történetének folytatása P. Szathmárynál, 74—352. Jakab, Kolozsvár, tört. II. 811—12.

3. Egyetemek a gubernium korában.

Az önálló erdélyi fejedelemség lehetetlenné tette a Báthory-egyetem működését, de más tudományegyetemet a legszebb tervezgetéssel és kétségtelenül nagy áldozatok után sem állíthatott helyébe. I. Lipót magyar királynak 1690. október 16.-án s ünnepiesen 1691. december 4.-én kibocsátott hitlevele Erdélyt önkormányzattal, külön kormányzószékkal (gubernium) és országgyűléssel látta el, de Magyarországhoz csatolta, hol az államvallás a római katolikus volt. Mindamellet az 1693. április 9.-én kelt királyi rendelet kimondta, hogy a kath. ifjúság nevelésére csak oly egyháziakat alkalmazzanak, kik a többi hitfelekezetek előtt nem gyanúsak.¹ Gyanúsaknak kétségtelenül a jezsuitákat tartották, de ezek félév múlva, október 10.-én mégis megkapták a kolozsvári unitáriusok óvári nagysiskoláját, a domonkosok egykori s a ferenciek mostani kolostorában. Ezt szegénységökhöz képest átalakítván, 1698. november 17.-én újból megnyitották akadémiájukat, a Báthory-egyetemet, amelyben a bölcsészetet azonnal tanítani kezdték. 1698-ban *falragaszokon*, mint *katholikus egyetemet* ajánlták főiskolájukat s 1701. augusztus 22.-én Lipót király is azért adta nekik az egyházi jövedelemből fennmaradt összeget, mert felsőbb tanítószékek felállítása következtében nagy költségeik voltak.² Egyetemök versenytárs nélkül maradt annak következtében, hogy báró Tige császári tábornok 1704. március 16.-án, virágvasárnapján Nagyenyed városát a collegiummal együtt felégette. Két tanító és 8 tógátus deák hőiesen esett el a küzdelemben. Emléköket a kápolnadombi síremlék és a miriszlói mezőn s Jókainak egy szép elbeszélésében a többinek vitézségét „a nagyenyedi két fűzfa” őrzi. És az a valóban gyönyörű

¹ Erdélyi Országgy. Eml. XXI. 13. Horváth, Magyarország. tört. VI. 225.

² Hodor, 26–29. Jakab, II. 64–65.

hagyomány, hogy a bujdosó deákok azután egyideig tanáraikkal együtt a Székelykő barlangjaiban laktak s ott tartották és hallgatták az előadásokat.¹ Stepney, bécsi angol követ Püspöky Péternek, az erdélyi reformátusok követének átiratából 1704. május 17.-én fölháborodással értesült az „enyedi egyetem” (University of Engadin) pusztulásáról s október 6.-án Anna angol királynéhoz ajánlattal küldte el Szentkereszty András erdélyi titkár kérését az iránt, hogy a királyné Lipót királynál járjon közbe az enyedi elpusztult egyetem helyreállítása érdekében s e végre a sóbányákból 30—40,000 forintot utaljon ki. Stepney egyúttal figyelmeztette Harley angol minisztert, hogy a canterburyi érseknél könnyen kieszközölhetné 10—12 erdélyi protestáns ifjú neveltetését a két angol egyetemen.² Enyedi professzor ugyanakkor az egyik angol herceget (alkalmasint magát Marlborough herceget) figyelmeztette, hogy a császáriak Enyeden oly professorokat öltek meg, akiket egész Angliában, Hollandiában, Poroszországban ösmertek és hogy a reformátusok akadémiai egyetemét elpusztították, miért is szintén kárpótlás kieszközlésére kérte a herceget.³ Angliában gyűjtés útján valóban szép összeg jött össze erre a célra s egy jószágba befektetve, ma is gyümölcsözik, de az enyedi egyetemet megalapítani így sem lehetett.

Igy a Báthory-egyetem egymaga maradván, Jézus társasága a nagyenyedi veszedelem után azonnal, még 1704-ben megkezdte az új épületet a Torda-, Farkas- és Fogoly-utcákra néző telken. A professorok egy év múlva

¹ Szathmáry, 130—137. Cserei krónikája 335. Márki, II. Rákóczi Ferenc, II. 426—8. A nagyenyediek emlékirata 1703—10. évi szenvedéseikről. (Kézirat a marosvásárhelyi Teleki-levéltárban, T. S. osztály, 834—5. sz.)

² Simonyi, Angol diplomáciai emlékek, I. 274., 479—480. Krones, a Sybelféle Histor. Zeitschriftban, XXX. 259.

³ Simonyi, I. 275—6.

azt remélték, hogy az építkezéseket Erdélynek az 1690. évi diploma ellenére megválasztott új fejedelme is megsejmelje s diadalkapukkal várták II. Rákóczi Ferencet, hogy „a legkedvesebb fejedelemnek szívöket adják ajándékba.” Az ő és 8 más erdélyi fejedelem arcképével, Forgách Simon tábornok lovasképével, a kegyesség, szabadság, tudomány, bölcsesség, hadvezéri képesség és nagylelkűség symbolumaival s a városok címereivel ékesítették a Kapy Gábor egyet. tanár tervei szerint készült pompás dískaput, melyet azonban a zsibói csatavesztés (1705. nov. 11.) hírére gyorsan leromboltak,¹ hogy az egyetemet és magukat a császáriak bosszújának ki ne tegyék. A háborús idők miatt az építés munkája csak lassan haladt, bár az erdélyi reformátusok és ágostai hitvallásúak 1709. november 23.-án I. Frigyes Vilmos porosz király előtt panaszt emeltek,² hogy a katolikusok közadóból emeltek templomot és akadémiát, sőt erre törvénytelenül a szász papoktól is szedtek költségeket cathedratitio néven. A templomot ugyan (a Torða- és Belkirály-utca sarkán) már 1724. szeptember 10.-én fölszentelhatték, de nagyobb arányú építkezésekre csak akkor gondolhattak, mikor 1732. október 15.-én megkapták a kolozsmonostori úradalom visszaváltásának a jogát.

Időközben (1727.) a gubernium is mozgolódott, hogy Nagyszebenből Kolozsvárra költözzék át; egyebek közt azzal érvelt, hogy itt római kath. egyetem van, hol a nemes ifjúság virága magát a felsőbb tudományoknak szenteli s vizsgálatok alkalmával nyilvános színelőadásokat tart, melyeken a főrendek is megjelennek, hogy ezzel az

¹ Pater Gyalogi, De rebus memorabilibus Transsylvaniae Anni 1705. (Erdélyi N. Muzeum Kemény-gyűjteménye, XXXIV. kötet, 347—9. l. (kézirat.) Jakab, Kolozsvár tört. III. 77—8. Cserei Hist. 355. Ottlyk önéletírása, Mon. Hung. Hist. XXVIII. 99. Márki, Rákóczi, I. 472.

² Történelmi Tár, 1882. 158.

ifjakat tanulásra buzdítsák. Az Erdélyi Róm. Kath. Státus gyűlése pedig 1727. december 18.-án a jezsuita-rendnek átadta a tordaútcái collegiumot (a mostani kegyesrendi gymnasiumot) és a Szent Józsefről nevezett (Báthory-Apor-féle) seminariumot, hol idővel évenként 120 ifjú kapott lakást és teljes ellátást. A rector tehát az idáig használt óvári (Karolina-téri) iskolát és templomot az átköltözés következtében önként átengedte a szentferenc-rendieknek.¹ Az egyetem, tordaútcái emeletes része csak 1740-ben került földél alá, a hatalmas kétemeletes épület 1752—1765-ben készülhetett el a csillagvizsgálóval együtt s így a világhírű Hell Miksa, a csillagászat egyet. tanára, 1752—7. közt még csak saját lakásán rendezhetett be egy szerény observatoriumot.² Bölcsészet, észjog, mathesis, ethika, dogmatica, (theologia speculativa dogmatica csak 1769. novemberétől fogva), theologia moralis stb. voltak a főbb tárgyak, melyekből babérkoszorús, mester és doctor címeteket osztogattak. Pl. 1736. aug. 30.-án Dr. Dobner István rector-magnificus, az egyetem cancellarius, Dr. Prekenfeld Ferenc prorector és pro-cancellarius és Dr. Daróczy György tanár egyszerre tíz ifjút avattak bölcsészetdoctorokká.³ A tanárok közül Csernovics Ferenc, Fasching Ferenc, Illia Endre, Kunics Ferenc, Daróczy György, Jánosy Miklós, Nagy János, Molnár János, Peringer Endre, Pongrácz István, Hell Miksa és utóda Hartmann Nándor, Fridválszky János, Kaprinay István, Kovács Ferenc, Szegedi János, Mihálcz István és Bíró István neve a legősmertebb.⁴

Még állott és működött a Báthory-egyetem, mikor Mária Terézia 1762. szept. 6.-án újra megengedte, hogy —

¹ Jakab Elek, Kolozsvár tört. III. 130., 173. és Okl. 249. l.

² Herman, Természettud. Pótfüzetek, 1891. 54. Jakab, III. 324—5.

³ Daróczy id. h. 179—182.

⁴ Munkásságuk Hodornál 30—40 és Szírneinél, Magyar Írók, nevek alatt.

mit Nagy Friggyessel való háborúja idején eltiltott — protestáns ifjak külföldi egyetemeket látogassanak; ezt a látogatást azonban 1764. aug. 24. újból betiltotta.¹ Különben is már 1761-ben foglalkozott azzal a gondolattal, hogy Erdélyben *protestáns egyetemet* állítson fel. Ezzel — mondta — elejét lehetne venni új és fonák hitágazatoknak, a leggonoszabb s a kath. hit, sőt a kormány iránt is gyűlölséget szító elveknek, melyeket a tanulók külföldi egyetemeken beszívnak s a hazába visszatérve, magukkal hoznak.“ Az udvartól fizetett s attól függő tanárok ily államellenes tanokat nem hirdetnének.² A tárgyalások 1762. nov. 30. gróf *Bethlen* Gábor erdélyi udv. cancellariusnak a protestánsokra nézve nagyon kedvezőtlen jelentése alapján indultak meg. 1764-ben báró *Bruckenthal* Sámuel guberniumi tanácsos többed-magával Nagyszébenben akart szervezni egy *evang. egyetemet*.³ A királyné 1764. aug. 24. a guberniumhoz intézett rendeletében újból kijelentette, hogy a magyar- és erdélyországi nem katolikus ifjak számára hajlandó Erdélyben egyetemet állítani, de a reform. és evang. hitvallásúak anyagi hozzájárulásával, mire nézve a tárgyalások vezetését báró *Bajthay* József erdélyi kath. püspök vezetésére bízta. A főgondnokok azonban kijelentették, hogy nincs elég pénzök s a tervezett egyetem fölállításához nem járulhatnak.⁴ De a *Báthory-egyetem* sorsában is fordulat állt be. XIV. Kelemen pápa 1773. július 21. a jezsuita rendet eltörölte s a bullát szept. 18. a királyné is kihirdette. Október 26.-án tehát a kolozsvári egyetemen is megszűnt a

¹ Szádeczky, Halmágyi naplói. 139—141., 148.

² Török, A kolozsvári ev. ref. collegium tört. I. 138. Bővebben Szilágyi Ferenc akad. felolvasása 1872. okt. 14.: „Erdélyi prot. egyetem a XVIII. században.“ Akad. Érték. és Pesti Napló, 1872. 238—9. sz.

³ Molnár. Antal, Magyar Polgár, 1902. 52.

⁴ Szilágyi Ferenc, A kolozsvári egyetem. Erdélyi Prot. Közlöny 1872. 109—110., 349—350. és 356—8. V. ö. id. akad. felolvasása és Török, id. h. 139—140.

jezsuiták működése.¹ Ezen az egyetemen kétszáz esztendő alatt sok megszakítás és küzdelem közt 744 jezsuita tanár összesen 20,487 ifjat vezetett be a tudományokba. Az egyetem, a 8000 kötetből álló könyvtár, a könyvnyomda² és a papírosmalom csak pár hétig maradt gazdátlanul.

Tekintettel a beíratkozni jövő ifjúságra, az ez ügyben kiküldött királyi bizottság 1773. okt. 30.-án Benkő Mihály kanonok-plébánost tette meg a rector és Biró György censort s volt jezsuitát a cancellarius helyettesének, a hittud. karhoz pedig azonnal kinevezett 4, a bölcsészetihez 4, a szabad mesterségekébe pedig 6, összesen 14 tanárt (6-ot a volt jezsuiták közül) fejenként 500 ft: évi fizetéssel. A tanárok már 1773. dec. 1. elfoglalták állásukat, de mivel észrevették, hogy a közönség nem tartja őket igazi professoroknak, tíz nap múlva jogot kértek a doctori palást viselésére. December 15.-én 465 ifjúval kezdték meg a tanítást.³ A királyné azonban 1774. januárius 26.-án újból megkérdezte Erdélynek mind a négy bevett felekezetét a Kolozsvárt mindnyájok részére felállítani tervezett, tehát *felekezetközi jellegű egyetem* ügyében. Bizonyára csak a Kath. Báthory-egyetem átalakítására gondolt olyanformán, mint a mainzi választófejedelem az erfurti egyetemenél, hogy t. i. a kath. tanárok mellé protestánsokat is lehessen kinevezni s így a nem-katholikusoknak ne kelljen külföldi főiskolákat látogatniok. Ezt a szándékot Csernátoni *Vajda* Péter ref. püspök 1774. junius 1. örömmel fogadta. Remélte, hogy az új egyetemen

¹ A m. kir. jogakadémiák és joglyceumok tört., 179—181. A kolozsvári jezsuiták historia domusa most a budapesti egyet. könyvtárban van. V. ö. Jakab Elek tanulmányát a Századokban, 1889. 1—18.

² Erről Ferenczi Zoltán, A kolozsvári nyomdászat tört. 1581—8-ról (téves adatokkal) 21., 22.; 1727—1774-ig. 88—90. l.

³ Jakab, Kolozsvár tört. III. 330—7. Hodor és Vass tévesen hitték, hogy a tanítás 1773—1778. közt. szünetelt; kisebb. kéziratában különben (38. l.) Hodor maga is közölte az új kinevezéseket.

minden ifjú szabadon és korlátlanul saját hitének embereitől hallhatja vallásának alapelveit. Minden nem theologiai tárgyat *bármely felekezetű* tanárok is előadhatnának. Sürgette a *sajtószabadságot* az előadásokhoz szükséges kézi- és szakkönyvek számára; kívánta, hogy tanárok, tanulók felekezeti különbség nélkül éljenek akadémiai jogaikkal; a felekezeti jellegű tanárokat az illető felekezetek maguk választhassák; a hittani kar tanárai egyenesen az illető felekezet előljáróságaitól függjenek. Mivel azonban minden felekezetnek érdekében áll, hogy a tanítószékekre *utódokat* neveljen, az ifjak (különösen a protestánsok) elől a külföldi egyetemeket se zárják el, mert különben is sok alapítvány van azokon magyar ifjak számára.¹

A *felekezetközi egyetemből* azonban semmi sem lett s felállításának gondolata újból csak 1920-ban foglalkoztatta az erdélyi magyar felekezeteket. A királyné azonban a *Báthory-egyetemet* nemcsak fenntartotta, hanem fejlesztette is. 1775-ben a rector-választás jogával ruházta fel s a *jogikart* 3 tanszékkal megalapította. A theológián 4 s a bölcsészeten 3 tanszéket állapított meg, de még-²ígerte, hogy a pénzügyi helyzet javulásával az egyetemet fokonként fejleszti, még pedig az erfurti, bécsi, prágai, mainzi egyetemek mintájára, hol az egyetemek elemi és középiskolákkal vannak összekötve.²

Még abban az esztendőben új pecsétet adott az egyetemnek, 1776. januárius 7.-én pedig kijelentette, hogy a jezsuita tanárok helyett kegyesrendieket alkalmaz.³

Gróf *Kollanics* László erdélyi püspök, mint az egyetem fővédője, 1776. július 10. felszólalt az ellen, hogy

¹ Kolozsvári Sándor, Egy. ev. ref. superitendens véleménye. Erd. Prot. Közlöny, 1872. 93—95.

² Ez utóbbiak Kolozsvárt a Báthory-egyetem maradványai gyanánt ma is működnek a kath. státus gymnasiumában.

³ Jakab, Kolozsvár tört. III. 339—342.

a négy volt jezsuitát, kik elősmert tudósok, az egyetemről a gymnasiumba tegyék át, a királyné azonban június 7.-én csakugyan kinevezte a kegyesrendi tanárokat, kik október 15.-én át is vették az egyetemet. Első rectoruk, *Pálya István* idejében a theologiai karban 4, a jogiban 3, a bölcsészeti-ben 11 tanár működött.¹ 1778. augusztus 28.-án a királyné véglegesítette őket. A 400 hallgató közül 150 a nemesek convictusában, 153 a (Báthory—Apor-féle Szent József-) seminariumban, a többi pedig városi polgároknál lakott:

II. József császár, ki koronázatlanul is gyakorolta a magyar király jogait, azt az egyetemet, a melyet egy erdélyi fejedelemből lett lengyel király alapított s melyet saját édesanyja, Mária Terézia magyar királyasszony szervezett újra, 1784. augusztus 28.-án és 1786. augusztus 15. kelt rendeleteivel törvénytelenül megszüntette és lyceummá alakította át. Az egyetem így de facto megszűnt ugyan, de jure azonban nem. Átalakításakor utolsó rectorának, gróf Csáky János főispánnak korában már csak 150 hallgatója volt a hittani karban 4, az orvosiban 2, a bölcsészeti-ben 5 tanárral. A *theologiai kar* mint gyulafehérvári papnövelő intézet (seminarium) ma is működik. A *jogi kar* részére, melyet a lyceumba kebleztek be, I. Ferenc király 1796—1816. közt új tanszékeket alapított a tiszti irálytan, statisztika, pénzügytan, bányajog, közrendtartás, közigazdaság és oklevéltan számára. A *bölcsészeti kar* ugyanott folytatta munkáját s Ferenc király itt 1796-ban a vegytan, ásványtan, természetrajz, botanica és technologia² részére új katedrákat állított, 1805-ben

¹ A karok történetére nézve L. Márki, A kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem tört. (Kolozsvár, 1896.) '20—22. l.

² A királyné tudtával gróf Bánffy György kormányzó, már 1778. május 15. elrendelte, hogy a kézműiparból előadásokat tartsanak; a tanár 1780. június 23. tudatta is, hogy a gépész-mesterséget űző inasoknak, legényeknek, sőt a fiatalabb mestereknek is vasárnaponként be kell járniok az egyetemre (Jakab, III. 263.)

pedig csillagvizsgálótornyot építtetett. Az *orvosi karon* 1787-ben maga II. József is alapított egy tanszéket benne az állatgyógyítás, I. Ferenc király pedig egyet a szemészet s egy másikat a vegy-, élet- és kórtan számára „*Facultus*“-nak nevezte még 1808-ban is, mikor élére Erdély mindenkori főorvosát állította (mi így is maradt 1849-ig). 1817-ben a kar (melynek 13—20 hallgatója volt) *institutum chirurgicum* (orvossebészeti intézet) nevet kapott s karrá megint csak 1872-ben, a királyi egyetembe olvasztva alakult.

Erdélynek tehát 1786 óta neve szerint többé nem lévén egyeteme, a protestánsok 1791-ben újból foglalkoztak egy négy facultusból álló ref. főiskola felállításának gondolatával¹ s mivel ez a terv nem sikerült, 1843-ban gróf *Teleki Domokos* és *Szász Károly* Nagyenyeden a berlininek mintájára akartak, a meglevő elemek és alapok felhasználásával, egyetemet alapítani.² Viszont a románok balázsfalvi népgyűlése 1848. május 15.-én Erdély számára román-egyetemet sürgetett, a tanítás szabadságának elve alapján.³

Báró *Eötvös József*, Magyarország első vallás- és közoktatásügyi miniszter nagy-lelke valóban foglalkozott azzal a gondolattal, hogy Erdélynek, a mely 1848. május 30.-án az anyaországgal egyesült, *Kolozsvárt magyar tannyelvű állami egyetemet* állítson fel.⁴ Az unió-bizottság tárgyalásainak során⁵ Dr. Szabó József,⁶ majd aug. 12.-én

¹ Török, id. h. I. 306—9.

² Berde Áron Bias Istvánnál, *Unit. egyháztört. adatok*, 220—1.

³ A balázsfalvi gyűlés egykorú román jegyzőkönyve (nyomtatásban az Erdélyi N. Muzeum Apos-gyűjteményében.)

⁴ Magyar Paedagogia, 1913. 598—9.

⁵ A bizottság jegyzőkönyvei alapján Márki, Az unió-bizottság. Budapesti Szemle, 95. kötet (1898) 321—358. l.

⁶ „Tudományos egyetem Kolozsvárt” c.-vezércikkében, Kolozsvári Hiradó, 1848, 17. sz.

báró Wesselényi Miklós és gróf Teleki László is sürgette,¹ maga Saguna András balázsfalvi g.-kath. érsek sem ellenezte. Így az unió-bizottság 1848. aug. 16.-án Szász Károly javaslatára valóban kimondta, hogy „a kolozsvári lyceum (tehát a régi Báthory-egyetem) tudományos egyetemmé egészítessék ki, mely a pestinek módjára lesz szabályozandó és szintügy egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik.“ Erről Kolozsvár Groisz Gusztáv főbíró jelentéséből aug. 22.-én örömmel értesült.²

A szabadságharc leverése után azonban az önkényes kormány még a kolozsvári kath. lyceumot is³ gymnasiummá fokozta le, hogy a magyarok egyetem alapítására ne gondoljanak.

A románoknak egy küldöttsége 1851. januáriusában Saguna András püspök vezetése alatt Bécsben Thun Leó birodalmi vallás- és közoktatásügyi minisztertől *Kolozsvárt államköltségen román nemzeti philosophiai és jogi akadémiát kért.* Thun szerint a kormány gondoskodik ugyan a románok művelődéséről, *minden* nemzetiség számára azonban nem állíthat külön *egyetemet*, mert ez még jobban elválasztaná a birodalom népeit; azonban jogukban áll, hogy *saját költségükön* alapítsanak ilyen főiskolát.⁴ Mialatt azonban a Báthory-egyetem magyar jogi karát még lyceumi tagozatában is megszüntette, 1851. aug. 16.-án értesítette Erdély osztrák kormányzóját, Schwarzenberg Károly herceget I. Ferenc

¹ Kossuth Hírlapja, 1848., 46. sz.

² Kolozsvár jegyzőkönyve, 333—334. sz. K. Papp, Történ. Lapok, II. 1213—6. l. Erről aug. 28.-án felolvasták Pataki József elnök és Nagy Péter jegyző aug. 20.-i jelentését is. Jegyzőkönyv, 351. sz.

³ Ezen lyceum külön történetét megírta Salzbauer János: A kolozsvári k. tanítórendi társház és r. k. főiskola évszázados tört. (Kolozsvár, 1878., 52. l.) V. ö. Hodor nagyobb (42—132.) és kisebb (37—132. l.) idézett kézirati művével, Vass, id. értekezésével (19—20.) s Jakab, Kolozsvár tört. III. kötetével.

⁴ Ürmössy, Erdély történetéből, I. 78., s köv. l.

József császárnak aznap kelt elhatározásáról, hogy Nagyszebenben és (a réginek helyiségében) Kolozsvárt vegyes tannyelvű *állami jogakadémiákat* állít fel.¹ Azonban csak a nagyszebeni német tannyelvűt állította fel s azt négy-éves tanfolyamúvá tette, hogy egyetemi rangra készítse elő,² mit a birodalmi tanácsban az erdélyi szász Schuller-Libloy 1863. november 1. hiába sürgetett meg.³ Brassóban *román-egyetemet* terveztek, hogy a hazai és a moldva-oláhországi románok ne járjanak a párisi, moszkvai, szentpétervári egyetemekre; azonban az 1853. évi orosz-török háború kitörésekor ez a szándék megváltozott. Tíz év múlva egy bécsi lap⁴ Erdély számára oly *román-német egyetemet s műegyetemet* sürgetett, amelyet a magyarországi németek, a moldva-oláhországi románok és a szerbek is látogathassanak.⁵ 1864. június elsején Calinio Miclescu moldvai metropolita a román kormányt arra kérte, vegyen föl költségvetésébe évi 18,000 forintot egy *erdélyi román jogakadémia* számára s 500 aranyat adjon, hogy ezen akadémia számára alkalmas tanárokat képezzenek ki. Erre a román kormány nem lévén hajlandó, *Papiu Ilarianu* a társadalmat buzdította, hogy alapot gyűjtsön a tanárképzésre s Rosetti Romanuljában addig cikkezett, míg megalakult a Transilvania-egyesület, amelynek főcélja volt, hogy „Erdélyben a románságnak idővel olyan tudományos intelligentiája keletkezzék, a melynek soraiból az annak idején felállítandó *román jogakadémia* vagy *egyetem* tanárait minden nagyobb nehézség nélkül lehessen ujoncozni.”⁶

A magyar főiskoláktól az erdélyi ev. ref. egyház-

¹ Pesti Napló, 1852. 659. sz.

² Korunk, 1863. 21. sz.

³ Politikai Ujdonságok, 1863. 518. l.

⁴ Donau Zeitung, 1863. febr. 8.

⁵ Ez ellen Korunk, 1863. 18. sz.

⁶ Pesti Napló, 1893. 148. sz.

kerület főtanácsosa már 1850-ben határozott nyilatkozatot kért egy theologiai és jogikarból álló *tud. magyar iskola* alapítása iránt. Az Incze Mihály elnöklete alatt kiküldött bizottság 1851. augusztus 23.-án kimondta, hogy az egész theol. oktatást Kolozsvárra óhajtja áttenni; mire a kolozsvári zsinat 1854. június 16.-án el is határozta, hogy ideiglenesen Kolozsvárt, de az enyedi collegium jövedelméből állítja fel papnevelő intézetét 7 tanárral s a püspökség székhelyévé is Kolozsvárt teszi.¹ Azonban a magyar egyetemről senkisémm beszélt többé, mikor az új s Erdélyben immár egyetlen prot. seminarium 4 tanárral s 40—50 tanulóval 1854. novemberében működni kezdett Kolozsvárt, hol akkor rajta kívül a Báthory-egyetem roncsaiból már csak az orvos-sebészeti intézet képviselte a magyar tudományos oktatást.² De egészen magára maradt, mikor a főtanács a seminariumot 1861. július 28—31.-én visszatette Nagyenyedre.

Időközben Harkályi Titusz³ Kolozsvárt egy *gazdasági egyetem* fölállítását javasolta, mely gazdasági, építőmérnöki, gépészeti stb. doctorokat avathatna fel. Az első befektetett tőkét 1.200,000 forintra tette. Volna egy három-éves elemi s egy négyéves felsőbb tanfolyama legalább 24 tanárral. A szép tervek elhangzottak és az erdélyi főiskolai oktatás terén csak annyi történt, hogy a kormány helyreállította a *kolozsvári magyar jogakadémiát*, melyet 1863. dec. 7.-én Istvánffy Pál h. igazgató nagy ünnepséggel, Berde Áron tanár pedig lelkes beszéddel nyitott meg. A súlyos politikai viszonyok közt mégis mindenki attól tartott, hogy be kell érnie a régi Báthory-egyetem roncsaival: a jogakadémiával és az orvos-sebészeti intézettel.

¹ Korunk, 1863. 52. sz.

² Ez intézet története Maizner Jánostól (Kolozsvár, 1889., 80. lap.)

³ A kolozsvári Magyar Futárban, 1858. okt. 7. Bővebb tervrajza u.-o. 263—264. sz.

II. Az egyetem alapítása és első éve.¹

Báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1868. februárius 9.-én felszólította a kolozsvári jogakadémiát és az orvos-sebészi tanintézeteket, adják elő, mindkettejüket, hogyan lehetne egy új egyetembe olvasztani és egyetemi karokká átalakítani? A régi Báthory-egyetemből megmaradt két intézet március 28.-án már beadta feleletét, amelynek alapján a minisztérium azonnal munkához látott. A miniszter 1869. szeptember 21.-én maga is lement Kolozsvárra, hol a Fülöp Samu polgármester vezetése alatt tisztelgő küldöttségnek megígérte az egyetem fölállítását, de a képviselőház elé csak 1870. április 7.-én nyújtotta be a kolozsvári egyetem fölállításáról szóló törvényjavaslatát. A ház ezt egy tizenöttagú bizottságnak adta ki, a nagy miniszter azonban 1871. februárius 2.-án elhunyt, mielőtt a bizottság megtette volna jelentését.

Kolozsvár városa hiában várakozván a kérdés megoldására, november 17.-én a képviselők közt szétosztott emlékiratában megsürgette az egyetem fölállítását, amelynek

¹ Az 1872—1896. évi idők részletesebb történetét l. Márki—Pisztory. A kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem tört. (Kolozsvár, 1890. 8. r., 142. lap.)

érdekében december 7.-én Lázár Ádám is interpellált. Egyes törvényhatóságok, sőt maguk a Budapesten tanuló román ifjak is feliratokban pártolták Kolozsvár kérelmét, mire a tanügyi, majd a középponti bizottságok be is terjesztették jelentéseiket, P. Szathmáry Károly és Henszlmann Imre képviselők 1872. március 14.-én határozati javaslatokat adtak be a törvényjavaslatnak azonnal való tárgyalása iránt, március 26.-án pedig Tisza Kálmán is annak napirendre tűzését javasolta. A ház azonban április 4.-én a sürgősséget leszavazta.

1872. május 29.-én azonban I. Ferenc József király Schönbrunnban Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszternek megengedte, hogy az egyetem fölállításáról szóló törvényjavaslatot a költségvetéssel együtt újból beterjessze, sőt a parlament utólagos jóváhagyásának reményében egyenesen megbízta a minisztert, hogy az egyetemnek az 1872/3. tanév elején való megnyitásáról, a tanári pályázatok kiírásáról, a szükséges helyiségek kijelöléséről s a költségek fedezéséről gondoskodjék. Az egyetem azért ezt a napot, május 29.-ét üli meg alapítása évfordulója gyanánt.

A pályázatot 42 tanári állásra június 19.-én a hivatalos lapban kihirdették s aznap Lónyay miniszterelnök Pauler és Tisza Lajos miniszterekkel Kolozsvárt már személyesen tájékozódott az egyetem elhelyezéséről. Központnak az erdélyi gubernium épületét szemelték ki, a mely csakhamar föl is szabadult, mert a király augusztus 25.-én az erdélyi királyi biztosság működését megszüntette s gróf Péchy Manó kir. biztos szeptember 28. már el is búcsúzott hivatalnokaitól. Időközben szeptember 4.-én a király az országgyűlést megnyitván, trónbeszédében kijelentette, hogy a kolozsvári egyetem fölállítására vonatkozó törvényjavaslatot a mult országgyűlés nem tárgyal-

hatván, az ügy siettetésére a kormányt ideiglenes intézkedésekre s a törvényjavaslat újból való benyújtására hatalmazta fel.

Trefort Ágoston, a vallás- és közoktatásügy új minisztere a javaslatot szeptember 17.-én valóban benyújtotta, 21.-én pedig a kolozsvári lapokat értesítette, hogy az egyetem november 1.-én megnyílik. A tárgyalás megkezdésére kitűzött napon, október 2.-án, Trefort különösen szerencsésnek tartotta magát, hogy az az első törvényjavaslat, melylyel a ház elé lép, éppen Eötvös törvényjavaslatának föllevenítése s éppen egyetemről szól. Javaslata, mint kiemelte, nem bocsátkozik a szervezés kérdésébe, mert ezt az *egész* egyetemi oktatásra nézve külön törvényjavaslatban kívánta tenni, a mit azonban az azóta eltelt félszázad alatt, sajnos, sem ő, sem utódai nem tettek meg. Célja egyszerűen az volt, hogy az egyetem azonnal megkezdje működését. Schwarcz Gyula, Vécsey Tamás, Oláh Gyula, Patrubányi Gergely, Helffy Ignác és Molnár Aladár nagyértékű hozzászólása után a ház a javaslatot azonnal elfogadta s a fentartás költségeit vita nélkül megszavazta. A király a két törvényt október 12.-én szentesítvén, azok mint 1872: XIX. és XX. törvény-cikkek foglalnak helyet a törvények közt.

A XIX. t.-c. Kolozsvárt a *tanszabadság* elvének alapján állította fel a magyar királyi tudományegyetemet, s a külön egyetemi törvény meghozataláig a pesti egyetem szabályzatát ideiglenesen a kolozsvári egyetemre is kiterjesztette. Az egyetemet négy tudomány-karra osztotta (I. Jog- és államtudomány. II. Orvos-tudomány. III. Bölcsészet-, nyelv- és történettudomány. IV. Matematika és természettudomány. Ehhez a két utóbbi karhoz középiskolai tanárképző-intézetet rendelt fölállítani.) Kimondta, hogy belső ügyekben a károk egymástól független,

egyenlőjogú, önálló testületek. A karok élén egy-egy évenként választott dékán, a karok fölött pedig az egyetemi tanács áll, melynek elnöke a rector. A rendes és rendkívüli tanárok, tanítók és tanársegédek rendes évi fizetést húznak; magántanárok, némi kivétellel, csak az előadásaik után járó tandíjat húzzák. A tanárokat a király az illető kar meghallgatása után a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére nevezi ki; a magántanárokat a karban való képesítésük után, vagy a tudomány művelésében szerzett érdemök alapján ugyanazon miniszter jogosítja föl előadások tartására. A tan- és szigorlati díjakat a miniszter a karok meghallgatásával állapítja meg. Az egyetem az 1872/73. tanév kezdetével nyílik meg s a törvényhozás a kormánynak a szervezés ügyében idáig tett intézkedéseit jóváhagyja. A XX. törvénycikk az egyetem fölállításának s első felszerelésének költségeire 60,000 és az 1872/3. tanév október—december havi rendes költségeire 41,731 forintot rendelt fordítani.

Szeptember 29.-én, október 12.-én és október 20.-án a király kinevezte az első 40 (35 rendes, 5 rendkívüli tanárt), a kik közül Óvári Kelemen, Kolozsvári Sándor, Csiky Viktor és Koch Antal nyugalomban, Concha Győző és Plósz Sándor pedig mint a budapesti Pázmány-egyetem működő tanára érte meg az egyetem munkásságának ötvenedik évfordulóját. Az első kinevezésben ugyan a természettudományi és matematikai tanítószékek tanárait a bölcsészeti karhoz osztották be, a két kart azonban — a törvény értelmében — azonnal elkülönítették egymástól. Ez annál nevezetesebb intézkedés, mert akkor még az összes egyetemek közül csak a tübingeninek, félszázad múlva azonban már több egyetemnek volt külön természettud. és math. kara. A tanárokat gróf Mikó Imre miniszteri biztos, Erdély Széchenyije, október

19.-én eskette föl s arra buzdította őket, hogy a tudományoknak ebben az új szentélyében az ismeret, felvilágosodás és a szabadság hatalmas ígéit hirdessék. A tanárok nevében Imre Sándor kijelentette, hogy a tudománynak ebben a magasztos és tiszta levegőjű műtermében a tudomány erejével akarnak kibékíteni minden felekezeti, nemzetiségi és egyéb elkülönző érdeket. A történetírás, a melynek eljövételére és szigorú bírálatára akkor hivatkozott, ötven év múlva úgy ítélte meg őket, mint a kik sikeresen, erősen, lelkiösmeretesen végezték munkájukat. Mindjárt azután megalakult az egyetem tanácsa. Az első rector Berde Áron, a közgazdaság és pénzügytan, prorektor pedig Brassai Sámuel, az elemi mennyiségtan tanára lett. A jogi kar első dékánja Groisz Gusztáv, az orvosié Czifra Ferenc, a bölcsészetié Imre Sándor, a természettudományié Abt Antal. Az október 27.-én kért pecséteket az egyetem 1873. januárius 21.-én kapta meg, de a karok külön jelvényei nélkül.

Az egyetem első és megnyitó közgyűlését, az első rector és tanács beiktatását a történelmi nevezetességű redouteban november 10.-én tartották meg. A rector remélte, hogy Kolozsvárnak ez a harmadik egyeteme nem jut az első kettőnek sorsára, mert míg azokat fejedelmi kegy, közhit szerint a lelkiösmeret szabadságának veszedelmére alapította, emezt a közakarat teremttette. A harmadik egyetemet azonban negyvenhét év múlva a másik kettőhöz mégis hasonló sors érte; magyar jellegét Kolozsvár városában a felülkerekedett áramlat következtében nem tarthatta meg s tanárainak az anyaországba kellett menekülnie. De így vált be az első rectornak az a bölcs tanítása, hogy az egyetemet nem néma fala, hanem tanárainak szellemi ereje alapítja meg. A várost, mely nyolc ösztöndíj alapítását ajánlotta fel, este fényesen kivilágították.

Másnap, 1872. november 11.-én megkezdették az előadásokat. A jogikarnak 173, az orvosinak 27, a bölcsészetinek 21, a természettudományinak 32 s a gyógyszerészetnek 16, az egyetemnek tehát 269 hallgatója volt. A 37 rendes, 3 rendkívüli tanár, 3 tanító és 13 tanársegéd, összesen 46 tanerő 91 tantárgyból hetenkint 325 órát tartott. A hallgatók azért voltak olyan kevesen, mert az egyetem későn nyílt meg s az ifjak már más egyetemekre iratkoztak be.

Az egyetem különben is nagyon küzdött a kezdet nehézségeivel. Többnyire célszerűtlen épületekben helyezték el. Legmértőbb helyisége a középponti egyetem volt, mely 1829. november 21.-én a tanulmányi alap birtokából jutott az ország birtokába, s idáig a királyi főigazgató tanács, az országos gubernium s végül az erdélyi királyi biztosság palotája volt. A jogikart a római kath. gymnasiumban, az orvosi kar intézeteit, klinikáit főképen a Karolina országos kórház rozoga épületeiben helyezték el. Az orvoskarnak is voltak intézetei, a melyek egy-két száz forintnál nagyobb évi általányt nem kaptak s így igazán semmiből kellett az akkori tanároknak megteremteniök az egyetemet. A könyvtár abból a mintegy 30,000 kötetből állt, a melyet az Erdélyi Nemzeti Múzeum az állammal kötött szerződés következtében 50 évre átengedett; továbbá a megszűnt jogakadémia 1639 és a Benigni-könyvtár 6839 kötetéből.

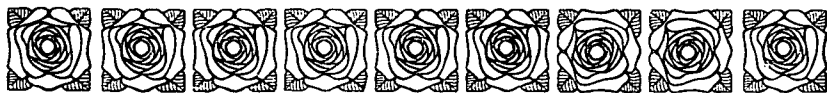
A hallgatók anyagi helyzetének könnyítéséről az állam mindössze 20 ösztöndíjjal, a társadalom pedig négy alapítvánnyal gondoskodott.

A tanács és a karok a hiányok miatt folytonosan panaszkodván, Trefort miniszter Markusovszky Lajos miniszteri tanácsossal, az egyetem fejlesztésének leglegkesebb hívével, 1873. április 11.-én megtette Kolozsvárt

első látogatását, hogy a viszonyokat a helyszínén ösmerje meg s felhívására az orvosi kar június 5.-én már fel is terjesztette a 300 ágygyal, pavillonszerűen tervezett új kórház dolgában készített jelentését. Azonban az ország pénzügyi bajai miatt a szép terveket abbahagyták, pedig nagy szükség lett volna rájuk, mert június 16.-án a cholera kitört. Az amúgy is későn kezdett iskolai évet e miatt hirtelen berekesztették, minek következtében újból másfél hónapot vesztek.

Időközben, 1872. október 7.-én a minisztérium kiadta az első szervezeti szabályzatokat, a melyek azonban, mint huszonöt év múlva Farkas Lajos rector nyíltan megmondta, „már az eredeti alapeszménél fogva sem voltak alkalmasak arra, hogy belőlük az egyetem újkori eszméje állandó jelleggel és közéletünk követelményeivel szerves módon összenövő alapintézményképen bontakozhatott volna ki.“ Ideiglenes állapotot teremtett, idegen gondolkodásmód és érdekek szemelőtt tartásával megalkotott rendet vezetett be s hiányzott belőle az önálló tervszerűséggel járó állandóság és biztosság eszméje.

III. Trefort és az egyetem.

Trefort Ágoston nem sokat bízott az új egyetem jövődjében, azért eleinte nem is törődött annak fejlesztésével, a kolozsváriakat pedig megfenyegette, hogy az egyetemet Pozsonyba helyezi át. A matematikai kar 1873. november 22.-én maga sürgette a pozsonyi s még egy-két egyetem fölállítását, hogy mentül előbb igazi tudományos élet és szellem legyen Magyarországon. A második év rektora, Schulek Vilmos, a kormánnyal szemben erélyesen védelmezte az egyetem önkormányzatát. Az egyetemi ügyvezetés célját a tanárok tudományos működése útjainak egyengetésében s az egyetem lényegét a tanárság munkásságában látta. A tanácssal együtt tiltakozott is a miniszter ellen, ki egy rendkívüli tanárt s egy előadót az illető karok megkérdezése nélkül nevezett ki; az orvosi kar pedig élt a meghívás jogával. Ajtai Sándor volt az egyetem első meghívott tanára, viszont a budapesti egyetem már a második évben a kolozsvári egyetemnek egyszerre három tanárát hívta meg, köztük magát Schuleket, ki helyett Máchik Béla lett a rector. Az első magántanárokat is (Feuer Nathaniel és Schmidt Ágoston) ebben az esztendőben képesítették.

Az idáig négy helyen elszórt könyvtárt szintén ez évben egyesítették s az országos levéltárba vitt guberniumi

levéltár helyiségében állították fel; s most nyitották meg a bõtanikus kertet. A különben igen szerencsétlenül és nyomorúságosan elhelyezett klinikákat s egyéb épületeket vízvezetékekkel látták el s évek mulva ez lett Kolozsvár általános vízvezetékének is alapja.

A külügyminisztérium útján csak az 1873/4. értesített külföldi egyetemek közül a *padovai* volt az első, mely a kolozsvárit elismerte és üdvözölte. A bölcsészeti és a természettud. karok hallgatói már különben is elérték azt a számot, melyet a pesti egyetem csak fennállása 228. évében, tíz évvel azelőtt ért el. A társadalom szintén megmozdult az új főiskola érdekében. Kolozsvár városa évenként 3200 koronát ajánlott fel pályadíjakra, Szamosújvár városa pedig 1873. november 27.-én örök időkre két ösztöndíjat alapított a király negyedszázados uralkodásának emlékére. A király — mint uralkodása negyedszázados évfordulóján az előtte hódoló egyetemi küldöttségnek mondta, — az egyetem alapításával alkalmat nyújtott erdélyi híveinek, hogy tűzhelyeik közelében sajátítsák el azokat az ismereteket, miket a közélet terén nem nélkülözhetnek. Az ország a tanároktól várja az üdvös cél megvalósítását, neki pedig kedvesebb szolgálatot nem tehetnek, őszinte ragaszkodásukat fényesebben nem igazolhatják, mint ha egész erejükkel rajta lesznek, hogy a hazának minél több hasznos polgárt neveljenek.

Az 1874/5. év rectora, *Findly* Henrik, kikelt azon felfogás ellen, amely a kolozsvári egyetemet a budapesti mellett mint valami alsóbbbrangú intézetet tünteti föl s előléptetésnek tartja, ha egy tanárt Kolozsvárról Budapestre neveznek ki. Az egyenlőséget a törvény kimondta ugyan, de anyagi és szellemi téren a kormány és társadalom a régi egyetemnek kedvez; s még a hírlapok is csúfolják

az egyetemet, a melynek nincsenek hallgatói, de tanárai már is fizetés-emelést és nagyságos címet kérnek. A kicsinylésben a kormányon kívül részök van a tanároknak is, kik közül néhányan a kolozsvári kathedrát csak lépcsőnek tekintik a budapestihez. A törvényhozás maga az egyetemet fölállította ugyan, de nem alapította meg; hiszen első felszerelésére sem adott többet, mint amennyi a budapestinek évi általánya. Úgy szólván suttyomban nyitották meg s nem olyan fénynyel, mint 1873-ban a zágrábit. Még az ifjaknak is kisebb ösztöndíjakat adnak, mint a budapestieknek; és gúnyolódnak, hogy az ifjak nem tódúlnak a még csak hároméves egyetemre, maga a környezet, a város pedig multságok, intézmények, megélhetés dolgában nem vetekedhetik Budapesttel s más külföldi egyetemi városokkal. Mostani bajaitól az egyetem csak úgy szabadúlhat meg, ha tanári kara egyet ért, az egyetem törvényes jogait erélyesen követeli s a kolozsvári társadalomhoz símúl.

A bölcsészeti és természettud. karokon a tanárjelölteknek akkor csak három esztendeig kellett hallgatniok s az első három év s minden azutáni egészen a 1918-ig nélkül telt el, hogy a kormány a tanárképző-intézet mellé gyakorló-iskolát állított volna fel; Trefort miniszter ezt 1875. januárus 30.-án alap hiányában elhalasztotta. Az elhanyagolás minden téren mutatkozott. Az egyetem résztvett a zágrábi és czernowitzi egyetemek megnyitásán s a leydeninek háromszázados ünnepén, de saját létele biztosítására az alapító oklevelet évek hosszú során át sem eszközölhette ki s a törvényhozás, a rossz pénzügyek következtében, aránytalanúl nagy összegeket törölt az amúgyis szegényes költségvetésből; pl. 10,000 koronáról 4000-re szállította le a könyvtár dotatioját, mi a folyóiratok megrendelésére sem volt elég.

Entz Géza, az 1875/6. év rectora, mindezen bajokkal szemben kiemelte, hogy az egyetem már alapításakor olyan szabadelvű intézményekben részesült, minőket régi híres egyetemek csak hosszas küzdelmek árán szerezhettek meg és a mik fejlődését mindenesetre biztosítják. A tanszabadság, önkormányzat, a budapesti egyetemmel való egyenjogúság, a tanszékek kielégítő száma, a természettudományoknak külön karban történt önállósítása, az egyetemnek s az ifjúságnak hagyományos elfogultság nélkül való működése szabadabb belső életet teremtettek, mint a legtöbb más egyetemen. Céljainak azonban csak úgy felelhet meg, ha külső támogatásban is részesül. Nem palotákra, hanem megfelelő épületekre van szüksége. Szomorú dolog volna, ha hazánk nem tudna felvirágoztatni két egyetemet, holott Ausztriában már hét működik. A kormány két év alatt nem áldozhatott annál többet, mint hogy a múlt évben felállította a bőr- és bujakórtani klinikát, ebben az évben pedig a mechanikai műhelyt. A nyári (augusztus—szeptemberi) szünidőt a kormány mostantól fogva július—augusztus hónapokra tette át s a jog- és államtud. szigorlatokat két külön csoportra osztotta. Az egyetem 1876. március 19.-én megülte a nemzet halottjának, *Deák* Ferencnek emlékezetét, a melyet *Szász Béla* elevenített föl s tiszteletbeli doctorainak hosszú sorá *Gyulai Pálnak*, *Kolozsvár* szülöttének megválasztásával kezdte meg.

Az 1876/7. év rectora, *Gwisz* Gusztáv volt az első, ki program helyett tudományos értekezéssel foglalta el székét, azt fejtegetvén, mi előnye van a laicus-elem befolyásának az igazságszolgáltatásban, különösen az esküdt-széki intézményben. Beszámolójában kétségbeejtőnek mondta azt a *takarékosságot*, melyet Trefort az egyetemmel szemben alkalmazott s mely ezt csak tengődésre

kényszeríti. A vegytani intézet dűledező épületének rendbehozására nem volt pénz és nem volt még 2000 koronájuk sem, hogy az erdélyi római kath. státusnak az egyetem középponti épületén elhelyezett csillagvizsgálóját átvegyék. A tanács kimerítően megíratta az első öt év történetét, hogy a kormányt a nagy mulasztásokra figyelmeztesse. *Trefort* elősmerte az országgyűlés elé terjesztett jelentésében, hogy „még *fölötte sok* a kolozsvári egyetem szükséglete s *nem alaptalanok* az egyetemi tanács ismételt fölterjesztéseiben nyilvánult követelések, aggodalmak, olykor felajdulások is.” Megjegyezte, hogy csak a pénzügyi helyzet miatt szükséges takarékokosságból sem segíthetett a bajokon.

Az 1877—78. év rectora, *Genersich Antal*, még nagyobb baj: a *tanszabadság korlátozása*, különösen a különböző karok hallgatóit legalább húsz óra és kötelező tantárgyak hallgatására, mindenféle vizsgálatokra stb. kötelezése ellen szólalt fel, mert mindez eltéríti az egyetemet legmagasabb céljaitól és gyakorlati pályára előkészítő intézetté teszi. Pedig a tanszabadságtól függ az egyetem életképessége, neve, dicsősége. Elősmerte azonban, hogy fékezetlen lángésznek a tudományban nincs jelentősége. A karok azért külön tanulmányi tervet dolgoztak ki, mely a miniszterivel szemben a tisztán tudományos, tisztán egyetemi szempontra ügyelt; hiszen az igazi tudomány fejlesztése már önmagában véve is az igazi gyakorlat fejlesztése.

Egy év múlva, 1878. szeptember 8.-án, *Imre Sándor* rector szemügyre vette a magyar egyetemi oktatás egész múltját és szintén a valódi tudományos szellem hiányában találta a meglevő egyetemek csekélyebb hatását; különösen azt, hogy az egyetemeken a tanulók nem mind szorgalmasak, önzetlenül kevesen dolgoznak s a közön-

ségben is nagyon megfogyatkozott a tudományos irodalom pártfogóinak a száma. A középiskolák reformját azért sürgette, hogy az ifjak megfelelő készültséggel jöjjenek az egyetemre, a mely nem iskola, hanem tudományos intézet. Az egyetem tudományos segédeszközei azonban még mindig oly csekélyek voltak, hogy Fleischer Antalnak, a közegészségügy tanárának sírjánál Martin Lajos egyenesen vádat emelt, hogy intézetének nyomorúságos elhelyezése kergette öngyilkosságba. A roskatag épület helyett a kormány csak most keresett egy másikat; s eseményszámba ment az élettani intézeten tett 2640 koronás javítás is.

Az 1879—80. év rectora, *Brassai Sámuel*, viszont az ellen kelt ki, hogy a tudományban a tanár ne csak önmaga törekedjék új dolgokra, hanem tanítványait is erre szoktassa. A tanárnak nem az első és főkötelessége, hogy újat találjon s az eféle research követelése fölösleges, jogtalan, képtelen; még fölöslegesebb, jogtalanabb, képtelenebb a hallgatókkal szemben. Szerette volna tehát megszüntetni a pályadíjakat, a melyek a tanítványt újak fölfedezésére, a tudomány tovább-vitelére akarják buzdítani. Az egyetemet különben a nők előtt is meg kell nyitni, a mit élete századik éve küszöbén, 16 esztendő múlva meg is ért. De az egyetemi tanács már most pártolta a nőknek érettségi vizsgálatokra való bocsátását. Az enőki székől először utalt arra is, hogy az egyetemnek nincs *theologiai kara*; de beérte annak a kérdésnek vizsgálatával, tudomány-e a dogma s nem foglalkozott azzal a lehetőséggel, hogy Fogarassy Mihálynak 1873-ban tett alapítványából római katolikus, vagy 1874. óta a sajtóban és az erdélyi ev. ref. egyházkerület stb. tervezgetései értelmében protestáns theologiai karral bővítsék ki az egyetemet.

De hiszen, mint b. Mednyánszky Árpád 1880. április 17.-én utalt rá a parlamentben, az egyetemnek még kórháza sem volt, mire Trefort megígérte, hogy igyekezik segíteni a bajon. Trefort különben kezdett megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy Kolozsvárt hagyja az egyetemet s most már valóban annak fejlesztésére gondolt. 1880. augusztus 18.-án megkezdte a vegytani intézet építését, ez intézet felszereléseinek folytatására 8000, a könyvtár javára pedig négy évi részletben 24000 korona rendkívüli segélyt s a király ezüstitakodalmi alkalmából három arany ösztöndíj kiutalását eszközölte ki.

Haller Károly az 1880/1. év rectora a gazdasági értékről tartott székfoglalójában a tanárok szerény fizetésének megjavítását is sürgette. Most, az egyetem fennállásának tizedik esztendejében a király 1881. januárius 4.-én, az 1872: XIX. törvénycikkben megalapított s még azon évben megnyitott egyetemet *örökidőre* megalapított-nak nyilvánította, számára az *alapító oklevél* kiállítását s kiadását elrendelte s megengedte, hogy ez a főiskola a „*m. kir. Ferenc József-tudományegyetem*“ nevet viselje. Trefort miniszter már 1880. okt. 14. megígérte, hogy a vegytani intézet után (melynek alapkövét okt. 17.-én ünnepiesen letették) az egyetem többi természet- és orvostudományi intézetének fölépítéséről is gondoskodik. 1881. május 14.-én valóban szemügyre vette az egyetemet, tájékozódott annak szükségleteiről, a tanácsot a könyvtári helyiségek és a díszterem tervének elkészítésére utasította s első sorban a táj- és leíró-, valamint a kórbonctan és élettani intézeteinek fölépítését ígérte meg. A tanács 1881. július 22.-én már meg is tette javaslatát s a díszterem számára Madarász Viktorral megfestette az egyetem alapításában résztvevő Eötvös, Pauler és Trefort miniszterek, Veress Ferencel pedig az eddigi rectorok arcképeit. Az ifjúság 1880.

november 13.-án, mikor az egyéves önkéntesek érdekében írt cikke miatt Bartha Miklós szerkesztőt két katonatiszt megvagdalta, a tiszteket megkergette, másnap Demel tábornok ellen a katonai őrzéssel dacolva is tüntetett s harmadnap zászlósan vonult fel a népgyűlésre. November 15.-én Tisza Kálmán miniszterelnök és belügyminiszter a képviselőházban megígérte a sérelem jóvátételét. 18.-án Kolozsvár küldöttsége előtt a király is sajnálkozását jelentette ki, mire az ifjúság abbahagyta tüntetéseit, a melyekben különben — a rector szerint — önérzetes és nyugodt magatartásával megérdemelte a hazafiásan gondolkozók tiszteletét.

Az első tíz év leteltét az 1881/2. év rectora, *Ajtai K. Sándor*, az alapvetésnek, megszilárdulásnak és az egyetemi szellem megteremtésének korszaka gyanánt ismertette, a melyben ez a főiskola valódi egyetem lett, sőt a budapestinél is szabadabban szervezkedett. A tantárgyak száma tíz év alatt 91-ről 127-re, az órák száma 325-ről 625-re emelkedett. Egyes laboratoriumok már a külföld figyelmét is magukra vonták. A mult évben elrendelt építkezések azonban a pénzügyi bajok miatt elmaradtak. *Szabó Károly* 1882/3. évi rectorágában csak a vegytani intézet készült el annyira, hogy — bár még dolgoztak rajta — az előadásokat 1883. februárius 15.-én megkezdhatték benne s július 3.-án hozzáfogtak a bonctani és törvényszéki orvostani intézetek alapozásához; a földrajzi intézet számára azonban a tanács hiában kért helyiséget és felszerelést. A tanárvizsgáló bizottság tízévi hajléktalanság után csak most helyezkedhetett el három bérelt szobában. Jellemző, hogy az 1883. januárius 6.-án felállított közegészségtani intézetet a vegytani intézet rozoga helyiségébe szorították be.

Abt Antal, az 1883/84. év rectora, az erőnek elektromosság által való átviteléről szóló székfoglalójában a

várost arra figyelmeztette, hogy a Szamos vizében levő energiát villamos vasútja és villamos világítása javára értékesíthetné. Nemzetiségi izgalmak az egyetem csöndes munkásságát először csak ez évben zavarták meg. Az ifjúság 1884. május 14.-én a magyarságot állandóan támadó Julia román irodalmi egyesület felosztatását, vagy legalább alapszabályai módosítását s azt követelte, hogy a román nyelv és irodalom tanára, Szilasy Gergely, csak magyar előadásokat tartson. Zajosan tüntettek a Julia-egyesület és a május 15.-i balázsfalvi gyűlés emlékezetét ünneplő románok ellen, 17.-én román lapokat égettek el s előadásközben tüntettek Szilasy tanár ellen, ki másnapvalótlannak nyilvánította, hogy valaha és valahol hazafiatalánul nyilatkozott volna. 19.-én a bukaresti, 23.-án a iasi egyetem ifjai is tiltakoztak a kolozsvári egyetem magyar ifjai ellen s 20.-án megalapították a Romania irredentát, mely már 22.-én kiadta Erdély elfoglalására lázító első röpiratát. Így az izgatottság egyre növekedvén, Gyarmathy Miklós alispán, hogy összeütközésre ne kerüljön a dolog, betiltotta a Julia-egyesületnek május 24.-ére tervezett gyalúi majálisát, sőt a Julia-egyesületet is, a miniszter pedig július 17.-én a román nyelv és irodalom tanárát nyugalomba helyezte. „Egy eléggé nem sajnálható politikai izgalom — szólt a tanárnak 1897. januárius 17.-én történt halála után az akkori rector, Farkas Lajos — élete legerőteljesebb szakában sodorta le tudós tagtársunkat a tudomány egyenes útjáról s megbénította azt a lendületes erőt, mely a tudós existenciát emelkedő mozgásban megtartani s a tiszteletre méltó fáradságos munkával gyűjtött értelmi kincset az eljött időben igazán gyümölcsözővé tenni szokta.“

A szünet is hozzájárulván a kedélyek lecsillapításához, Csiky Viktor rector az 1884/5. évet teljes csönd-

ben nyitotta meg. Október 31.-ét, mikor *Trefort* miniszter jelenlétében adta át közhasználatnak a vegytani intézetet, méltán nevezte fordulópontnak az egyetem történetében, mert ez volt az egyetem első, a szaktudomány igényeinek megfelelően felszerelt és berendezett intézete; de arra kérte a minisztert, hogy mielőtt a harmadik egyetemet felállítná, előbb mindennel szerelje föl a másodikat, hogy az elsővel versenyezhesen. Különben ez volt az első alkalom, hogy egy miniszter résztvett az egyetem ünnepén. *Trefort* javaslata alapján a törvényhozás mindjárt fel is emelte 9 intézet évi átalányát. Az ifjúság ezidőkben különben is lelkesen dolgozott; pl. míg a nyolcszorta népesebb budapesti egyetemhez ez évben csak 25, a kolozsvárhoz 42 pályamunka érkezett be s ebből 34 nyert jutalmat.

Az 1885—6. év rectora, *Maizner* János, a magyar orvosi irodalomnak 1550—1770-ig terjedő történetéről szóló értekezésével foglalta el székét s kiemelte, hogy az ezen idő alatt megjelent orvosi könyvek nagyobb részének megjelenését Kolozsvár culturalis viszonyai segítették elő. Az orvosi tudomány ebben az egyetlenegy évben is haladásának sok segítő eszközét szerezte meg Kolozsvárt; mert elkészült, bár vízvezetéki bajok miatt megnyitni még nem lehetett a bonctani és törvényszéki orvostani intézetek épülete s megkezdték az élet- és közegészségtani intézetek földmunkálatait; új tanszéket állítottak az elmekórtan és törvényszéki orvosi lélektan számára s mind a 14 orvosi katedra mellé 1—1 gyakorlati állást rendszeresítettek stb. A jog- és államtud. karon is most állították fel a pandekta-jog tanszékét. A külföld számára ez évtől fogva latinul adták ki az évkönyveket (*Annales*), mire 45 egyetem azonnal csereviszonyba lépett a kolozsvárral.

Beköszöntőjében *Szamosi János*, az 1886/7. év rectora, a tanárképzéséről, mint a bölcsészeti és természet-tud. karok életkérdéséről értekezett. Sürgette a gyakorló iskola felállítását s tiltakozott az ellen, hogy a magántanítást gyakorló évül tudhassák be, vagy hogy külön szaksemináriumokat állítsanak fel s nem pártolta a tanárjelöltek internátusának eszméjét; holott a tanárjelöltek számának feltűnő csökkenését maga is a város rendkívüli drágaságában kereste. Helytelennek tartotta, hogy az egyetemi épületek és intézetek, az egyetemi hatóságok teljes mellőzésével, külön e célra kinevezett építő-bizottságok felügyelete alatt emelkednek és hogy a miniszter az egyetemi tanács, mint legfőbb egyetemi hatóság befolyását még a tanárok kijelölésére is szeretné kiterjeszteni. Felszólalt az ellen, hogy az egyetemet egyes független intézetek hatalmazává tegyék s a karokkal, sőt a karokban is az összefüggést ennyire meglazítsák. Résztvett az egyetem 1886. szeptember 1.-én és 2.-án Buda vára visszafoglalásának kétszázados emlékünnepe s 1887. februárius 4.-én történt először, hogy megülte egyik tanárának, *Ladányi Gedeonnak* emlékünnepe, mely alkalmal az emlékbeszédet Szabó Károly mondta.

Kanitz Ágoston, az 1887/8. év rectora, székfoglalójában a laboratoriumi munkák fontosságára utalt. Hazánk két tudományegyeteme nem-egy német egyetemet előzött meg jól felszerelt növényteni intézetek fölállításával. Szeptember 23.-án a rector a tanács és tanárok élén hódolt a Kolozsvárra érkezett *I. Ferencz József* királynak. „Elvárom — szolt az egyetem alapítója és névadója, — hogy mind önök, mind a gondjaikra bízott ifjúság mindenkor csak a tudomány és tanulmányok komoly művelését fogják fő céljuknak tekinteni, méltóan betöltve eképpen helyöket a bel- és külföldi főtanodák sorában.

Ebbeli törekvésökben és intézetök fejlesztésében támogatásomra és oltalmamra bízton számolhatnak.“ Délután és másnap megsejmlélte az egyetem különböző épületeit és intézeteit. 1888. június 27.-én *Rajner* főherceg is meglátogatta az egyetemet, a melynek növénytani intézetét a rector harmadnap 2000 darabból álló becses magán-könyvtárával gyarapította.

Az egyetem 1887. szeptember 29.-én. képviseltette magát *Deák* Ferenc budapesti szobrának leleplezésén s 1888. június 12—14.-én a bolognai egyetem alapításának nyolcszázados ünnepén. Örökemlékezetű napja volt 1888. augusztus 22.-e, mikor első szervezője, *Trefort* Ágoston miniszter elhunyt. „Trefort eleintén — a rector szerint — maga sem bízott teljesen az ország szorult anyagi viszonyai miatt nagyon silányan dotált alkotás iránt, de még sem mondott le róla. Sőt midőn látta, hogy tanáraiban megvannak a biztosítékok a tudományegyetem fejlesztésére, ő maga is mind melegebb érdeklődést tanúsított iránta, fölszerelését elősegítette és részben magasabb dotatiók, részben a különböző helyiségek átalakítására szükséges nagyobb összegek engedélyezése, de különösen azon nagyszerű épületek emelése által, melyek számára az összegeket a -törvényhozástól kieszközölte, tudományegyetemünköt oly módon fejlesztette, hogy, mint miniszterségének második felében maga is belátta, egyetemünk az ország méltóságának megfelelő fényes alkotás lett. Azért Trefort neve tudományegyetemünk történetében mindig a legfényesebbek közt fog tündökölni.“

IV. 1888–1896.

Az 1888/9. év rectora, *Kolosvári Sándor*, hivatalbalépése napján, 1888. augusztus 24.-én az egyetem küldöttségét vezette *Trefort* temetésén s meleg szavakkal emlékezett meg róla az egyetem 1889. május 29.-i évzáró közgyűlésén, mikor az emlékbeszédet *Groisz Gusztáv* tartotta. Az újabb jogi reformokat bíráló beszédével szeptember 16.-án alig foglalta el székét, a király szeptember 22.-én vallás- és közoktatásügyi miniszterré *Csáky Albin* grófot nevezte ki, a ki az egyetem üdvözlő küldöttsége előtt azonnal s a közoktatásügy állapotáról szóló jelentésében később is kijelentette, hogy szó sem lehet addig a harmadik egyetemről, míg teljesen föl nem szerelik a kolozsvárit. Hogy a tanerőket ehhez jobban odakösse, megígérte a tanárok fizetésének javítását. Az egyetemi ifjúság *Rudolf* trónörökös temetése napján a tanárokkal együtt gyászlobogók mellett jelent meg a városi nép felvonulásán, majd februárius 7.-én a gyászmisén s önként lemondott a farsangi multságokban való részvételtől. A véderő-törvényjavaslat parlamenti tárgyalása azonban az ifjakat felizgatta; 1889. március 26.-án, mikor a javaslatot a ház megszavazta, *Tisza Kálmán* miniszterelnök arcképét eltávolították az egyetemi körből, bevették a főkapitány

ablakait, de a tüntetőket öt század katona szétoszlatta. Ez az 1889. VI. t.-c. önkéntességök ideje alatt az ifjakat eltiltotta az egyetemek látogatásától s a miniszternek május 19.-én 22749. sz. a. kelt rendelete csak a beiktatásra, a beiratás határidejére, az ösztöndíjakra s az orvostan-hallgatókra nézve adhatott bizonyos könnyítéseket.

A társadalom ébredező jóindulatának jele volt, hogy férje emlékére, *Peiella Istvánné* 20,000 korona alapítványt tett a szegény egyetemi hallgatók ingyen étkezésének biztosítására, mi valószínűbbé tette egy alumneum vagy Mensa Academica felállításának tervét. Az egyetem 1889. március 17.-én képviseltette magát a nagyváradi jogakadémia fennállásának századik évfordulóján s testületileg vett részt Erdély Széchenyije, Mikó Imre gróf kolozsvári szobrának június 10.-én történt leleplezésén.

Az 1889/90. év rectora, *Klug Nándor*, székfoglalójában panaszkodott, hogy egyes klinikák be sem fogadják a beírt hallgatókat, a laboratoriumok egy része rendkívül fogyatékos, a kórházak rozogák s elégtelenek. Egyetemeinken — az utóbbi száz év tapasztalatai szerint — orvosi iskolák csak úgy fejlődhetnek, ha modern intézeteket és klinikákat célszerűen rendeznek be, az egyetemi könyvtárakat kellően felszerelik, az általányokat fölemelik, adjuncturákat szerveznek, több tanárt neveznek ki s lehetőleg még két orvosi kart állítanak fel. *Csáky* miniszter 1890. június 19.-én tett látogatásakor a hasznavehetetlen klinikák és intézetek láttára ki is jelentette, hogy az egyetemet teljesen föl kell szerelni s erre meg is kezdte a tervezgetéseket.

Az egyetemi szigorlatok módosítása dolgában fontos újítások történtek. Az orvosi kar a tudomány előbbvitele és a gyakorló orvosok alapos kiképeztetése céljából a szigorlatoknak két részre való osztását javasolta olykép,

hogy a hallgatókat csak a tanfolyam alatt letett szigorú vizsgálat alapján lehessen fölvenni magasabb évre, a tanfolyam végeztével pedig a hallgató csak hazai egyetemen és nyomtatott értekezés alapján tehessen szigorlatot. Ehhez képest a kar a gyógyszerészek részére is új szigorlati szabályzat tervezetét terjesztette föl. Mikor a miniszter a tanulmányi, fegyelmi és leckeépénz-szabályzat reformját is sürgette, az egyetem még önérvényesen felelt, hogy nincs olyan hallgatója, ki még a beíratáson és a leckekönyv láttatásán sem jelennék meg személyesen s az iskolai évet részben vagy egészen távol töltené az egyetemről. S mivel ellenőrizni lehet a tanulót abban, látogatja-e az előadásokat, a kötelező colloquiumokkal szemben a szigorú vizsgálatok mellett nyilatkozott. Kolozsvárt 1893-ig a régi szabályzat meg is maradt, míg Budapesten már 1890-ben módosult.

Az egyetem 1889. szeptember 2.-án résztvett Matyás király kolozsvári szülőházának emléktáblával való megjelölése, 1890. április 6.-án pedig Matyás király halálának négyszázados évfordulója ünnepén. A törvényhozás a gyógyszerészet és az általános kór- és gyógytan, valamint a magyar nyelvészet és irodalom tanszékét ez évben ketté választotta s így két új katedrát állított föl. Megnyílt az új elmekórtani intézet is, több intézet nagyobb általányt kapott s az egyetem házi általánya is emelkedett stb.

A 1890/1. év rectora, Szász Béla, az akarat kötött, vagy bizonyos mértékben kötetlen voltának kérdéséről szóló értekezésével foglalta el elnöki székét. Pár hét múlva azonban a betegség az ő akaratának erejét is legyőzte s már decemberben átadta helyét Klug Nándor prorectornak, Klug pedig — harmadmagával a budapesti egyetemre neveztetvén ki — Haller Károly jogkari dé-

kánnak. Beszámolójában Haller ki is kelt az ellen, hogy a kolozsvári egyetemet még mindig a budapestinek előiskolájául tekintik s rövid fennállása óta már húszan mentek fel oda, míg a kolozsvári egyetemnek kezdőkkel kell beérnie. Ez nem alkalmas rendszer az egyetem hírnevének megalapozására, növelésére. A miniszter 1890. őszén ki is jelentette, hogy a két egyetem tanárainak fizetésében való nagy aránytalanság elenyésztetése a kolozsvári egyetem, mint nagyjelentőségű culturalis és nemzeti intézmény érdekében szükséges és a kolozsvári egyetemen a törzsfizetést fel kell emelni, vagy éppen egyenlővé kell tenni a budapestivel, hogy a tanárok ne vágyakozzanak el. Emelték is valamivel a törzsfizetést, de olykép, hogy 30 éves szolgálat után a budapesti tanár 9000, a kolozsvári csak 6200 koronával mehetett volna nyugalomba. Zavarta a tanítás menetét az is, hogy az eltávozók tanszékeit néha egy esztendőnél is tovább üresen hagyták s hogy vidéken lakó magántanárait az egyetem anyagi előnyökkel nem volt képes segíteni előadásaik rendes megtartásában. Beszámolójában Haller elmondhatta, hogy „egyetemünk nemcsak a középponttól, hanem az édesanya szívétől is távol van.”

Koch Antal, az 1891/2. év rectora, elsősorban a természettud. és mathem. kar legégetőbb szükségleteinek elismerését sürgette; elsősorban azt, hogy a nagyon fölszaporodott gyűjteményeket megfelelően helyezték el, az ásvány- és földtan tanszékét kettéválasztsák, magasabb bányászati és gazdasági tanfolyamokat szervezzenek s az 5—6 év óta dolgozó tanársegédeket adjunctusokká léptessék elő. Az egyetem jobb elhelyezése érdekében *Csáky gróf* miniszter 1892. április 5.-én ki is jelentette, hogy a könyvtár és a lyceumból költözködni kénytelen jogikar számára mielőbb megfelelő épületet akar emelni; a tanács

május 5.-i javaslata alapján Meixner Károly építész május 26.-án már meg is bízta, hogy a középponti egyetem (a régi gubernium) telkén emelendő főépület terveit elkészítse. A két egyetem paritásának előmozdítása végett a tanulmányi, fegyelmi és lecke-pénzszabályzatnak átdolgozását és a budapestihez való alkalmazkodását is kívánta, a mi meg is történt. Az állam két új tanszéket állított fel: egyet a kereskedelmi és váltójog, egy másikat Magyarország művelődéstörténelme számára. De a rosszul javadalmazott tanszékek nagy vonzóerőt nem gyakoroltak; pl. a bőr- és bujakórtani katedrára pályázó éveken át nem akadt. Az egyetem különben 1891. december 14.-én megülte oszlopos tagjának, Szabó Károlynak emlékezetét, a melyet Schilling Lajos eleve-nített föl.

Az 1892/3. évet *Óvári* Kelemen rector a jogtudomány középkori története általános körvonalainak ecsetelésével nyitotta meg. A jogikar és könyvtár elhelyezésére szolgáló keleti szárny s vele a középponti épület építését Meixner tervei szerint Reményik Károly kolozsvári építész 1893. június 19.-én végre elkezdhetette. Az egyetem a szülészeti klinikán egy nőgyógyászati osztály föllállításával gyarapodott s a király 1892. augusztus 15.-én a tanároknak két 600 koronás tizedéves korpótlék helyett végre megadta az öt 600 koronás korpótléket, de úgy, hogy három quinquennimot a tandíjakból kellett fedezni; s a kormány még ezt a fizetés-emelést is egyesztendővel elhalasztotta. A tandíjrendszert 1892. szeptember 13.-án meghagyta a régiben, de a tandíjveszteségek pótlására megfelelő összeget vétetett föl az állami költségvetésbe. A jogikar október 10.-én felírt a korpótlékek rendezésének illetén módja ellen s állást foglalt a tanács 1892. januárius 5.-én hozott határozata ellen, a melyben fedezetül a tan-

díjat ajánlotta fel s az ezer koronát meg nem haladó tandíjösszeg kárpótlásáról teljesen és föltétlenül lemondott. Idejárult, hogy a tanárok nem állván rangosztályban, lakáspénzök a köztisztviselők fizetésének általános rendezésekor is a régi maradt s az államnál más téren töltött munkaidejüket ezentúl legfeljebb kegyképen számították be az egyetemi korpótlékokba. Ezen a bajon csak a 20,599. sz. a. kelt 1896. évi rendelet segített.

A magántanárok szigorúbb képesítéséről két új rendelet intézkedett, de egyik sem gondoskodott arról, hogy a vidéken lakóknak az egyetem székhelyére való utazását legalább ingyenes vasúti jegyekkel könnyítse meg. A bölcsészeti doktorok szigorú vizsgálatáról szóló új szabályzatot a király mindakét egyetemre nézve 1892. november 27.-én hagyta jóvá. Módosultak az orvostudományi előszigorlatok s a jogi alapvizsgálatok szabályzatai is, életbe lépett a gyógyszerész-növendékek egyetemi kiképzésére vonatkozó szabályzat, s a minisztérium jóváhagyta a 118 pontból álló új tanulmányi, fegyelmi és leckepezés-szabályzatot. A M. T. Akadémia 1892. november 28.-án a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemek magyar nyelvészeti és magyar történelmi hallgatói számára évenként kiosztandó könyvjutalmat szavazott meg. 1893. februáriusában megnyílt a Peielle-alumneum 12 hallgató számára, s a tanács bizottságot küldött ki egy általános egyetemi tápintézet fölállításának ügyében. Markusovszky Lajos miniszteri tanácsos, ki az egyetem ügyeinek kezdettől fogva legbuzgóbb előmozdítója volt, nyugalomba vonulásakor, Brandt József tanár pedig huszonötéves tanári jubileumakor két-kétezer koronás ösztöndíjat alapított.

Az 1893/4. tanévet *Brandt* József rector — a cholera miatt kissé megkésve, október 15.-én — a sebészetnek az orvosi tudományokban való helyéről szóló értekezéssel nyi-

totta meg. Emlékiratot terjesztett a tanácscsal együtt a miniszter elé az egyetem legégetőbb kérdésének megoldása, a Karolina országos kórház átadása és a klinikák fölépítése ügyében. 1893. december 7.-én az állam az ural-altáji összehasonlító nyelvészet számára új tanszéket állított fel.

Az egyetem tudományos munkásságát *nemzetiségi izgalmak* zavarták meg. A bukaresti ifjak magyarellenés memorandumára a magyar főiskolák hallgatói, nekik pedig a Replicában a román ifjak válaszoltak; mire két kolozsvári román ifjú 1892-ben kijelentette, hogy a Replicához a kolozsvári egyetem ifjúságának nincs köze. Az egyetemi tanács mindamellett kénytelen volt megbüntetni két más román ifjút s a Replicának 1893. augusztusában s a Memorandumnak 1894. májusában tartott esküdtszéki tárgyalása közben folyt izgatások és röpíratok terjesztése miatt fegyelmi eljárást indított a román hallgatók nagyobb része ellen. *Eötvös* Loránd báró, ki 1894. június 10.-én lépett Csáky Albin gróf miniszter helyébe, az egész eljárást megszüntette, s a testvéries egyetértést az egyetem magyar és román hallgatói közt azóta hosszú időn át semmi sem zavarta meg.

Meltzl Hugó rector 1894. szeptember 16.-án — a történelmi nevezetességű városi redoute termében utoljára — nyitotta meg az 1894/5. évet a jövő egyik tudományáról, az írás valódi eredetét, természetét, történelmét kutató írástudományról (philographiáról) szóló értekezésével. Az egyetem 1895. július 15.-én a francia nyelv és irodalom tanszékével gyarapodott. *Wlassics* Gyula, 1895. januárius 15. óta a vallás- és közoktatásügy minisztere, május 29.-én, az évzáró ünnepén, elődei figyelmetlenségével szakítva, először küldött üdvözlő íratot az egyetemnek. Míg április 15.-én a tanács a lillei egyetemet köszöntötte új palotájának felavatása alkalmából,

átvehette szeptember 5.-én saját főépülete elkészült keleti szárnyát is. „A középnagyságú egyetemek köntöséből már szerencsésen kinőtt alma maternek részben páratlanul álló intézetei“ rendkívüli államsegélyekben is részesültek, úgyhogy az egyetemre az állam kétannyit (668,252 kor.) költött, mint az alapítás évében. Az egyetem tekintélyét növelte, hogy a minisztérium 1895. április 16.-án megerősítette a sub auspiciis régi szabályzatát. A hallgatók, kik először 1894-ben nyertek igazoló jegyet, élükön Krenner Miklós bölcsészethallgatóval mozgalmat indítottak egy *Diákasztal* (Mensa Academica) alapítására s ajánlatokban közel 70,000 koronát gyűjtöttek össze. Három új alapítvány is javított a hallgatók helyzetén. Évenként 22—23 egyetemi tanulót fogadott be a *Kalazantinum*, melyet a kegyestanítórend 1892. július 12.-én alapított kolozsvári theológusai és tanárjelöltjei számára. Négy év alatt az ifjak az intézetben theologiai és az egyetemen bölcsészeti és természettud. tanulmányaikat párhuzamosan, teljes óraszámban végezték. Az intézet 1894. szeptember 5.-én nyílt meg. Az erdélyi reform. egyházkerület theologiai facultása ugyanakkor nyílt meg olykép, hogy ugyanezen két karon — 1895. április 18. kelt miniszteri rendelet értelmében — a tanárjelöltek heti tíz órával az egyetemi rendes hallgatókat megillető összes jogokban részesüljenek s annak idején bölcsészetdoktori szigorú vizsgálatot tehessenek; azok a theológusok azonban, kik tanári oklevelet akarnak szerezni, az egyetemen ezenfelül még két évet hallgassanak. A theol. intézet — a Kalazantinummal egyidőben — 1895. szeptember elején egy kétemeletes palotában öt theol. tanár vezetése alatt 38 theológus és 30 bölcsészethallgatóval, összesen 68 ifjúval kezdte meg működését. Ebben a két intézetben az egyetemi ifjúságának egy hetedrésze nyert kényelmes

elhelyezést és alkalmat arra, hogy a tudományoknak éljen.

1895. szeptember 15.-én *Martin* Lajos rector, a repülőgépről szóló értekezésével, már az 1895—6. évet az egyetem saját középponti épületében nyitotta meg. Az új épületet egy hét múlva I. Ferencz József király is megsejmlélte. A tanárok gondjaiba ajánlta az ifjúságot, mert a tanárok kezéből kerül ki az ország értelmiségének egy nagy része, az az osztály, mely számánál és képzettségénél fogva a haladásnak és az ország jóléte emelésének legkiválóbb tényezője. Megígérte, hogy ennél fogva az egyetem fejlesztésére kiválóan ügyel és azt mindenkor megoltalmazza. „Felséges uram, magasra kell mennünk — mondta neki a rector, mikor a második emeletre vezette. „A tudósoknak mindig magasra kell törekedniök“ — felelt a király, ki mindent bejárván, az ifjúság zajos éljenzése közt távozott. Látogatása emlékére rectori és dékáni díszjelvényeket, pedellusi díszbotokat ajándékozott az egyetemnek. Ezeket a szűkebb tanács 1896. május 2.-án az ország ezeréves fennállásának emlékeztetére Budapesten rendezett országos kiállítás megnyitásakor használta először s május 7.-én külön kihallgatáson köszöntö meg a királynak. A jelvényeket Leövey Sándor miniszteri tanácsos hivatalosan május 29.-én az egyetem rendkívüli közgyűlésén adta át a tanácsnak, melynek tagjai azt Kolozsvárt az egyetem millenáris közgyűlésén, május 31.-én már viselték is. Az egyetem díszé azzal is növekedett, hogy 1895. április 16.-án megerősítvén s Kolozsvárra is kiterjesztvén a *promotio sub auspiciis regis* szabályzatát, az első érdemes jelölt (Filep Gyula orvostanhallgató) ünnepies felavatása 1896. március 1.-én Wlassics Gyula miniszter, mint a király személyének képviselője jelenlétében meg is történt. Az egyetem fél-

százados ünnepéig ilyen módon 28 avatás ment végbe s a kitüntetettek közül többen (Kolosvári Bálint, Boér Elek, Reinbold Béla, Kovács Gábor, Kuncz Ödön, Moór Gyula) utóbb az egyetem tanárai lettek.

Az egyetemnek theologiai karral való ellátása nem magát az egyetemet, hanem inkább a rajta kívül állókat foglalkoztatta. 1894-ben Berzeviczy Albert államtitkár röpiratban, 1897-ben Wlassics miniszter már a parlamentben is kíváncsún tartotta, hogy a kolozsvári egyetemen az egyesült (ev. ref. és ág. hitv. ev.) protestánsok, valamint a görögkeleti románok számára az állam theologiai kart állítson fel; itt első sorban mindaketten az erdélyi ref. egyházkerület theol. facultásának az egyetemhez csatolására gondoltak s Wlassics miniszter 1895. november 3.-án Bánffy Dezső báró miniszterelnökkel, Zsilinszky Mihály államtitkárral és Martin rectorral részt is vett annak megnyitásán. Ellenben Ugron Gábor 1895. október 26.-án az Erdélyi Római Kath. Státus gyűlésén nyíltan sürgette, hogy Fogarassy Mihálynak 1455,198 koronára növekedett alapítványából római kath. egyetemet állítsanak fel; mert — úgymond — nincs ugyan kifogása az állami egyetemek ellen, de ha ezek mellett Debreczenben református egyetemet állítanak, akkor római kath. egyetemet is kell fölállítani.

Wlassics látogatásának egyik jó következése volt, hogy a Karolina-országos-kórházat 1895. december 31.-én Buth Károly osztálytanácsos a belügyminisztérium nevében átadta Tóth Lajos osztálytanácsosnak a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, s ezzel az egyetem részére. A miniszter 1896. februárius 8.-án a képviselőházban a leg-sürgősebb teendők közé sorolta a Karolina-kórház ügyét, mert mostani helyiségében az állapotok botrányosok, s a kórház klinikai célokra csaknem teljesen használhatatlan.

Egy év múlva — az orvosi kar tervei alapján — be is nyújtotta törvényjavaslatát, mely a kórház fölépítésére 2.800.000 koronát irányzott elő. Másrészt Kolozsvár városa 1896. július 9.-én az államnak ajándékozta a Bel- és Külső-Torda-útca sarkán levő telket, hogy rajta fölépítse az *egyetemi könyvtár* palotáját. A király augusztusban az egyetemi könyvtár első igazgatójává Ferenczi Zoltánt (utóbb a budapesti egyet. könyvtár igazgatóját) nevezte ki. A középponti egyetem nyugati szárnyának kiépítését az ó-épület egyemeletes, legrégibb részének lebontásával 1896. februárius 17.-én szintén megkezdték s 1901. okt. 19.-én be is fejezték. Az egyetem kapui Wlassics miniszternek 1895. december 19.-én kelt rendelete értelmében a *nők* előtt is megnyitlak. Az ország ezredik évében az egyetemnek 702, s az első 25 évben összesen 12254 hallgatója volt.

V. 1896–1900.

Az ezredéves ünnepek lezajlása után az egyetem csöndes, tudományos munkáját *Farkas* Lajos 1896. okt. 4.-én a becsületnek a mai és a római jogrendben való általános jelentőségéről értekezve nyitotta meg. Beszámoló beszédében az egyetem első negyedszázadának betöltéséről elmélkedve, a tanári kar jó szerencsájének mondotta, hogy az alaptörvényben nyert sarkalatos egyetemi jog, a tanítás szabadsága az elvi kimondásnál maradt s ekként olyan szabad teret hagyott, melyen a tehetség és lelkiismereti kötelességérzet alakító erejét kipróbálhatja. A nemzetet átható szabadságszeretet a tanári állás erkölcsi függetlenségét biztosította a közéletben, pedig e nélkül a tanítás szabadságának elve súlytalan volna. Tanításában, a tudomány igazságainak kutatásában és ápolásában a gondolat szabadságának milyen hű lététeményese volt, az egyetemi élet gyors fejlődése és a hallgatók számának folytonos növekedése is tanusította. 1897-ben a kegyesrendiek kolozsvári Kalazantinum nevű theologiai intézete és az unitáriusok theologiai tanfolyama is hasonló, bár korlátozottabb jogokat nyert, mint kétesztendővel azelőtt a kolozsvári ev. ref. theologiai intézet, a mennyiben tanulóik, mint egyetemi rendes hallgatók, a tanulmányi rendtől

eltérő kivételes kedvezésekben részesültek. A tanács azonban aggodalmát nyilvánította abban az esetben, ha a kormány a három intézetnek adott kivételek határait esetleg tágítani akarná, vagy a mostan még csak külső kapcsolatot belsőbbé tenni akarná.

Az 1896/7. év csöndes munkája közben az egyetem nagyérdemű prorectora, Martin Lajos, és két nyugalmazott tanár: Szilasy Gergely és Brassai Sámuel meghalt. „Brassai érdemeiről beszélni — szólta a rector — a nemzeti történetírás egyik legmértőbb feladata lesz.” Csaknem százesztendőt élt, sőt a vallás- és közoktatásügyi miniszter a százesztendő vélt betöltése alkalmából már át is adta neki a királyi üdvözlét. Erre gyorsan bekövetkezett halála (1897. június 24.) gátolta meg az egyetemet abban, hogy a százesztendő tudóst tiszteletbeli Rector Magnificusnak válassza meg. Az egyetem ez évben több történelmi ünnepen képviseltette magát; így helyben Mátyás király szobra alapkövének letételekor (1896. szeptember 30.) és Pozsonyban Mária Terézia királyné (1921-ben barbár módon elpusztított) szobrának, Fadrusz János remekének leleplezésekor (1897. május 16.), mely alkalommal a küldöttség a király előtt is tisztelkedett. Az egyetemnek szép ünnepe volt 1897. július 6.-án, mikor a múlt évben tiszteletbeli doctorrá választott *József* királyi herceg megjelent az egyetemi tanács előtt, hol őt Farkas Gyula természettud. kari dékán bölcsészettudorrá avatta s az erről szóló oklevelet neki átnyújtotta. A királyi herceget — mint válaszában mondta — örömmel töltötte el az egyetem fejlődése és működése éppen itt, a haza keleti véghatárán, hol a magyar művelődés célja a magyarság emelése, mi a tudomány által lehet elérni. Mindig ragaszkodott a tudományhoz és azokhoz, kik a tudományt a magyarság javára fejlesztették; de ezután kettős ragasz-

kodással viseltetik irántuk. Ragaszkodása és érzése nem mulandó, hanem addig tart, míg keblében szive dobog. Az uralkodó család népszerű tagja ezt a fogadalmát 1905. június 14. történt haláláig szentül meg is tartotta, a miben példáját 1918. június 21.-én hasonló módon kitüntetett fia, ifjabb József kir. herceg is követte. „Tudd meg — szólt 1897. március 21.-én a sub auspiciis regis doctor-avatásnál a király. képviselője, Zsilinszky Mihály államtitkár is Kolosvári Bálinthoz, — hogy a haza nem oszt ajándékot; a haza áldozatot és munkát követel. Csak áldozattal és munkával lehet iránta való szeretetünket bebizonyítani. Ma még csak a pálya küszöbén állsz; az igazi munka ezután következik. Meg kell cáfolnod azt a vádat, hogy az újabb nemzedék fázik a tettektől és kifáradt a tétlenségtől.“ Huszonötév múlva egyetemünk székhelyének, minden vagyonának, magának Erdélynek is elvesztése után részben ennek az ifjúnak, akkor már rectornak lehetett köszönni, hogy az egyetem meg nem semmisült.

A második negyedszázadot 1897. szeptember 15.-én Lechner Károly az egyetem énjének vizsgálatával vezette be. Bizonyította, hogy van énje és tiltakozott az ellen, hogy ezt korlátolják, elnyomják, szabad nyilvánulását suggestiós törekvésekkel veszélyeztessék. Pedig már idáig is hol a magyarság végvárának minősítették, hol a politika fegyverének tekintették, hol — valamely theologiai kar sürgetésével — felekezeti, vagy pedig a budapesti egyetem előiskolájává akarták tenni. Pedig „egyetemek közt. rangsorozatot felállítani annyi, mint a tudománynak és a tudomány képviselőinek határt szabni a tudásban; holott a tudásnak van mértéke, van foka, de a tudománynak nincsen.“ S az egyetem — mint Imre Sándor rector már 1878-ban mondta — nem iskola, hanem tudo-

mányos intézet. Tekintélyét mindenképen emelni, önkormányzatát, a tanszabadságot törvény útján rendezni, az államügyekben bizonyos befolyáshoz juttatni s általában véve az egyetemet jogi személynek elismerni kellene. Kikelt az ellen, hogy az egyetem már negyedszázada működik használható klinikák, tanárképző-intézeti gyakorló-iskola stb. nélkül, s hogy a vizsgálatok rendszere a tanuló ifjúságban majdnem megöli az egyént. „Függetlenség — úgymond — minél nagyobb függetlenség a tudomány életföltétele.” A hallgatók őrizték meg egyéni szabadságukat, gondolkodásuk függetlenségét, érzelmeik szabadságát korlátozni ne engedjék, tárgyas igazságokat kövessenek, eszményeket keressenek és találjanak, s védekezzenek a sugestiók, a rapportok és az automatáságok énszűkülései ellen.

Beszédének jelentőségét emelte, hogy a király 1897. november elsején „az erkölcsösség és a tudományok eredményes művelése és terjesztése terén betöltött huszonöt éves működése alkalmából” végre kiadta a saját aláírásával és apostoli magyar királyi függő pecsétjével megerősített alapító, illetve kiváltság-levelét, a melyet a rector az egyetem közgyűlésének 1898. június 5.-én azzal mutatott be, hogy ez az állandóság biztosítéka; általa nyert jogot az egyetem, hogy belépjen a tudományok nemzetközi csarnokába. Mindenesetre sajátságos, hogy erre a jogra egy negyedszázadig kellett várakozni s hogy az egyetemet megfelelő ünnepies módon, hazai és külföldi egyetemek s államférfiak meghívásával sohasem nyitották meg, a mi azonban szerencsére nem szolgált akadályul a külföldi egyetemekkel való kartársi érintkezésben.

Az alapító oklevél kiadása napján a király egyúttal legfelsőbb elismerését nyilvánította mindazoknak a tanároknak, a kik az alapítástól fogva huszonöt éven át buz-

gón és sikeren működtek az egyetemen. Ez a kitüntetés az akkor kinevezett 42 tanárból az egyetem kötelékében ennyi időn át megmaradt hét tanárt érte: Csiky Viktort, Kolosvári Sándort, Óvári Kelement, Vályi Gábort, Meitzl Hugót, Szamosi Jánost, Abt Antalt. A többi elhunyt, nyugalomba vonult, vagy más egyetemre ment át. Ez alkalommal mondott ünnepi beszédében Farkas Lajos prorektor beszédében ma nemcsak történelmi megállapítás, hanem valóságos jóslat gyanánt hat, hogy „valahányszor a hont dúló véres harcok után a nemzet magához térhetett, s a romok felépítésébe kezdett, a haza erősségei közül az egyetemet soha ki nem feledé.” Ennek igazságát a hét közül hárman az ötvenedik évfordulón még rettenetes idők tapasztalásai után igazolhatták. Az egyetemen kívül állók részére az egyetem most terjedelmes emlékiratban sürgette az University extension megalapítását, hogy saját hatáskörét növelje, a művelődést terjessze, elért tudományos eredményeit ösmertesse s általan a tudomány tiszteletét s az iránta való szeretetet növelje. Eléggé sajnálta, hogy az indiai napfogyatkozás nemzetközi tudományos megfigyelésében anyagi okokból részt nem vehetett; de képviseltette magát a cambridgei tudom. congressuson s tárgyakat mutatott be a madridi tudományos kiállításon. A seminariumi oktatást a jog- és államtudományi kar ebben az esztendőben vezette be az egyetemre. A bölcsészeti kar ezt még nem tehette, mert a központi épület elkészültéig a régi vármegyeház szűk és sötét szobáiban szorongott.

Saját érdekeinek, különösen önképzésének előmozdítására 1897. őszén az ifjuság megindította első folyóiratát, a „Kolosvári Egyetemi Lapok”-at. Az első nő is (Weisz Margit) ez évben jelentkezett mint egyetemi hallgató és pedig a természettud. karon.

Azt a jelenséget, hogy a beérkezett hallgatók száma növekedik ugyan, de az előadások látogatóinak száma csökken, az 1898/99. tanév rectora, *Terner Adolf*, beköszöntőjében (1898. szept. 25.) azzal magyarázta, hogy az egyetemi iskolázás súlypontja régi helyéből kimozdult, a győrssajtó, táviró, távbeszélő korszakában a szónokias tanítás módszere jelentőségéből sokat veszített, a fiatalok nem előadásokból akarják azt megtanulni, a mit nyomtatott munkákból is megtanulhatnak s a felsőoktatás súlypontja most mindinkább a laboratóriumokba, semináriumokba, gyakorló iskolákba helyezkedik át. De a földrajzot is olyan széleskörű összefoglaló tudománykörnek tartotta, a mely egy egész egyetemi kart is foglalkoztathatna s figyelemzettetett is arra, hogy annak a bruxellesi új egyetemen 1 igazgatóval 11 tanára van, mi annak bizonyossága, hogy a földrajzot csupán könyvekből megtanulni nem lehet.

Az egyetemi tanács szomorú feladattal kezdte 1898. szeptember 11.-én munkáját, mikor az előtte való nap meggyilkolt Erzsébet királyné emlékének megörökítéséről gondoskodott. Feliratot intézett a királyhoz, a bécsi temetés napján gyászfelvonulást, november 19.-én pedig emlékünnepet rendezett, a melyen az emlékbeszédet Márki Sándor tartotta. Október 21.-én az egyetemet a rector és Kolosvári Sándor jogkari dékán képviselte a budavári Nagyboldogasszony templomában III. Béla királynak és feleségének, Annának második temetésén. November 24.-én a rector küldöttség élén köszönte meg a királynak az alapítólevél kibocsátását, november 30.-án pedig feliratban üdvözölte őt tényleges uralkodása kezdetének (1848. december 2.) ötvenedik évfordulóján. Küldöttség tette le az egyetem koszorúját Petőfi szobrára is, melyet a költő hős halálának ötvenedik évfordulóján (1899. július 31.) Segesváron állítottak fel. Paulus Diaconus langobárd tör-

ténetíró tizenegyévszázados cividalei emlékünnepe (1899. szeptember 2.) a magyarok iránt való szeretet abban nyilvánult, hogy a congressus az üdvözetek és a felolvasások sorában az elsőséget az Európa minden részéből összegyűlt tudósok közt az egyetem képviselőjének, Márki Sándornak adta. Maga az egyetem először ez évben tüntetett ki egy nőt, *Torma Zsófiát*, a tiszteletbeli doctor-sággal, az archaeologia terén szerzett érdemeiért.

A központi épület két szárnyának elkészülte után 1898. április és szeptember közt a gubernium egykori palotájának többi részét is lebontották ugyan, de az építkezést a sürgetések dacára sem folytatták s három karnak a régi vármegyeház szűk és alkalmatlan helyiségeiben kellett szorongania a régészeti intézettel együtt. A fölszerelések is csak nagyon lassan haladtak s a rector ennek tulajdonította, hogy magyar ifjak százával mennek jól fölszerelt külföldi egyetemekre. Azonban ez egyetemen a hallgatók száma először éppen ez évben haladta meg (1079.) az ezeret s a további haladás jele, hogy a jog- és államtud. kar seminariumi működni kezdtek, az egyet. könyvtár szervezeti szabályai és utasításai elkészültek, az University extension intézménye Lukáts Adolfnak és Lechner Károlynak az egyetemen tartott nyilvános előadásaival életbe lépett, az egyet. rendeletek tára kinyomatott stb. Viszont azonban az évzáró ünnepen *Schneller István* bölcsészeti dékán az egyetemi tanulmányozás tárgyi föltételeiről értekezvén, megállapította, hogy az egyetemi szabadság kegyelméből vannak az egyetemnek polgárai, kik nem laknak az egyetem városában, vannak hallgatói, akik nem hallgatnak, tanulói, akik nem tanulnak; azonban tiltakozott az ellen, hogy ezeken a bajokon a középiskolákban megszokott eszközökkel, az 1848. előtti osztrák egyetemek

szellemében segítsenek, mire pedig hivatalos körökben hajlandóság mutatkozott. Az egyetem létalapja, éltető levegője, Eötvös szellemében, továbbra is csak az 1848. évi törvények értelmében vett szabadság maradhat. Az önálló, szabad tanulmányozás tárgyi föltételeit azonban meg kell adni. Ezek közé sorolta, hogy a gymnasium a két utolsó évben az ifjakat az egyetemre készítse elő; az egyetemen az ifjak — az előadásokon kívül — kitűnően felszerelt könyvtárban, szakseminariumokban, szakintézetekben stb. foglalkozzanak; a doctoratus az ifjúnak az egyetemmel életfogytig tartó szövetsége legyen, de a minősítő vizsgálatokat az egyetemen kívül tegye le s a tanárjelöltek gyakorló iskolája se tartozzék az egyetemhez. S minden tárgyi föltételnél többre becsülte a személyi tényezőt; Eötvössel együtt azt hirdetvén, hogy kitűnő egyetem ott van, hol kitűnő tanárok vannak.

Az 1899/1900. tanév megnyitásakor (1899. szept. 17.) *Fabinyi* Rudolf rector az electro-chemiai elmélet lényegét és azt a több mint százestendős háborút ösmertette, a mely az érintkezési elmélet és az electro-chemiai felfogás közt ez utóbbinak teljes győzedelmével végződött. A mint ezen a küzdelmen, az egész mindenségen is vezető szalag gyanánt vonúl keresztül a positivum és a negativum fogalma. Végelemzésében a vallás és a tudomány is ezt a célt szolgálja s az ifjúságnak, az egész egyetemnek is erre a célra kell törekednie. Az évváró ünnepen (1900. május 29.) viszont *Szádeczky* Gyula a természettud. kar dékánja értekezett a geologia fejlődéséről és az élethez való viszonyáról már azért is, mert az egyetem ásvány- és földtani intézetéhez a legutóbbi időkben sokkal többen fordultak a gyakorlati életre tartozó kérdésekkel, mint azelőtt. A középiskolák tantervét bírálva, megállapította, hogy az immár végéhez ért XIX.

század az ásvány-, föld- és vegytan s általában a természetrajzi oktatás szempontjából nyom nélkül siklott át, holott egyébként a természettudományok rohamos fejlődésével hihetetlen változásokat okozott és adott viszonyainknál fogva hazánkban kellene a geológiai oktatásban elől járnia s ez egyetemen is legalább két tanszék közt megosztania az ásványtan és geológia tanítását. A tanévről beszámolva, Fabinyi rector a XIX. század alkonyán számot vetett az egyetem működésének első 28 esztendejében elért eredményekkel s úgy találta, hogy az egyetem a legnagyobb sikert a *tanítás* terén érte el, míg a tudományok fejlesztésének és terjesztésének színvonalára külső körülmények következtében eleinte csak lassan, később azonban mind gyorsabban emelkedett és tartott a magaslat felé. A XX. századba az egyetem már „nagyreszt erős vértézzel, modern fegyverekkel (intézetekkel, felszerelésekkel) lépett át“, mert az utóbbi években a tudományos intézetek, klinikák, laboratóriumok „kincsesházaival“ gyarapodott. Az elkészült új klinikákat bevezető előadásaikban Brandt József, Purjesz Zsigmond és Szabó Dénes tanárok a nagyközönségnek is bemutatták. A központi épületen is az utolsó simításokat tették s már is ott helyezték el az ásvány-, földtani-, növénytani- és physikai intézeteket, a könyvtárt, az érem- és régiségtárt, seminariumokat, az orvosi kar kivételével valamennyi kar tantermeit, a rectori, dékáni, quaestori, gondnoki hivatalokat, az aulát és tornatermet. Ezek közül utóbb csak a könyvtár nyert külön palotát, a többi mind megmaradt ekkor kijelölt helyén, a hol a gyűjtemények szaporodása következtében a szó szoros értelmében szoronganiok kellett. Mivel ekként már mégis megfelelőbb tér nyílt a kísérleti munkára, a rector sürgette, hogy a tanárok administrationalis munkáján, a mennyire lehet,

könnyítsenek, s tisztán tudományos munkájukra több időt engedjenek nekik, hogy szakmájukat fejleszthessék s a magyar tudománynak tiszteletet és hírnevet szerezhessenek. Kövessék Anglia példáját, hol a tanárok nem adminisztrálnak, félékenként összesen 10—20 előadásnál (óránál) többet nem tartanak s így erejüket a kutatásokra fordíthatják. A tanárok munkájának és a tanévi succrescentiának könnyítésére ez évben már a kolozsvári egyetemen is meghonosították az *adjunctusi intézményt* Jakabházy Zsigmond és Pfeiffer Péter kinevezésével; s az egyetem egy új tanszékkal, az ábrázoló geometria katedrájával gyarapodott, melyre tanárnak a király Klug Lipótot nevezte ki. A rector, tekintettel a budapesti egyetem hallgatóinak rohamos emelkedésére, beszámolójában kíváncsnak tartotta, hogy Kolozsvárt második műegyetemet s addig is itt egy új, a mathem. karral kapcsolatos technikai kart állítsanak fel. Mint Berzeviczy Albert miniszter 1900. március 21. a képviselőházban kijelentette, „ma már mindenki tisztában lehet azzal, hogy a kolozsvári egyetem nem csupán particularis érdek kielégítésére szolgáló eszköz, a minek eleinte néhányan hitték, hanem a nemzeti kultúrának kiváló fontosságú és horderejű tényezője. Ennek az egyetemnek fejlődése és felvirágozása legfényesebb cáfolata annak a kényelmes skepsisnek, a melyet néhányan a harmadik egyetem lehetőségére nézve nemcsak finantialis okokból táplálnak“. Zsilinszky Mihály államtitkár szerint pedig Kolozsvárt valóságos korszakalkotó esemény az, hogy a mult ősszel már a belgyógyászati, sebészeti, nőgyógyászati és szülészeti klinikák teljesen elkészültek s a használatnak azokat át is adták a gazdasági és az igazgatósági épületekkel együtt. Ezen egyetemi építkezések a városnak egyik nagy részét foglalják el, s teljesen megfelelnek a mai kor követelményeinek, úgy, hogy az

ottani haladásról mindenki a legnagyobb meglepéssel vehet tudomást.

Tíz intézet a párisi világkiállításon is résztvett s kitüntetésekben részesült. Egyes tanárok ugyanakkor különböző congressusokon felolvasásokat tartottak. A krakói Jagello-egyetem alapításának ötszázadik évfordulóján Fabinyi rector lengyel szónoklat mellett adta át az egyetem üdvözlő iratát. Mindakettőt a magyar nemzet iránt való szeretettel fogadták. Itthon ellenben a magyar nemzet iránt való szeretetlenség miatt a tanács néhány ifjút eltávolított az egyetemről.

VI. Az egyetem a XX. század kezdetén.

A XX. század első tanévét Vályi Gábor rector 1900 szeptember 16.-án fia halála miatt nyomott hangulatban, saját nyilatkozata szerint kétségbeejtő lelki állapotban tartott beszéddel nyitotta meg. Röviden érintve hazánk egyetemi oktatásügyének multját és ezen egyetem fölállításának körülményeit s az annak viszonyait ideiglenesen szabályozó törvényt, az akkor előkészített általános egyetemi törvény néhány pontjáról részletesebben is elmondta vélekedését. Pl. *biztosítani* kívánta a tanítás szabadságát a tanárok függetlensége, s a tanítás iránya, rendszere, módszere tekintetében. Szabályozni óhajtotta a magántanári intézményt, de nem pártolta azt a törekvést, hogy a kinevezéssel minden tanár több, egymással rokon tárgy előadására nyerjen jogot. A tanulás szabadságát az egyetemi ifjúság többségének minősége szerint kell — szerinte — rendezni, mert a kiválóbb minőségű kisebbségnek csekély korlátozás nem árt, ellenben a nagy többségnél rosszúl használt szabadság a tanulásban züllésre vezethet. Nincs az egyetemen helye annak, ki e szabadsággal visszaél, az előadások látogatását tehát ezentúl is ellenőrizni, s különösen jogtudományi doctoratusok színvonalának emelését óhajtotta. A tandíjrendszer mindakét

egyetemen egyenlő legyen. Végre pedig elfogadhatónak tartotta Wlassics miniszter azon 1897. évi kijelentését, hogy Kolozsvárt a protestáns egyházak és a görögkeleti román egyházak számára theologiai facultasokat akar felállítani, de magyar tanítási nyelvvel; a felállítandó felekezeti vagy magán egyetemekkel a tervezett egyetemi törvények szintén foglalkoznia s a tanítás magyar nyelvét ezeknél is biztosítania kell.

Egy esztendő múlva, rectori beszámolójában, visszatért ezen fejtegetéseinek egy részére. Pl. kikelt az ellen, hogy mikor a legnépesebb berlini egyetem csak 10, a kolozsvári 362 jog-, vagy államtud. doctort avatott fel és az avatások száma tekintetében első helyen állt Európa összes egyetemei közt. Erre tett kritikai megjegyzései a nyomtatott jelentésből ki is maradtak, hogy beszéde függelékéül kiadni ne kelljen a jog- és államtudományi kar elítélő válaszát. A rector különben az orvosi kar új szigorlati szabályzatát tartotta az egyetemi év egyik legfontosabb eseményének. A másíknak azt, hogy a központi épület s ideg- és elmeegógyászati intézet épületei elkészülvén, 29 évi várakozás után az egyetem végre méltóságának megfelelő helyiségekben folytathatta működését. 1882—1902. közt ugyanis elkészült 1. a vegytani intézet; 2. a leiró- és tájbonctani s törvényszéki orvostani; 3. az élettani és közegészségügyi intézet; 4. a sebészeti; 5. a belgyógyászati; 6. a szülészeti; 7. a szemészeti; 8. a bőrgyógyászati klinika; 9. a középponti egyetemi épület; 10. az ideg- és elmeegógyászati intézet 8 különépülettel; s a terveknek egész sora készült a többi intézet megfelelő elhelyezésére. Mindezt az egyetemi különösen Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek köszönte, aki az egyetem fejlesztésében halhatatlan érdemeket szerzett magának. Abból az alkalomból, hogy a

glasgowi egyetemre, a mely 450 éves fennállását ünnevelte, az egyetem csak írásos üdvözlét küldhetett, a rector kíváncsnak tartotta, hogy az egyetem, a melyet sem alapításakor, sem huszonötévi fennállásakor nem mutattak be ünnepiesen más egyetemeknek, legalább képviseltesse magát oly ünnepeken, mikor a világ tudósai ünnepet ülnek.

Az 1901/2. tanévet (1901. szept. 21.) *Löte* József nyitotta meg, az első rector, ki egyetemi pályáját mint tanuló ezen az egyetemen kezdte s mint tanársegéd, majd rendes tanár itt folytatta. Most a középiskolai, nevezetesen a gymnasiumi oktatásra nézve tett néhány figyelemreméltó észrevételt s különösen az iskolai nyelvtanítást találta a helytelenül szakszerűségekre való törekvés következtében silánynak. *Szabó* Dénes viszont történelmi adatok alapján az évváró ülésen a nők felsőbb oktatásáról értekezett. Nem félt attól, hogy a nők elárasztják az egyetemet, mely előttük a király 1895. november 18.-i elhatározásával nyílt meg, de nem gymnasiumokban, hanem kiegészített felsőbb leányiskolákban kívánta őket előkészíteni az egyetemre, hol „a tudománynak nincs neme.” Ez évben az egyetemet az orvosok kairói nemzetközi congressusán *Hoor* Károly, az orientalisták hamburgi congressusán pedig *Bálint* Gábor tanárok képviselték. A newhaveni, a sydneyi, krisztianiai egyetemeket emlékünnepeik alkalmából az egyetem írásban üdvözölte, s a budapesti egyetem Than-ünnepére *Fabinyi* Rudolfot küldte képviselőnek. A király 1901. október 13.-án megengedte, hogy az egyetem növényteni tanszéke általános növényteni és növényészertani tanszékre osztassék szét; s a minisztérium helybenhagyta a most megnyílt kolozsvári keresk. akadémiának az egyetemmel való kapcsolata szabályait. Az új orvosdoctori szigorlat szabályzatainak

megvitatásán a minisztériumban 1901. november 15—16. az orvosi kart 6 tanár képviselte s a szabályzatot a miniszter még azon évben kiadta. A nagyban gyarapodó könyvtár legfontosabb tudományos alkotása ez évben a „Régi Magyar Könyvtár“ egységes sorozatba állítása, ami először ez egyetemen történt meg.

Az egyetem harmincadik éve, az 1902/3. tanév, 1902. október 5.-én már az egyetem díszes új aulájában nyílt meg, a melyet *Schilling* Lajos rector, ki méltóságába másodiknak került az egyetem egykori hallgatói közül, az egyetem szervezeti egysége, az egyetemben összefoglalt tudományok kapcsolata szemmel látható kifejezőjének nevezett. De történelmi példákkal is igazolta, hogy bármennyit áldozott a nemzet erre az egyetemre, újabb és folytonos áldozatokat kell hoznia. Sürgette, hogy a közép-ponti épületből telepítsék ki az oda nem tartozó intézeteket; emeljenek külön épületet a könyvtárnak, az érem- és régiségtárnak, a Mensának stb. és teremtsék meg a Diák-otthont. Beszédének második része szép parainezis volt az ifjúsághoz és alapeszméje, a melyet 27 év előtt mint az Egyetemi Kör elnöke is hirdetett előttük, a munka és a szeretet.

Az egyetem középponti épületét, a melynek építése a keleti száránnyal 1893-ban kezdődött, *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1902. október 13.-án ünnepies közgyűlésen avatta fel, mivel a király képviseletével megbízott József királyi herceg, az egyetem tiszteletbeli doctora, nem jelenhetett meg betegsége miatt.¹ Ez volt az első alkalom, hogy az egyetem valóban országos ünnepet ülhetett; a második pedig a *Bolyai* János születésének (1802. dec. 15.) századik évfordulója

¹ 1903. június 21. azonban, ígéretéhez híven, megjelent „körtársai között“ s minden épületet és gyűjteményt megsejmelít.

alkalmából 1903. januárius 15.-én tartott emlékünnepe, a melyen Schlesinger Lajos tartotta az emlékbeszédet s ő szerkesztette a latin nyelvű igen becses emlékkönyvet. Kiemelte, hogy Bolyai nevét azért, mert egyetlen könyvében, az Appendixben az abszolút a geometriát megalkotta, a tudomány történelme az ókor legnagyobb geometriájának, Euklidesnek neve mellé jegyezte föl, pedig őket csaknem 2000 esztendő választja el egymástól. A M. T. Akadémia küldöttei (B. Eötvös Loránt elnök, Szily Kálmán főtítkár) ez alkalomból bejelentették, hogy az Akadémia minden ötödik évben 10,000 koronás Bolyai-jutalmat s érmet ad a bárhol s bármely nyelven megjelent legjobb matematikai munkálatnak. Az ünnep napján leplezték le Bolyai szülőházán (Tivoli-útca, 1. sz.) az emléktáblát, mely alkalommal a beszédet Farkas Gyula, a math. kar dékánja mondta.

Az egyetem szintén képviseltette magát más nemzeti ünnepeken, így 1902. szeptember 18.-án Zilahon Wesselényi Miklós és október 12.-én Kolozsvárt Mátyás király szobrának leleplezésén, s a két nagyszerű mű alkotóját, Fadrusz Jánost, tiszteletbeli doctorainak sorába iktatta. Képviselői megjelentek továbbá Salamon Ferenc budapesti mellszobrának leleplezésén (1902. nov. 9.), a Nemzeti Múzeum alapításának századik évfordulóján (nov. 26.—27.), a jurjevi (dorpati) egyetem első százados ünnepén (dec. 25.), hol Pósta Béla orosz nyelvű üdvözlő beszédét kitörő lelkesedéssel fogadták. Különböző tudományos congressusokban (Hamburg, Kairó, Madrid, Liège) az egyetem küldöttei ez évben is résztvettek. A külföldi tudományos világot az egyetem értesítette, hogy a történelmileg nem igazolható Claudiopolis helyett ezentúl latin nyelvű kiadványaiban is Kolozsvárnak nevezi székhelyét.

Az ifjúsági egyesületek sorában nevezetes új alkotás volt az Athletikai Club, mely a torna- és vívóintézettel kapcsolatban sokat tett a testedzés érdekében. Az ifjúsági Népegyetem alapszabályait a kormány szintén ebben az évben erősítette meg, de nem hagyta jóva a Kurucdandár megalakulását, mert az eléje tűzött célokat az Egyetemi Körben is elérhetőnek tartotta.

Apáthy István rector az 1903/4. tanév megnyitása-kor (1903. szept. 27.) a fejlődésnek nevezett átalakulás-ról értekezve elmondotta, rectori székében, milyen irány-ban akarja végezni a kiválasztást az egyetemi élet jelen-ségei közt, hogy az egyetem szellemi arculata kívánato-san, a tudomány és a magyar nemzet dicsőségére ala-kuljon át. Az egyetemtől külön választaná a szakisko-lákba tartozó feladatokat, s a szakiskolákat az illető egyetem vezetése, felügyelete, ellenőrzése, irányítása alá rendelné. Az egyetem számára csak a doctori fok ado-mányozását tartaná meg; a képesítő vizsgálatokat szakta-nárokból és állami kiküldöttekből álló bizottságokra hagyná. Így az egyetem 4—5 tudománykar helyett kettő-vel is beérhetné: a társadalmi- és a természettudomá-nyok facultásaival; s így a tanárok igazi tudósok lehet-nének, semmi egyebek, s az egyetemen a hallgatók sem keresnének egyebet, mint tudományt. Az egyetem nagy-ságához tudós tanárok és tudományra vágyó hallgatók kellene; és kellene még valami 6 millió korona, hogy az egyetemet a mai viszonyokhoz képest teljesen kiépít-sék és fölszereljék.

A hallgatók száma ebben az évben már megköze-lítette a 2000-et (1925.), a kiadott doctori oklevelek száma pedig 718 volt ugyanakkor, mikor Budapesten csak 483, a mit beszámoló beszédében Apáthy rector a magyar címkórság valóságos járványszerű kitörésének

nevezett. Annál inkább, mert a 718 felavatásból 681 a jog- és államtudományi karra esett. A budapesti egyetem rectora (Heinrich Gusztáv) ezért a kolozsvári egyetemet „a távol keleten vígan működő diplomagyárnak” nevezte; de Apáthy érthetőnek találta, hogy „a halandó jelöltek szívesebben jelennek meg Kolozsvárt emberi hangon szóló tanárok, mint Budapesten viszálykodó olymposi félistenek előtt, kik reájuk csak menydörögni szoktak”.

Az egyetem haladását különben híven föltüntette az a díszmű, melyet az egyetemről Szabó Dénes és Udránszky László szerkesztett abból az alkalomból, hogy a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók a kolozsvári egyetem helyiségeiben és tanárainak élénk közreműködése mellett tartotta meg XXXII. vándorgyűlését. *Deák* Ferenc születésének századik évfordulóját 1903. október 25.-én az egyetem szintén méltóképen ünnepelte meg. A közjog tanára, *Nagy* Ernő értekezése kijelölte *Deák* Ferenc helyét a magyar közjogban, s kimutatta, hogy személyében a bölcs törvényhozó és az úttörés munkáját végző szakember találkoztak össze. A tulajdonképeni emlékbeszédet az ifjúság szónoka, *Bartók* György (később az egyetem tanára) tartotta, az ünnepi szép ódát pedig *Kun* Béla joghallgató írta és szavalta. Az évzáró gyűlésen *Fabinyi* Rudolf természettud. kari dékán az anyag egységéről értekezve figyelmeztette ezt a tenni vágyó fiatalságot, hogy minden új eszme, igazság és fölfedezés új erővel ruházza fel az embert, új fegyvert ad kezébe, impulzust új gondolatokra s hullámmzásba hozza az emberiséget.

Apáthy rectorágának idejében a Diákasztal (Mensa Academica) házi kezelésbe jutott s méltó elhelyezése ügyében sikerült a társadalom jóindulatát oly mértékben fölkelteni, mint egyetemi intézményeink iránt soha. A tanács 1904. januáriusában elfogadta Schneller István ter-

vezetét is a Diákotthon tárgyában, mely szerint az egyetem polgárainak egyidejűleg megalakuló szövetsége egyelőre egy 108 belakóra számított Diákotthont alapítana és tartana fenn 266,000 korona költséggel. A rector az oxfordi és cambridgei collegek mintájára kisebb pavillonokban akarta elhelyezni az ifjúságot s ellene volt az olyan kasszárnyaszerű belakásnak, a milyen a római kath. Státus Szent József seminariumában 120, a ref. theológiában 80, a Tanítók Hunyadi-házában 120 egyetemi hallgatónak adott otthont.

Az 1904/5. tanév rectora, Kiss Mór, beköszöntőjében (1904. szept. 18.) különösen az egyetem drága kincsének, az önkormányzatnak megoltalmazására tett fogadalmat s kifejtette nézeteit a jogi oktatás reformjáról. A bajok fő okát abban látta, hogy az elmélet és gyakorlat közt olyan áthidalhatatlan űrt teremtettek, a mely a szakképzés sikerét már eleve kizárta. Javulást csak attól remélt, ha a szakképzés egyedüli célja a tudományos alap megszerzése lesz. Az elméletet és a gyakorlatot a practicumok tartása és a tudományos bűvárlat módszereibe bevezető szorosan vett semináriumok segítségével óhajtotta egyeztetni, mihez képest az egyetem keblében a doctori szigorú vizsgálatok mellett a nyilvános életre képesítő vizsgálatok is megmaradhatnak. Az évváró közgyűlésen is természetesnek találta, hogy a mai egyetemeknek nagy és döntőszerep jut a gyakorlati életpályákra lépő ifjak tudományos képzése körül; de ennek nem szabad a tudományok önmagáért művelésének rovására történnie.

Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatása (1904. szept. 28—29.) az egyetemi építkezések gyorsításával járt. Az egyetemet Csengeri és Pósta Athénban az archaéologiai, Kenyeres Bresslauban a német orvosok és természetvizsgálók, Marschalkó Berlinben a

bőrgyógyászati, Udránszky Lisboában az orvosi, Fabinyi, Lukács, Cholnóky és Rigler pedig hazai congressusokon képviselték. Maga az egyetemi ifjúság az aulában az országos ifjúsági congressust látta vendégül. Ez évben az egyetem hallgatóinak száma (2290) már majdnem tízszerese lett az alapítás évebelinek; de ez a nagy szám — a rector szerint — „szemernyire sem csorbította azt a fényben tündöklő szellemet és azokat a minden dicséreten felülálló hagyományokat, melyek a kolozsvári egyetem ifjúságának minden időben ékességei valának.” A magyar és nem magyarajkú tanulók számára Zsilinszky Mihály államtitkár, a király személyének képviselője, *Pordea* Gyula sub auspiciis regis történt doctorrá avatásakor azt a két nagy tanulságot vonta le, hogy hazánkban nyelv- és valláskülönbség nélkül minden egyes ifjú kivívhatja társainak és elöljáróinak szeretetét és becsülését egyéni érdemeivel; és hogy soknyelvű hazánkban mindenből hű- és honszerető polgár lehet, ha minden körülmények közt teljesíti hazafias kötelességét.

Az 1905/6. tanévet Szabó Dénes 1905. szeptember 17.-én a betegség ellen való védekezésről szóló felolvasásával vezette be s a közegészségügy javulását csak a művelt társadalom segítségétől remélte. Az évváró ünnepen pedig Buday Kálmán az orvostudományok fejlődését ösmertette. Mivel nemzetünk az orvostudományok előbbreviteléért folytatott nemzetközi versenyben még nem áll az őt súlyánál és számánál fogva megillető fokon, legalább két — orvosi karral is ellátott — új egyetem fölállítását sürgette s példaképen a kolozsvári egyetemre hivatkozott, hogy idővel még a még nem a legjobb viszonyok közt alapított egyetem is megizmosodhatik s nemcsak erős támasza lesz a magyar culturának, hanem úgyszólván vezetője, központja is egy egész országrésznek. Az egyetemet

azonban egyes lapok élesen támadták túlságos szigorúsága miatt abból az alkalomból, hogy egy jogtudományi vizsgálaton egy jelölt öngyilkosságot kísérelt meg. Mindez a tanár ellen némi tüntetésekre vezetett, azonban az egyetem csendjét inkább zavarták azok a viharok, a melyet a parlament és a király egymáshoz való viszonyát kiéleltették s a törvénytelen adók megfizetésének megtagadására, a képviselőház kilencszeres elnapolására, majd karhatalommal való felosztatására, rendeletek útján való kormányzásra, de végül mégis az alkotmány helyreállítására vezetett. „Nagy időket élünk — mondta az ifjúság tiltakozó gyűlésen a rector 1906. februárius 21.-én — s ha kellene, ha szólna a vészharang, mindannyian ott legyünk; de mindenki kettőt hozzon magával, mert három a magyar! Éljen a magyar függetlenül, s úgy áldjon meg az Isten bennünket, a mint erre mindent megteszünk.“ De beszámolójában csak annyit említett, hogy „nemcsak az egyetem, hanem az egész Magyarország is halasztotta, a mit lehetett“ s a helyzet bizonytalansága mindenkit várakozásra kényszerített. Ünnepek sem voltak, mint máskor; talán azt az egyet kivéve, hogy 1905. november 5.-én az egyetem is résztvett a Mikó Imre gróf születésének századik évfordulóján az Erdélyi Múzeumban tartott ünnepen s megkoszorúzta az egyetem első hatóságait beiktató férfiú szobrát.

Az 1906/7. tanévet (1906. szept. 23.) *Moldován Gergely*, az egyetem első román származású rectora nyitotta meg. Méltóságában annak jelét látta, a mit egész életében hirdetett, hogy a magyar nem nézi a bölcső fáját, melyben valaki született, nem az anyatejet, a melylyel valaki táplálkozott, hanem kiválasztja a legmagasabb polcokra is, ha a nemzettel együtt érezett és együtt dolgozott vele azon ideál megtestesítésére, a melyet a nem-

zet magának szívében és agyában megteremtett.“ Azután a pásztorvilágból vett adatokkal bizonyította, hogy az erdélyi románok balkáni pásztorok ivadécai, a kik nem ösmernek sem dáciai, sem római hagyományokat s minden emlékek balkáni eredetű. Majd október 29.-én II. Rákóczi Ferencet nemzetünk legnagyobb tanítómesterének nevezte, ki megtanított bennünket, miként kell magyar-nak lenni s megkoszorúzta az egyetemen őrzött bölcső-jét azon a napon, október 29.-én, mikor az ő és öt bujdosótársa koporsóját a nemzet visszahozta a hazába. Az egyetemnek ekkor rendezett ünnepén az emlékbeszédet Rákóczi bölcsője mellett Márki Sándor tartotta; az év-záró ünnepen pedig Szádeczky Lajos értekezett Erdély történeti hivatásáról a magyar nemzet és állam fenntar-tása körül. A régi Erdély culturájának egyik legszebb ünnepén, a kolozsvári ref. collegium 300. és Apáczai Cseri János kolozsvári székfoglalójának 250. évfordulóján (1907. május 22—23.) az egyetem képviselője, Schneller István is beszédet tartott. Az egyetemet Kuncz Ödönnek (évek múlva az egyetem tanárának) sub auspiciis regis doctorrá avatása (1907. március 4.) gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter meglátogatta s az egyetemi könyvtár, állattani intézet építkezéseit a hely-színén tett tapasztalatok alapján előmozdította.

Az 1907/8. évet Farkas Gyula rector 1907. szept. 22.-én a húszéves egyetemi tanárságának ideje alatt az elméleti physika (különösen az elektromosság és mág-nesség) terén világszerte elért óriási fejlődés ösmertetésé-vel nyitotta meg s ezzel szemben elámúlt azok nagy hátramaradásán, kik egyetemi tanfolyamok bevégeztével addig gyűjtött kis szellemi tőkéjökre és a jósorsra bízzák jövőendő pályafutásuk sikereit. Az évzáró ünnepen pedig Szádeczky Gyula, nyolc év előtti rectori beszédére hivat-

kozva, a középiskolák természetrajzi oktatásának mostohasága ellen kelt ki s boldogulásuk érdekében újból sürgette annak javítását, a természetnek az eddiginél sokkal nagyobb figyelemre méltatását. Beszámolójában a rector mindenekelőtt „arra a nagy csöndességre utalt, a melyhez a tanévnek szerencséje volt.”

Az 1908/9. tanévet *Jancsó* György a házassági vagyoni jogokról szóló értekezésével 1908. szept. 27. nyitotta meg. Bebizonyította, hogy a magyar jog és nő sorsát, a nemek egyenjogúságát, a mennyire a családi, sőt az öröklési jog terén észszerűen lehetséges, úgy valósította meg, hogy mintául szolgálhat az összes idegen jogoknak; és ezzel válhatatlanul bevészte nevét az emberiség művelődésének történetébe, mert mindig culturalis kérdés volt és marad, hogyan bánik az erősebb a gyengébbel. Az ifjúságot is intette, haladjon a korrallal és saját jóléte munkálásán kívül segítsen a gyöngéken és az elhagyottakon.

Az évzáró ünnepen *Kolosváry* Sándor visszaemlékezvén Erdélynek a szabadságharc utáni főiskolai zilált életére és az egyetemnek, a melynek kezdettől fogva tanára volt, első küzdelmeire, mindennél nagyobb bajnak tartotta, hogy (főképp a jogi) ifjúság, mely egykor büszkeségünk volt, szorgalom, kitartás, komoly törekvés és előhaladás tekintetében hanyatlásnak indult. Akik egykoron áhítattal lesték és jegyezték a professor minden szavát, ma — kivált a felsőbb években — hiányzanak, vagy egészen távolmaradnak s a könyvtárak és alapos szakmunkák helyett selejtes, rövid compendiumok és hibás jegyzetek felületes tanulásával, vagy üzletre lelketlen élelmességgel berendezett magánseminariumok segítségével próbálnak szerencsét a különböző és példátlan nagyszámú sikertelen vizsgálatokon. Midőn ezzel a búcsú-

beszéddel a nagyérdemű tudós 36 évi működés után az egyetemről végképen távozott, szívére kötötte az ifjúságnak, hogy tudomány, szeretet, kitartás, az értelmi erő fejlesztése és mélyreható tudás megszerzése nélkül ma nincs hatalom a nemzetek versenyében; és hogy nagymesterök, Werbőczy szavai szerint a magyarnak csak egy hazája van. Beszámolójában a rector is kikelt a jogtud. hallgatóság komolyságának és szorgalmának hanyatlása és a miatt, hogy divatba jött a távollétben való hallgatás, a mi szellemi proletariatus túlszaporodásához vezethet, mert módot nyújt arra, hogy hivatlan elemek özönöljék el az amúgy is túl tömött jogi pályát. Ezen csak a tanítási és vizsgálati rend gyökeres újjáalakításával remélt segíteni. Főlemlítette azt az évek óta példátlan esetet is, hogy a magyar nemzet ellen való izgatás vétsége miatt egy román joghallgatót az egyetemről örökre elutasítottak. Olyan eset, a mely az egyetem történetében majdnem páratlanul áll.

Az egyetemet Schneller István képviselte a leipzigi egyetem félezer, Szádeczky Gyula pedig a genèvei egyetem 350 éves jubileumán; Pósta Béla és Csengeri János a kairói nemzetközi archaeologiai, Fabinyi Rudolf a londoni chemiai congressuson, Apáthy István a cambridgei Darwin-ünnepén. A rector és a prodékánok 1908. okt. 12.-én az egyetem nevében koszorút tettek Rudolf királyfinak Budapesten leleplezett szobrára.

Nemcsak az egyetemnek, hanem az egész hazai tudományosságunknak ünnepei voltak, midőn 1909. május 18.-án gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter jelenlétében a rector és a tanács átadta hivatásának az egyetemi könyvtár s az állattani és az összehasonlító boncolástani intézet nagyszerű új palotáit, másnap pedig az ifjúság zászlaját is felavatta. Amannak szervezése

Erdélyi Pál könyvtárigazgató, emezé *Apáthy István* tanár elévülhetetlen érdeme. A könyvtár kiköltözésével a központi egyetemen fölszabadult helyiségeket azonnal tantermekké alakították át.

Az 1909/10. tanévet *Udránszky László* rector 1909. szept. 19.-én azzal a kijelentéssel nyitotta meg, hogy idejekorán visszafojt minden törekvést, bármilyen forrásból is fakadjon, mely az egyetemet egyetlen céljától és rendeltetésétől, a tudomány művelésétől és terjesztésétől elterelni s belső békéjében zavarni akarja. Lelkére kötötte az ifjúságnak, hogy tanulja meg a természetben és a művészetben való gyönyörködést s méltányolja Kolozsvárnak, ennek az ősi magyar városnak hazánk és nemzetünk történetében s életében való fontosságát, szerepét és azt a maga tehetsége és módja szerint támogassa, istápolja. Rectori székét az élet határaitól szóló értekezéssel foglalta el. A Széchenyi halála ötvenedik évfordulóján tartott egyetemi ünnepen, 1910. április 8.-án, *Navratil Ákos* Széchenyi közgazdasági politikáját jellemezte, *Márki Sándor* pedig emlékbeszédet mondott, mely tulajdonképen Arany Jánosnak Széchenyi halálára írt remek ódáját a a versszakok rendében történelmileg magyarázta meg. Az évváró ünnepen a rector a meglevő egyetemeknek a társadalomhoz erősebben való símulását óhajtotta és üdvözölte új főiskolák alapításának gondolatát, de politikai, gazdasági és pénzügyi szempontból erre az időt nem tartotta alkalmasnak, a rendelkezésre álló anyagi eszközöket elegendőknek. Utána *Löte József* értekezett a ragályos betegségek iránti fogékonyságról.

Udránszky rector 1910. szeptember 10.-én, mi első eset, a prorectorral olvastatta föl beszámolóját, mert a tanév végén a budapesti egyetem kötelékébe lépett át. Az egyetem arra kérte a minisztert, hogy szüntesse meg

a két magyar egyetem hatósági szervezete közt levő különbséget, majd az egyetemi és a szakiskolai oktatás igényeinek éles és célszerű különválasztása érdekében arra kérte, hogy szabályrendeleteket készítsen a rendkívüli és a külföldi egyetemi féléveknek tisztán az egyetem szempontjából való beszámítása iránt. Új magántanári szabályzat készítését is kívánatosnak tartotta. A kormány az egyetem szépművészeti muzeumának alapját 1910. január 23.-án az Orsz. Szépművészeti Múzeum művészettörténeti gypstárgyaiból összeállított gyűjteménnyel vetette meg s a szobrokat áprilisban le is küldte.

Az egyetem 1910. jan. 29. meleghangú levélben búcsúzott el gróf Apponyi Alberttől, a lemondott vallás- és közoktatásügyi minisztertől, kinek nagyszerű alkotásairól (egyetemi könyvtár, állattani intézet palotája) utóda, gróf Zichy János május 24.-én személyesen győződött meg. Az egyetem június 25.-én hódolattal üdvözölte a nevét adó királyt 80. születésnapja alkalmából. Küldöttséggel vett részt a m. kir. József-műegyetem új épületeinek zárköve letételekor (május 25.) s az unitárius egyháznak Dávid Ferenc születése 400. évfordulóján (1910. aug. 20.) rendezett ünnepén és testületileg vett részt a hozzá szoros kapcsolattal fűzött Erdélyi Múzeum Egylet félszázados jubileumi közgyűlésén. A stockholmi geológiai congressuson Szádeczky Gyula és Cholnoky Jenő, a bruxellesi növénytan kongresszuson Richter Aladár, a párisi physiotherapiai kongresszuson Lechner Károly képviselte az egyetemet, a mely más hazai és külföldi tudományos és irodalmi ünnepekre is küldött megbízottakat, vagy üdvözlő leveleket. A budapesti nemzetközi orvosi congressusnak Kolozsvárra lerándult külföldi tagjait az egyetem 1909. szept. 5.-én az aulában ünnepiesen fogadta, a műegyetem 6 kiváló tanárát pedig — a király 1909. dec. 30. adott engedélye alap-

ján — tiszteletbeli doctorainak sorába iktatta, s így hazai és külföldi tudományos körökkel egyre élénkülő tudományos és testvéries összeköttetést tartott fenn. Egyes intézeteit, különösen az állattanit és a földrajzit külföldi tudósok is többször felkeresték. A kormány az *új botanicus kert* céljaira 1910. febr. 2. a Házsongárdban kiszemelt 17 hold megvételeit elhatározta, s ennek felét az egyetem a nyáron birtokba is vette. Az ifjúsági egyesületek száma az Egyetemi Énekkarral gyarapodott; sajnos, saját egyesületei iránt az ifjúság mindkevesebb érdeklődést tanúsított s az Egyetemi Kör majdnem az egész évet a tisztségek betöltése körül támadt villongásokkal töltötte el. Annál nagyszerűbben fejlődött az Egyetemi Diákasztal, melynek szép épülete ebben az évben már tető alá került, mi különösen Pósta Béla és a gyűjtést lelkesen vezető ifjúság érdeme volt.

Az 1910/11. tanévet *Szádeczky* Lajos rector 1910. szept. 18.-án a magyar cultura hívatásáról szóló beszéddel nyitotta meg. A magyar culturát ércebe öntve a kolozsvári Mátyás-szoborban látja, hol a leglelkesebb magyarok többnyire idegen származásúak. S a mint az ősök nem tettek különbséget fajmagyar és magyar állampolgár közt, úgy az egyetem sem tesz különbséget és nem ösmer személyválogatást, nem űz, de nem is tűr falain belül politikát. Mind ebben, mind évváró beszédében örömmel üdvözölte az új egyetemek fölállításának gondolatát. Az évváró ünnepen Pósta Béla „A magyar nemzet és a művészetek” címmel értekezett, s megállapította, hogy a magyar nemzet a magyar területen élő népeknek összesége lévén, az a művészet, a melynek emlékei ezen a földön fenmaradtak, ennek a nemzetnek a művészete.

A természettudományi kar 1910. okt. 27-én II. Vilmos német császárt mint a tudományok pártfogóját tiszteletbeli doctorainak sorába választotta meg, mit a király dec.

22.-én jóváhagyott s a császár 1911. aug. 29.-én elfogadott. Mindebben a hazai és külföldi sajtó politikai vonatkozást is keresett, a mitől azonban az egyetem távol állt. Ez évben három külföldi egyetem ülte meg alapításának századik évfordulóját; Berlinben Kiss Mór, Bresslauban Szabó Dénes, Krisztiániában a rector képviselte az egyetemet. Mint ennek képviselője jelent meg Apáthy István Nápolyban Cavolini zoologus halála 200. évfordulóján, Buday Kálmán Párisban a rákbajok ügyében tartott értekezleten, Reinbold Béla Bécsben az élettani, *Navratil* Ákos és *Somló* Bódog Londonban az emberfaji, *Lechner* Károly Bruxellesben a pedologiai, *Fabinyi* Rudolf Budapesten a chemiai congressuson, *Rigler* Gusztáv pedig Drezdában a közegészségügyi kiállításon. A magyar egyetemi és főiskolai ifjúság az országos diákcongressust 1910. nov. 27—29. egyetemünk aulájában tartotta meg. A rector azonban beszámolójában kiemelte, hogy nincs igazi diákélet. Az ifjúsági egyesületek nem-annyira egyesítik, mint széttagolják az ifjúságot. Az Egyet. Körben tizedrésze sincs a hallgatóságnak; a segélyző egyesületekbe rendszerint csak a segélyre szorulóknak lépnek be; a torna- és vívóteremben inkább a verseny-sportot művelik; ének- és zenekar nincs stb. Annál örömdetesebb, hogy az év elején a rector végre átadhatta rendeltetésének a Diákasztal épületét, a mely 44 egyetemi hallgatót láthatott el lakással s két teremben egyszerre 300-at étkezéssel. Az egyetemen idáig felavatott majdnem 10,000 doctorról a díszes névkönyv ebben a tanévben készült el.

Az 1911/12. év kormányát Szádeczky Lajos azzal a kijelentéssel adta át *Szádeczky* Gyulának, hogy az egyetemek történetében alig fordult még elő, hogy *testvérek* kövessék egymást a rectori méltóságban. A közönség lelkesen megéljenezte őket és jelenlevő özvegy édes

anyjukat. Az új rector hivatkozott is reá, hogy mindketten pártfogás nélkül emelkedtek, miből az ifjúság számára azt a tanulságot vonta le, hogy közállapotaink mindenkinek megengedik a teljes érvényesülést. A mai nyugtalan társadalmi életet elsősorban a természettudományok hihetetlen sikerei okozták. „Egyes kiválóbb sikerek láttára — mondta — számtalan embert elragad a *mindenáron érvényesülés vágya*: szépen, vagy csúnyán, tehetséggel vagy a nélkül, helyes vagy helytelen úton, — az sokszor másodrangú kérdéssé süllyed.” Majd a szerves világ fejlődéséről szólt, melynek a földön legszerencsésebb kiválása az ember. Az évzáró ünnepen, a pályadíjak kiosztása alkalmával kimutatta, hogy az első negyven évben az egyetemnek 37290 hallgatója volt, a kik közül a kitűzött 2155 pályakérdés közül 835-re 1105 munkával pályáztak, a melyek közül 945 nyert pálya-, vagy szorgalmi díjat. A nyertesek száma az első két évtizedben 5—6, a harmadik évtizedben 3, a negyedikben már csak 1% volt; miből a rector azt következtette, hogy nagyobb számú hallgatósággal szemben a tanárok működésének nem volt olyan tudományos termékenyítő hatása. (Maguk a díjak oly csekélyek voltak, hogy ösztönzésül sohasem szolgáltattak.) *Apáthy* István ugyanakkor egyetemeink egyéb bajairól és azok orvoslásáról értekezett. A legnagyobb bajnak azt tartja, hogy a kisdedóvótól föl az egyetemig minden iskola több tanuló oktatására kénytelen vállalkozni, mint a mennyivel, mai szervezete szerint, az ösmereteket közölni képes. A bajok első és fő orvossága: több iskola, sokkal több iskola és tanító minden fokon. A másik az, hogy az egyetemnek saját vagyona legyen, mert valódi szabadsága és önkormányzata e nélkül nincs.

Míg az egyetemét ez évben a presbyteri világszövetség budapesti congressusának tagjai, Lipót Salvator

kir. herceg és — ismételten — Balogh Jenő vallás- és közoktatásügyi államtitkár látogatták meg, az egyetem maga is elküldte képviselőit: Prágába *Kenyeres* Balázst az elektrologiai és radiológiai, Genévebe *Pósta* Bélát az őstörténelmi és Rómába az archaeológiai, ugyanoda *Csengeri* Jánost a művelődéstörténelmi, Hágába *Schneller* Istvánt a morálpaedagógiai, Cambridgebe *Klug* Lipótot a matematikai congressusokra, Lembergbe *Fabinyi* Rudolfot és Athenbe *Schilling* Lajost az egyetemek jubileumaira; s résztvett a hazában is több tudományos és nemzeti ünnepen.

Az 1912/13. tanévet *Kosutány* Ignác 1912. szept. 22.-én az erdélyi román. hath. autonomiáról, erről a maga nemében világszerte páratlan tüneményről szóló értekezéssel foglalta el rectori székét, az évzáró ünnepen pedig *Lukáts* Adolf a fiatakorúak bíróságáról értekezett. Az egyetemi intézetek száma ebben az évben 30-ra, a semináriumoké 17-re emelkedett s *Jankovich* Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, a ki 1913. május 2. meglátogatta az egyetemet, az egyetemi gyógyszerár és gyógyszerészeti műtan, a gégészet és fogászat számára házakat, a botanicus kert kiegészítésére újabb telket vásárolt s tető alá hozta az általános kór- és vegytani intézetet a vele kapcsolatos Pasteur-kórházzal és gyógyszerészeti intézettel együtt. Az eszközeiben ekként gyarapodott egyetem munkássága saját falain kívül a haza többi részére s a külföldre is kiterjedt, a mennyiben tudós összejövetelekre ez évben is elküldte egyes tanárait Bécsbe, Londonba, Rómába, Nápolyba, Finn- és Görögországba s Amerikába, egyes tanulóit pedig állami ösztöndíjakkal külföldi egyetemekre és levéltárakba. A tanulmányok csöndes menetét a déli határok védelmére szólító részleges mozgósítás zavarta, mely egyidőre sok ifjút elvont

az egyetemről, melynek kebelében azonban, hol hét felekezet, hét nemzetiség találkozott, ez évben is a legjobb egyetértés uralkodott, s nem történtek olyan zajos tüntetések, mint ugyanakkor pl. a párisi és más külföldi egyetemeken. Az Egyetemi Athletikai Klub a testnevelést derekasan folytatta s munkáját a középiskolai ifjúságra is kiterjesztvén, ennek részvételével páratlan sikerű torna-versenyt rendezett, a melyen azonban a nemzetiségi középiskolák ifjúsága nem jelent meg, hogy a magyar lobogó előtt tisztelegnie s a himnust énekelnie ne kelljen.

Az 1913/14. évet, az utolsót, a melyet az egyetem zavartalanul tölthetett, *Kenyeres* Balázs rector 1913. szept. 21.-én nyitotta meg. Figyelmeztette a társadalmat a gonosztevők ellen való küzdelem szükséges voltára, annak kiemelésével, hogy mint a törvényszéki orvostan tanára, sok szenvedést, sok szerencsétlenséget látott, de látta sokszor az emberi szív önfeláldozását is; látta, hogy az emberek minden bajára van enyhítő orvosság: a szeretet. Felhívta a hallgatókat, a nép jövődöbeli vezetőit, hogy a szeretetnek ebben a munkájában annak idején résztvegyenek s ne higgyék el söhásam, hogy rosszak az emberek; mert alapjában véve nem azok, csak a körülmények rontják meg őket. Munkájukban az emberi haladás kettős csillaga vezérelje őket: a tudomány szeretete és a szeretet tudománya. A szeretet, a mely nélkül a tanító nem tanító, a rector évváró szavai szerint megköveteli, hogy a tanítók figyelmeztessék az ifjakat arra a veszedelemre, a mely őket a vérbajok következtében fenyegeti s a melyet a szülők önfeláldozó szeretete sem háríthat el. Ezekről a bajokról s azok társadalmi jelentőségéről *Marschalkó* Tamás értekezett. A csakhamar kitört világháború következtetése megmutatták, hogy arra az őszinteségre, a mely fejtegetéseit jellemezte, nagy

szükség volt, mert ezek a bajok az ellenséggel versenyeztek a pusztításban.

Ez az év azonban még — a rector szerint — a békés haladás esztendeje volt. Szeptember elején Lós János krakói egyetemi tanár vezetése alatt a Lengyel Tud. Akadémiának egy bizottsága talált itt testvéries fogadtatásra. A groningeri egyetem 300 éves jubileumán Szádeczky Gyula képviselte az egyetemet. Ellenben a joghallgatók segélyző egyesületének negyvenéves jubileuma alig sikerült, mert abban éppen a joghallgatók nem vettek részt. A tanév végével alakult meg az egyetemi fényképező egyesület. A rector nem tartotta ugyan helyesnek, hogy az ifjúság egyrésze, politikai pártszolgálatokba szegődve, tiltakozó gyűléseken tüntetett, azonban tiltakozott azon híresztelés ellen, mintha a gyűlésezést megtiltotta volna, mert szükségesnek tartotta az újabb nemzedék kiveszõ-félben levõ lelkesedésének megnyilatkozását, ha annak irányát mindig nem helyeselhetné is. A román hallgatóság nevében a magyar-ellenes román Culturliga üdvözlésére Bukarestbe szoló távirat feladása, főképp pedig a vizsgálat alatt tanúsított magyargyűlölõ nyilatkozat miatt a tanács egy román ifjúnak consilium abeundit adott, hogy a magyar és román hallgatók békés együttélését ne zavarja. Kísérlet történt, hogy az egyetem a könyvtárral kapcsolatban nyomdát állítson fel, de errõl, pénzügyi nehézségek miatt, le kellett mondania.

VII. Az egyetem a háborúban.

Kenyeres Balázs rector 1914. június 13.-án egy sub auspiciis regis doctori avatásnál kijelentette, hogy mindig szomorúsággal, sőt szégyenkezve hallotta a lemondásnak, — a haza sötét színben festett jövődjébe való tehetetlen belenyugvásnak sűrűn jelentkező hangját. „Bűnös hangok ezek. Az a nemzet, a mely századokon keresztül tartó, képzeletet meghaladó szenvedések és viszontagságok közt becsülettel megállotta a maga helyét, meg fogja állani ezt ezentúl is, ha fiai akarják.“

Mennyire akarták, másfél hónap mulva már megmutatták, a mint kitört a világháború.

A részleges mozgósításnak 1914. július 26.-án s az általánosnak július 31.-én történt elrendelése mindjárt eleinte 800 hallgatót szólított zászló alá s a tanársegédek, gyakornokok, egyetemi alkalmazottak nagy része is azonnal bevonult, minek következtében az intézetek őrzésére alig maradt valaki. Fölmentését senki sem kérte, de a hadvezetőség a legszükségesebb erőket később egyelőre fölmentette a katonai szolgálat alól. Mivel főképp katonarvosokra volt szükség, a hadügyminiszter már az első hónapban szabadságot adott az orvosjelölteket is, a kiknek csak egy szigorlatuk volt hátra, hogy orvosdoctori

oklevelöket megszerezzék. Így történt, hogy az egyetem a szünidőben 28 hadköteles ifjút avatott fel orvostudományi doctornak. A katonai szolgálatot nem teljesítő ifjak közül Kenyeres rector augusztus 5.-i felhívására, 104 férfi- és nőhallgató jelentkezett a betegek és sebesültek ápolására. Augusztus 7.-én a tanárok fizetésök 3%-át ajánlották fel a behívottak családjainak javára. Augusztus 19.-én a hazai egyetemek új rectorai és dékánjai a minisztériumban tartott értekezletükön elhatározták, hogy az egyetemet október 5.-éig a hallgatók számának nagy csökkenése dacára is megnyitják s a hadbavonúlt ifjak féléléinek beszámítása, vizsgálatainak, szigorlatainak letétele tekintetében minden könnyítést megadnak.

A megállapodáshoz képest Márki Sándor rector, ki az egyetem kormányát már augusztus 24.-én átvette, október 17.-én teljes csendben, ünnepies közgyűlés és a közönség meghívása nélkül nyitotta meg az 1914/15. tanévet és — a mi egyetlen eset az egyetem életében, — székfoglaló értekezést sem tartott, hanem a katonai tudományok egyetemi műveléséről annak szánt dolgozatot a Paedagogiai-társaságban mutatta be. Az évváró tanácsülésen Schmidt Henrik is csupán bejelentette a német hűségéről írt művét, mely azonban az Acták közt utóbb megjelent. A tanács nem akart ünnepelni az ifjúság nélkül. A rector jobb időkre halasztotta az egyetem javára békés időkben megalkotott terveit s arra szorítkozott, hogy ebben az esztendőben, melyben a világot minden eddiginél nagyobb események viharai rázkódtatták meg, az egyetemet kár, veszedelem, pusztulás ne érje. Az évet is ünnepies közgyűlés nélkül fejezte be. Mert — úgymond — „hogyan öltünk díszruhát, miért kössünk díszkardot akkor, mikor fiaink, tanítványaink sáros vagy poros, szétszakadozott vagy véres ruhában rohannak előre, mind

előbbre s fegyvereik éle kicsorbúl az ellenséggel folytatott ádáz küzdelemben? Csöndes; nyugodt munkáért ünnepies módon hogyan osztogassunk mi pályadíjakat akkor, mikor tőlünk messze-messze, a Kárpátokban, az Alpokon, a Dunán és az Adriai-tengeren is túl vitézségi érmet, érdemrendet, altiszti vagy tiszti csillagot egy-egy ifjú élet kockáztatásáért, vagy magáért az életért osztogatnak?“ Ezen az ülésen az egyetem első és legékesebb koszorúját tehát annak az ifjúságnak nyújtotta, mely édes hazánkért, mindnyájunkért, csodálatra méltó lelkesedéssel és hősiességgel harcolt. A másodikat azonban annak az ifjúságnak adta, mely még itthon maradt velünk s idegein a nagy idők izgalmai közt is uralkodva, sőt nagyon sok esetben az anyagi nélkülözésektől sem riádva meg, szorgalommal és kitartással végezte egyetemi feladatait. Mestereire figyelve, vagy könyveire hajolva, a tudományok terén akart a hazának olyan szolgálatokat tenni, a milyeneket behívott társai a csatatéren tettek. Számban megfogyatkozva, komolyságban gyarapodva dolgozott. Ebben a nehéz esztendőben is minden seminariumnak, laboratoriumnak és tanteremnek meg volt a maga törzsközönsége.

Szeptember 12.-én a rector falragaszokon szőlította fel az ifjúságot az akadémiai önkéntesek iskolájába való jelentkezésre s az első felhívásra jelentkező 162 ifjú részére igazoló jegyeket nyomatott, hogy azokat a sorozó-bizottságok előtt felmutathassák; okt. 20.-án szintén falragaszokon közölte velök az egyéves önkénteseknek adott kedvezéseket; de a had- és honvédelmi miniszterek arra nem voltak hajlandók, hogy Kolozsvárt is állítsanak altiszti iskolát s hogy egyéves önkénteseket a harctérről tartalékos tiszti iskolákba vezényeljenek, mivel tiszti rangot ezentúl a harctéren magán is szerezhhetnek. A hadbavonúlt hallgatók érdekében a vallás- és közoktatásügyi minisz-

térium számos rendeletet bocsátott ki, pl. tanulmányi fél éveiknek a szokottnál jóval hamarabb való befejezése, a katonák orvosi szigorlata stb. ügyében.

Már a háború első évében 40 tanár és tanító, 1726 hallgató, 340 bekeblezett doctor és 170 egyetemi alkalmazott, összesen 2236 fiatal ember szolgált a hadseregben és soraikból alig száz volt ideiglenesen fölmentve; ezek is rendesen csak arra a rövid időre, a mely alatt szigorlataikat letehatték. Így az egyetem pl. 1915. április 15.-én egyszerre 33, többnyire vitézségi érdemmel kitüntetett ifjút avatott fel. 35 ilyen avatás volt; a tanács kinyomatta a rector avató beszédeit (Háborús beszédek) s buzdításul a táborban levő ifjaknak is megkülte. Kinyomatta a rector-nak a háborúba vonúlt ifjakról szóló részletes kimutatását s az első évben elesett 105 ifjú elhunytáról írt életrajzait is. A tanács fölkerésére közleményeit a későbbi évek egyetemi Actáiban is folytatta, úgy hogy négy közleményben összesen 3661 hadbavonult és 193 elesett ifjúról emlékezett meg. A befejező rész, az egyetem szétűzése következtében, már nem jelenhetett meg; de ennyiből is kitűnt, az egyetem ifjúsága mily áldozatot hozott a hazáért.

Idejárúlt, hogy 1914. augusztus 29.-én nemcsak a klinikák és a velők kapcsolatos Karolina-kórház, hanem a Mensa, a Tanítók Hunyadi-háza, a Szent József-seminarium, a Reform. Theologia, szóval az egyetemi hallgatók benlakására szolgáló helyek is megteltek sebesültekkel és betegekkel. A tanárok eleinte jóformán egymaguk végezték a munkát, míg Szabó Dénes önkéntes ápolócsapatot szervezett s a hadvezetőség is szabadságolta a segítő személyzet egy részét. A Vörös-Kereszt javára az aulában 12 egyetemi tanár felolvasásokat tartott, melyeket a rector egy-kötetbe gyűjtött össze; s mintegy 2000 lábadozó katona számára, szintén az aulában, három

hónapon át 14 egyetemi tanár tartott népszerű előadásokat, melyeket a rector vezetett és fejezett be, s egyúttal intézkedett, hogy a katonák csoportokban felváltva az egyetem gyűjteményeit megtekinthessék. A szünetben helyet adott a 2. és 21. honvédgyalogezredek 296 önkéntesből álló iskolájának is. Egyes tanárok, a rectorral együtt, a reform. gymnasium hadbavonult tanárai (többnyire tanítványaik) óráinak ellátására ingyen vállalkoztak, hogy a tanítás meg ne akadjon. A katonák elszállásolása az egyetem épületeiben sok gondot okozott; e miatt a Pasteur-intézetet tudományos használatra meg sem lehetett nyitni. Intézkedés történt a háború emlékeinek összegyűjtésére s a tanács 1915. június 26. elhatározta, hogy majdan márványba véseti a háborúban elesettek, megsebesültek és egyéb harcosok neveit, az Actákban pedig közzéteszi a reájuk vonatkozó adatokat. Hogy ifjaink a bajtársi jó viszonyt továbbra is ápolják, a rector őket az egyetemhez kapcsolódó bajtársi szövetség megalkotására buzdította.

Az egyetem huszonegy német egyetemnek ellenséges főiskolák vádjával szemben való tiltakozására okt. 28. azt felelte, hogy a háború kénytelen rombolásait nem tekintheti a műveltség megtagadásának. A háborúban megnyitott debreczeni, pozsonyi és frankfurti s az ellenségtől felszabadult lemergi és czernovitzi egyetemeket üdvözölte. A pozsonyi és debreczeni egyetemek tanszékeire való pályázatoknál különben is budapesti és kolozsvári egyetemi tanárok adtak szakvéleményeket a minisztériumnak. A háború ezen egyetemen is megérlelte egy orthopaediai intézet fölállításának szükségét. A gyógyszerész-növendékek egyetemi kiképzésére vonatkozó új szabályzat szintén mostan lett kötelező. Kolozsvár városa mozgalmat indított az egyetemnek közgazdasági és technikai karokkal való

kibővítésére, de a meglevő karok az állam minden pénzerejét megkövetelő háború idején ezzel a kérdéssel nem kívántak foglalkozni. A jogioktatás reformjáról a jog- és államtud. kar igen részletes - szabályzat-tervezetet készített s március 22.-én a minisztériumtól 9 jogi laboratórium és egy joganyaggyűjtemény fölállítását kérte; ez utóbbinak alapvető tárgyait az igazságügyminisztérium el is küldte. A kormány a háború miatt a legnagyobb takarékosagra szólította fel az egyetemet s ennek fennállása óta valóban most történt először, hogy az egyetem a megszokott hiányok helyett mintegy 38,000 koronát fizetett vissza az állampénztárba.

Az 1915/16. tanévet *Tangl* Károly 1915. október 2.-án szintén közönség nélkül, s nem közgyűlésen, hanem tanácsülésben nyitotta meg, mert — úgymond — a hazánkra tört ellenségek megszorodva még folytatták heves támadásaikat, ifjaink könyv helyett véres kardot forgattak kezökben s ezer sebből vérzett a tudomány teste is, a melyet az itthon maradt tanároknak és tanítványoknak kellett ápolniok. Hiszen ez a háború minden eddigénél jobban megmutatta, hogy egy nemzet legfőbb erőssége fiainak vitézségén és áldozatkészségén kívül tudományos felkészültségének tökéletessége. Sajnos, hogy az ünnepély elmaradása következtében nem tarthatta meg székfoglaló értekezését, melyben a physikának a világ-háborúban való szerepét kívánta fejtegetni.

A rectorfó hosszás betegségének ideje alatt három hónapon át a prorektor helyettesítette. A folytonos katonai bevonulások következtében a hallgatók száma az I. félévben 703-ra, a II.-ban 583-ra szállt le mindamellett, hogy a Kolozsvárt lakó beteg, rokkant, vagy helyi szolgálatra alkalmazott katona-hallgatók az egyetemi tanács és a katonai parancsnokságok engedelmével szintén beíratkoz-

háltak. A táborból jövő orvosnövendékek és joghallgatók szigorlatra bocsátása iránt több intézkedés történt. A magyar-honos tiszteket, ha a háborúban megrokkantak, az egyetem érettségi bizonyítvány nélkül is fölvehette rendes hallgatóknak. Ebben az évben már (423 doctorral együtt) az egyetem kötelékébe tartozók közül 2620-an teljesítettek hadi szolgálatot és köztük 159-en haltak hősi halált. Mindez érthetően megmagyarázza a hallgatók számának megfogyatkozását. A tanács Márki Sándor prorektor elnöklete alatt állandó „Hadi-emlékbizottságot” alakított, melynek feladata egyelőre az egyetem háborús életére vonatkozó adatok gyűjtése lett. A hadseregparancsnokság már a tanév elején a központi épület sok hivatali helyiségét, tantermét és seminariumát foglalta le egyes hivatalainak elhelyezésére, de az egyetem nagyon összeszorúlva és eszközeitől részben elszakítva is kitartóan folytatta munkáját. 1916. április 13.-án országos mozgalmat indított, hogy a háborúból visszatérő egyetemi hallgatók első megsegítésére alapot teremtsen. Viszont egyetemünknek egy volt hallgatója, Dr Gomba Károly, végrendeletében, a melyet hősi halála csakhamar követett, az egyetem növény-tani intézetében dolgozó két tanárjelölt részére ösztöndíjúl 20,000 korona évi kamatait hagyta. A jog- és államtud. kar idáig egységes seminariumát átszervezte szakok szerint önállóan vezetett s külön helyiségekben működő seminariumokká. „Mióta hazánk területi épségének védelmére fegyvert ragadtunk, — szólt 1915. nov. 24. Illosvay Lajos a sub auspiciis regis doctoravatáson — a dolgozó szobák csöndjében és a laboratoriumok kutató munkáiban megállapított igazságokat minden irányban gyakorlatilag úgy alkalmaztuk, a felkorbácsolt szenvedélyek elhatalmasodását úgy korlátoztuk, miként tanúlt és művelt ellenfelekhez illik.”

Lukáts Adolf rector az 1916/17. tanévet október 7.-én az anyagi büntetőjog új irányairól szóló értekezésével minden ünnepiesség nélkül oly időben nyitotta meg, mikor Kolozsvár tele volt a romániai hadak betörése elől menekülőkkel. Szeptember 3.-ától fogva az egyetem maga is sietve küldte gyűjteményeinek legféltettebb kincseit Budapestre, hogy azokat megmentse, az előadásokat azonban az egyetem, bár szóba jött, hogy az első félévről egészen elmaradjanak, október 2.-án mindössze 420 beírt hallgatóval megkezdte, s nem került sor rá, hogy a város kiűritése esetében Pozsonyban vagy Budapesten folytassa. Október végéig azonban Falkenhayn és Arz tábornokok Erdélyből kivertek a betörőket, s betörésöknek éppen századik napján hadaink Bukarestbe is bevonultak. A bölcsészeti kar Erdély egyik megszabadítóját, Arz Artúr tábornokot, 1917. március 14.-én tiszteletbeli doctorainak sorába választotta meg.

Időközben *I. Ferencz József* király, az egyetem alapítója és névadója, november 21.-én elhunyt. Emlékeztére az egyetem december 10.-én gyászünnepet tartott, mely alkalommal Szádeczky Lajos mondott emlékbeszédet, s kiemelte az egyetem körül szerzett halhatatlan érdemeit is. December 20.-án az új király, *IV. Károly* megkoronáztatása napján az egyetem közgyűlést tartott, melyen *Réz Mihály* ünnepi beszéde után Kolosváry Bálint bemutatta az új királyhoz intézett hódoló feliratot.

Az egyetem központi épületét 1916. aug. 10. a hadsereg-parancsnokság hivatalai foglalták le s bár november 9.-én kivonultak, más katonai intézetek (bacteriologia, hadosztály-bíróság, 1917. július 3.-tól augusztus 5.-ig 400 ifjúval a Ludovica Academia) helyezkedtek el benne, mi az egyes karokat ez évben is nagy összehúzóásra kényszerítette. Mindamellett az év végén az

egyetem már a szokott dísszel tartotta meg alapításának (45.) évfordulóját, mely alkalommal *Somló* Bódog a nemzetközi jog mibenlétét már nagy közönség előtt ismertethette. Szerinte a nemzetközi jog az államok felett álló hatalomtól az államokhoz intézett szabályokat jelent. A világháború tüze rávilágított a nemzetközi jog mivoltára, de a jövőbe nem világít. A rector ugyanakkor figyelmeztette az ifjúságot, hogy — miről csakhamar meg fog győződni — „talán soha a magyar nemzet ezeréves történetében sem a tatárpusztítás, sem a mohácsi vészt követő török-dúlás után a nemzet ügyét újra rendezni hivatott nemzedékre a reconstructio kérdésében oly súlyos feladat nem hármlott, mint a milyen a mostani pusztító hadjárat után a jelen és a jövő nemzedékre hárul.“

A hallgatók számának 420-ra való csökkenését a rector ijesztő mérvűnek jelezte; azt pedig, hogy ebben a nők feltűnően nagy számmal (112) voltak képviselve, első sorban annak tulajdonította, hogy a nőket az 1916. július 28.-i vkm. rendelet értelmében elégséges érettségi bizonyítvány alapján is föl lehetett venni; másodsorban pedig annak a társadalmi kényszernek, a mely a nőtől mindinkább vagyonszerző munkát követel. Az 1917. június 9.-én felavatott Gyöngyösi Rozália hazánkban az első apáca, ki doctori oklevelet nyert.

Az 1917/8. tanévet *Rigler* Gusztáv rector 1917. szeptember 15.-én a tanácsülésen a háborúban elpusztult emberanyag pótlásáról szóló értekezéssel nyitotta meg. Sürgette, hogy az állam gondoskodjék a visszavándorlásról, a kivándorlás megakadályozásáról, munka fejében a betevő falatról, a sokgyermekes családok védelméről, a törvénytelen szülöttség fogalmának jogi értelemben való megszüntetéséről s arról, hogy a jövő nemzedék lé-

lekben; testben erősebb, egészségesebb legyen a mainál. Állást foglalt az ellen is, hogy a nők oly feltűnően tódulnak az egyetemre; a tudományos pályákra, pedig bizonyára boldogabbak eljegyzésökkor, mint doctorrá avatásukkor.

Az alapítás évfordulóján, melyen *Lechner* Károly a lelki életünkben való szabadságról és kötöttségről értekezett, a rector riasztónak mondta, hogy egyetemünk hallgatósága tavaly az utolsó békeév hallgatóságának nem is az ötödrésze s így egyedül a kolozsvári egyetemen 5000 ifjú maradt le a tudományos pályáról. Most a hallgatóság száma az I. félévben 700-ra, a II.-ban pedig 1100-nál is többre emelkedett, mert a király 3 hónapra szabadságoltatta mindazokat, kik a harctéren 3—4 évet töltöttek, sőt a hadvezetőség abba is beleegyezett, hogy egy nyári (pót) semestrisen is résztvehessenek; így ez a tanév három félév munkáját végezte el. Ebben a pótsemestrisben 922 katona-hallgató vett részt s velök az ezévi hallgatóság száma 2000-nél nagyobbra növekedett.

Az egyetem munkakörének bővítése végett hét erdélyi főispán s Kolozsvár polgármestere 1917. okt. 12.-én küldöttséggel járult a Wekerle-kormány elé, hogy a kolozsmonostori akadémiát mint mezőgazdasági kart egyesítse az egyetemmel; a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egyelőre úgy intézkedett, hogy azokat a gazdasági akadémiákat végzett hallgatók, kik a minisztériumokban és közigazgatási pályákon akarnak működni, öt félév beszámításával az összes magyar egyetemekre fölvehetők és doctoratust tehetnek. A mérnöki kar fölállítása ügyében a tanács szintén fölterjesztést intézett a minisztériumhoz. Igazi gyarapodás volt azonban az orthopaediai tanszéknek 1917. november 14.-én Hevesi Imre kinevezésével történt felállítása. Gazdasági tekintetben nevezetes újítás volt, hogy a rector a fűtőanyagot a jövő tanévre többé

nem vállalkozóktól, hanem egyenesen a termelőktől szerezte be, mert fa- és szénhiány következtében az egyetemet ez évben egy hónapra be kellett csukni s a klinikák sem voltak kellően ellátva fűtőanyaggal. Az egyetem 1917. nov. 12. el is határozta a gazdasági hivatal szervezését, de Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter 1918. július 17.-én a háború nehézségei miatt a gazdasági ügyek vezetését továbbra is a mindenkori rectorra bízta.

A tanítás megint nehezen ment, mert a már évek óta lefoglalt épületeken kívül az Erdélyt védő hadseregparancsnokság 1917. szeptember 10.-től 1918. július 18.-ig a központi egyetemből is lefoglalt 62 helyiséget, úgy hogy a seminariumok nagy része nem is működhetett; József kir. herceg az erdélyi sereg vezére és a hat hónap múlva helyébe lépő Kövess Herman tábornagy azonban az egyetem nehéz helyzetének könnyítésére sokat tettek. József kir. hercegnek a magyar faj egészsége, élete és megmentése ügyében a háború alatt tett fáradozásait az orvosi kar (fennállása óta először) tiszteletbeli doctorsággal hálálta meg. A rector a megrongált központi épület nagyjából való helyrehozására százezer koronánál többet költött. Az egyetemi alkalmazottak olcsóbb ellátása és ruházkodása végett a tanács 1917. június 26.-án beszerzési csoportot alakított, mely azonban ez évben 361 taggal átlépett az állami és köztisztviselők beszerzési csoportjába; fával, porosz és magyar szénnel, cipőkkel stb. az egyetem külön is olcsóbb áron látta el alkalmazottait s lehetőleg gondoskodott a Mensából s más internatusokból kiszorult fiatalok ellátásáról is.

A sub auspiciis regis doctoravatásnál (1917. okt. 2.) gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter, mint a király személyének képviselője, figyelmeztette az ifjúságot, hogy a jövő vezetőereje a cultura, a cultura

alapvető ereje pedig a nemzeti eszme, a magyar nemzeti gondolat: „magyar királynak nincs üdvözlete magyaroknak más culturája számára; neki sincs, de a fejlődő idők geniusának sincs.” De a gyűlölet szellemétől meg kell tisztítani a legmagasabb szeretetet, a hazaszeretetet. A hazaszeretethez az ifjak ragyogó jeleit adták a harctéren. A negyedik év végéig ezen egyetemről 3661-en vettek részt a háborúban, és 193 ifjú halt hősi halált.

Az 1918/19. tanévet — Kolozsvárt az utolsót — *Schneller István* 1918. október 20.-án közgyűlésben nyitotta meg az egyetem főadatáról és annak a jelen körülményeknek megfelelő kialakulásáról szóló beszédével. Tanszabadság az egyetem eszménye, az egyetem lényege; és ennek az eszménynek megvalósítása az egyetem sajátos feladata. A körülmények azonban arra kényszerítik, hogy a tanszabadság és a szakiskolai kötöttség ellentétét egy szervezeten belül egyeztesse. Hazánk érdeke, hogy a felekezeteknek, nemzetiségeknek alkalmat adjon sajátos életök, sajátos culturájuk érvényesítésére, fölépítésére. A magyar nemzet világtörténelmi hivatása a demokratikus szabadság, eme fenséges erkölcsi eszme országának megvalósítása. S az egyetemnek ugyanaz a hivatása a tudomány, mint a hazáé a nemzetállam szervezése terén. Hazánk függetlenségének legfőbb biztosítékát a *katonai nevelés* általánosításában látta.

Az előadások 2226, tehát a békelétszámnak megfelelő hallgatóval október 1.-én kezdődtek; 23.-án a debreczeni egyetem is megnyílt a király jelenlétében, de a rögtönösen kitűzött határidőre a kolozsvári egyetem képviselője már meg nem jelenhetett. A bolgárok fegyverletételéről s a harctérről, Háromszék állítólagos kiürítéséről szóló hírek izgató hatása alatt a kolozsvári egyetem ifjúsága már október 27.-én gyűlést tartott és csatlakozott

a budapesti egyetemi ifjúságnak Magyarország teljes függetlenségét sürgető mozgalmához. Október 31.-én a király lemondásáról keringő hírekkel szemben a rector arra intette az ifjúságot, hogy hivatalos értesítés vételéig a koronás király iránt tisztelettel viseltessék. Az ifjúság azután kokárdás tisztjeinek vezetése alatt nemzeti zászlóval vonúlt Siegler altábornagy elé, hogy a katonaság a nemzeti tanácsot szintén elösmerje, a mi meg is történt. Másnap, Tisza István meggyilkoltatásának hírére, fosztogatások kezdődtek, mire Lober altábornagy fölfegyverezte a szabadságolt tiszteket, önkénteseket, egyetemi hallgatókat s így estére a közönség megnyugodott. Pár nap múlva a katonaság itten is felbomolván, a rector november 5.-én felhívta az ifjúságot, hogy a rend védelmére álljon be a nemzetőrségbe. A nemzeti tanács azonban nem engedte meg, hogy az egyetem kötelékébe tartozó 921 katonatiszt és önkéntes, valamint az egyetem egyéb polgárai közül jelentkezett 30 nemzetőr Dr. Korbuly ügyvéd és főhadnagy parancsnoksága alatt külön ezredben, úgynevezett *diáklegióban* szervezkedjék a rend fentartására, mi a fiatalokat elkedvetlenítette.

November 11.-én az egyetemi tanárok értekezlete elhatározta, hogy Magyarország területe épségének védelme és saját tudományos munkásságának biztosítása végett több nyelven *emlékiratot* intéz a külföldi egyetemekhez, a békecongressus tagjaihoz, általában véve „az igazság és igazságosság barátaihoz,” hogy megértesse Magyarország történeti hivatását, a felekezetekkel és a nemzetségekkel; első sorban a románokkal szemben mindenkor mérsékelt magatartását, melynél fogva a nemzetségek culturáját nemcsak nem gátolta, hanem elő is segítette. Hivatkozott az országnak minden más államot felülmúló páratlanul kedvező földrajzi és gazdasági egységére; sta-

tisztikai adatokkal világította meg, hogy a kisebb műveltségű románok a magyarok vezetésére szorultak. A bizottság a szöveget már november 16.-án megállapította, s több nyelvre fordításáról és szétküldéséről gondoskodott.

November 16.-án jött híre, hogy a magyar nemzetgyűlés kikiáltotta a köztársaságot, a kolozsvári román nemzeti tanács pedig ugyanaznap elhatározta a román királysághoz való csatlakozást. December 1.-én a gyulafehérvári román nemzetgyűlés valóban kimondta, hogy 26 vármegyével elszakad Magyarországtól s Romániával egyesül. Ugyanakkor Lovászy magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter a helyett, hogy elvi és actualis nagy kérdésekkel törődött volna, elrendelte, hogy az egyetem alapítójának, I. Ferenc Józsefnek nevét az egyetem törölje címéből és pecséteiről, arcképeit eltávolítsa, az ország címerének koronáját eltakarja stb., amit az egyetem csak részben teljesített. Kolozsvár megszállásának eshetősége napról-napra valószínűbb lévén, Lovászy cultusminiszter előzékenységet ajánlott s kijelentette, hogy a tanárok az állampénztárból megkapják fizetésöket, végső esetben pedig arra is felhatalmazta őket, hogy az esküt a hűtlenség bűne nélkül letegyék; mit azonban a tanárok, mint erkölcsi lehetetlenséget, már december elején visszautasítottak.

December elején Nagyszebenben megalakult a román forradalmi *Consiliu Dirigent* (kományszótanács), melynek elnöke, Maniu Gyula és több tagja azelőtt az egyetem hallgatója volt; mindamellett cultusminiszterök, Goldis László, azonnal kijelentette, hogy a kolozsvári egyetemet a románok veszik át, a magyar egyetemet pedig Marosvásárhelyt állítják fel. Ennek és Magyarország feldarabolásának hírére az egyetemi ifjúság tiltakozó nagygyűlést tartott, s egyúttal helyzete javítását követelte.

A magyar népkormány december 8.-án az erdélyi nemzeti tanácsot egész Erdélyre kiterjedő főkormánybiztossági hatáskörrel ruházta fel s főkormánybiztossá *Apáthy István* egyetemi tanárt nevezte ki, a ki december 11.-én a városháza elé roppant tömegben fölvonuló egyetemi ifjakhoz, lelkesítő beszédet tartott s másnap a Mensa lefoglalt helyiségeiben kezdte meg működését. Már december 18.-án értesítette a lakosságot, hogy az entente megbízásából román csapatok szállják meg Kolozsvárt, mire a székely s német katonák másnap megkezdték kivonulásukat a városból. A szabad szó Kolozsvárt útjára december 22.-én hangzott fel, mikor Kelet-Magyarország (a főkormánybiztosság) 26 vármegyéjének népgyűlése tiltakozott Erdély elszakítása és a gyulafehérvári határozatok ellen.

VIII. Az egyetem a román megszállás alatt.

1918. december 24.-én, karácsony szombatján, dél előtt 11 órakor Neculcea és Gherescu román tábornokok csapatai minden ellenállás nélkül vonultak be Kolozsvárra, de elállottak attól a szándékuktól, hogy katonáikat a karácsonyi szünet miatt néptelen egyetemre szállásolják be. Mi vár az egyetemre, tudni lehetett, mikor december 29.-én a román parlament elfogadván a Románia s Erdély uniójáról szóló törvényt, a Consiliu Dirigent még aznap átvette Erdély egyházi, iskolai és közművelődési ügyeinek vezetését is azzal a kijelentéssel, hogy az igazgatást a legdemokratikusabb, leghabzáradozóbb módon a vallásosság és a haza javára folytatja. A rectort azonban december 31.-én szuronyok közt vezették végig az utcán, a min nem változtat, hogy a „tévedésért“ bocsánatot kértek. A rector a tanárok küldöttsége élén még aznap megjelent az átutazó *Berthelot* tábornoknál s kérte, hogy az egyetemet katonai célokra lefoglalni, a beiratkozni akaró hallgatók idejövételét gátolni ne engedje. A tábornok a tanárokat a bolsevizmus elleni küzdelemre intette; azonban a megszállók bolsevizmussal egyetemi tanárokat is gyanúsítottak, s közülök egyeseket 1919. januárius 10.-e óta arra kötelezték, hogy minden harmad-

nap jelentkezzenek a román katonai parancsnokságnál, a városból pedig távozni ne merjenek. Apáthy egyetemi tanárt és főkormánybiztost januárus 15.-én letartóztatták s Nagyszebenbe küldték; egyetemi tanárokat (Pósta Béla, Menyhárt Gáspár, Réz Mihály, Szádeczky Lajos, Biró Balázs) tuszoknak tettek meg s őket súlyos pénzbüntetéssel sújtották a szilágymegyei véres események miatt.

Már az egyetem önkormányzati jogaiba is beavatkoztak. Januárus 12.-én Cs. Popp román hadügyminiszter igazolványt kért a sebészeti klinika igazgatójától, hogy unokaöccse műtőnövendék lehessen, de ugyanakkor el is rendelte, hogy ugyanez a növendék *az összes klinikák ellenőrzését átvegye* „hadászati és közegészségügyi szempontból“. Az orvosi kar a teljes tájékozatlanságot mutató rendeletét épp úgy mellőzte, mint Goldis miniszternek egy orvostanhallgató féléve beszámítása iránt kiadott „rendeletét“. Januárus 16.-án este 10 órakor katonaság kutatta át a központi épület pincehelyiségeit fegyverek miatt s az aulát, hol a hallgatók, a följelentés szerint, titkos gyűlést tartottak. Természetesen semmit sem találtak.

Januárus 24.-én az átutazó *Pathé* francia tábornok newyork-szállóbeli lakása elé az egyetemi ifjúság nemzeti zászlóval vonúlt s tíztagú küldöttség adta elő a magyarság panaszait. A tábornok kijelentette, hogy megérti helyzetüket, de nekik is meg kell érteniök, hogy hadi állapotban vannak s a románokkal mint ellenségekkel állanak szemben. Másrészt azonban természetesnek találta, hogy az egyetemnek zavartalanul kell folytatnia feladatait s hogy a tanulókat a beíratások végett ideutazásukban gátolni, a tanárokat pedig esküre kötelezni nem lehet. Most mindent el kell tűrniök, de bízniok is abban, hogy helyzetök csak ideiglenes és a nagyhatalmak igazságosak lesznek a magyarokkal szemben. Ez-

alatt a román katonák oszlásra szólították fel a kinnállókat, de bár a tömeg oszladozott is, letépték a magyar zászlót s véresre verték azt az egyetemi hallgatót, ki a zászlónak egy foszlányát megmentette; majd a katonaság sortűzet adott, minek következtében hárman meghaltak, többen pedig megsebesültek. Egy egyetemi tanárt, ki azon a tájon lévő lakásáról az óraadó öreg tanítónő biztonsága kedvéért hazakisérte, oldalba szúrtak és csak ez mentette meg attól, hogy meg is botozzák. Pár nap alatt a várost teljesen lefegyverezték. Az erdélyi román kormány januárius 29.-én csak nagyhezen engedte meg, hogy a szigorlók, vizsgálatra jelentkezők, felsőbb évfolyambeliek a meg nem szállott területekről az egyetemre jöhessenek; de az elsőévesek beíratkozását eltiltotta. Viszont *Kunfi Zsigmond* magyar közoktatásügyi miniszter, az egyetem volt hallgatója és bölcsészeti doktora, az egyetemeket önkormányzatuk elvételével, vagy új alapokra-fektetésével fenyegette meg és *Jászi Oszkár* volt minisztert, a kolozsvári egyetem magántanárát, ki is nevezte a budapesti egyetem kormánybiztosának. Mindez arra kényszerítette az egyetemet, hogy önkormányzatát, a kétféle kormány mellőzésével, teljes mértékben gyakorolja.

Alig zárták be a csehek februárius elsején a pozsonyi egyetemet, ez erdélyi román tanárok brassói értekezlete februárius 3.-án a kolozsvári egyetemet a románok részére követelte, gyűjteményeit, laboratóriumait azonnal leltározni kívánta s addig is, míg az egyetemet a románok teljesen átveszik, a román nyelvet, román irodalmat, román történelmet románul akarta taníttatni. Másnap 4.-én az egyetem régiségtárában levő rozsdás puskák egyrészét elkobozták s *Pósta Béla* tanárt utóbb fegyver-rejtegetés címén felelősségre vonták.

A második félévi előadásokat csak februárius 17.-én lehetett megkezdeni. Feltűnően sok román ifjú íratkozott be, hogy a hallgatók statisztikájában a nemzetiségi rovatot a románok javára kedvezőbbé tegyék. Viszont azonban az eskü megtagadása miatt állásaikból kiüldözött magyar tisztviselők, továbbá a mágnások és társadalmi előkelőségek is nagy számban íratkoztak be, hogy, a közélet minden teréről leszorítva, a tudományokban keressenek vigasztalást. A beírt 2570, tehát minden eddiginél több hallgatónak 83%-a még mindig magyar volt. A román hallgatóknak azt a kérését, hogy román nyelven hirdethessenek gyűlést az egyetem falain belül, a rector februárius 19.-én megtagadta, mert Gherescu tábornokkal már előbb megállapodott, hogy gyűléseket az egyetemen tartani nem szabad. Az ifjak azzal a kijelentéssel távoztak, hogy az engedélyt a hadosztály-parancsnokságtól már ügyis megkapták; a rector azonban az engedélyt így sem adta meg. Goldis miniszter még aznap távíratban rendelte el, hogy „a közlekedés és az élelmezés nehézségei miatt” az egyetemet csak március 28.-án nyissák meg. Illetéktelen beavatkozását elfogadni csak azért sem lehetett, mert az előadások már harmadnapja folytak.

Március 7.-én és 8.-án a tisztviselők és tanárok elmaradt fizetése helyett gyűjtött segélyösszegek hollétének kikutatása érdekében a quaesturán és a gòndnoki hivatalban rovincsoltak; semmit sem foglaltak le, de a pénztárak másodkulcsait magukhoz vették. Ugyanaznap az egyetemi tanács értesítette Porutiu Péter prefektet (főispánt), hogy beiktatta a kormányzótanácsnak azt a rendeletét, amely szerint az egyetem vagyona ezentúl román állami tulajdon, melyért neki tartozik felelősséggel. De, egy másik rendelete mellőzésével, március 22.-én a bölcsészeti kar a magyar kormány utólagos jóváhagyásának

reményében adott engedelmet arra, hogy Drăganu magántanár a román nyelv és irodalom fejlődéséről heti 3 órában előadásokat tarthasson, azonban a nagyközönség bevonása nélkül.

Az egyetem csak március 24.-én értesült, hogy Budapesten március 21.-én tanács-köztársaság, szovjet-kormány alakult, melynek vezetői Kun Béla és Kunfi Zsigmond, ezen egyetemnek mostantól fogva szomorú emlékü egykori hallgatói. Az egyetem az egyik forradalmi kormányt sem ismerhette el, pedig a *diáknyomor* miatt állami segítségre lett volna szüksége; a társadalom azonban a rectorhoz közel 300,000 koronát juttatott a diákok részére.

A románok 167 egyetemi hallgatónak, kik a legnagyobb inségbe jutottak, mert magyar területen lakó szüleiktől semmiféle segítséget sem kaphattak, a hazamenetelt csak oly föltétel alatt engedték meg, hogy ide többé vissza nem térnek. Március 31.-én a rector, Holban tábornokkal egyetértve, fölhívta az ifjakat, hogy egymás nemzeti jelvényeit kölcsönösen megbecsüljék, a külön román egyetemi kört azonban kormány-rendeletre sem engedélyezhette.

Ámbár Berthelot, Pathé, Civrieux francia tábornokok külön-külön kijelentették, hogy az egyetemet a magyaroktól elvenni nem lehet, április 7.-én *Porutiu* Péter prefekt bizalmasan értesítette a rector, hogy a kormányzótanácsnak március 10.-én 2113. sz. a. kelt rendelete értelmében az egyetemet román hatóság veszi át s a tanároknak és alkalmazottaknak egy hét alatt nyilatkozniok kell, hűséget esküsznek-e Ferdinánd román királynak? Ha igen, állásukban megmaradhatnak oly föltétel alatt, hogy két év múlva románúl folytatják előadásait; ha az esküt megtagadják, június végén minden szerzett jogukkal együtt állásukat veszti. Egy bizottság azonnal megszerkesztette a választ, s annak átadására másnap az egyetem

készen állt, de a rendeletet nem kapta meg ezúttal s a prefekt a kormányzótanácshoz utazott Szebenbe.

Április 16.-án Románia az entente fölhatalmazása nélkül is megkezdte a háborút, hogy Magyarországot a Tiszaig elfoglalja, mi az erdélyi magyarság és a tanuló ifjúság helyzetét az egymást érő zaklatások következtében az eddiginél is nehezebbé tette. Mindamellett az egyetem csöndesen folytatta munkáját s magyar és román ifjak kérésére elhatározta, hogy a háborúban elvesztett félévek pótlására a múlt évben 95957. sz. a. kelt miniszteri rendelet értelmében hadviselt ifjak számára a pótse mestert ezen a nyáron is megtartja, mi ellen egyelőre a kormányzótanácsnak sem volt kifogása.

Május 10.-én azonban a prefekt átküldte a rectorhoz *Branisce* erdélyi román közokt. miniszternek május 8.-án 4335 sz. a. kelt rendeletét, mely — a március 10.-én 2113. sz. a. kelt rendeletre hivatkozva — értesíti, hogy az összes rendes és rendkívüli tanárok azonnal letehetik a hűségesküt I. Ferdinánd román király iránt. Azok, kik az esküt megtagadják, ezzel összes tanári jogaikról lemondanak s a kormányzótanács velök szemben semmiféle kötelességet sem vállal. Ellenben, hogy a közoktatás ügye ne károsodjék, a miniszter megengedte, hogy — bár esküt nem tesznek — a nyári pótse mestert szeptember végéig megtarthassák, de „magától érthető módon“, állami ellenőrzés mellett és az államtól fizetve. A prefekt kérte a rector, hogy mindezt azonnal közölje a tanárokkal s május 12.-én délelőtt féltizenegyre hívja össze őket az egyetem aulájába, hogy tőlük az esküt bevehesse.

A karok május 9.-én és 10.-én ilyen körülmények közt is megválasztották a jövő tanévre dékánjaikat; és pedig a jogi karban Menyhárh Gáspárt, az orvosiban Jakabházy Zsigmondot, a bölcsészetiiben Márki Sándort,

a természettudományiban Szádeczký Gyulát; rector pedig május 11.-én — mivel a természettudományi kar, jogainak fentartásával, ez évre lemondott az ő sorából való választásról, — a jogtudományi karból *Kolosvári* Bálint lett. Az így megalakult tanácsnak megbízatása, az egyetem történetében páratlanul — csak két esztendő múlva járt le, mikor a szétszóródott tanárok többsége ismét összegyűlhetett új hatóság választására. A rector-választás napján az egyenként megkérdezett tanárok kijelentették, hogy az esküt le nem teszik, a tanévet azonban hajlandók befejezni s a pótse mestert is megtartani, ha munkájokat a tanszabadságnak és az egyetem önkormányzatának biztosítása mellett végezhetik.

A rector május 12.-én délelőtt 10 órakor 1483. sz. a. átküldte a prefekthez a karok nyilatkozatát. A tanárok egyhangúlag kijelentették, hogy a magyar állam iránt tett hűségesküjükhöz törhetetlenül ragaszkodnak. Mivel a békeconferentia Magyarország sorsáról még nem határozott, s így a terület hovátartozása sincs eldöntve, a román kormányzó-tanácsnak nincs joga sem a hűségeskü követelésére, sem az egyetem átvételére. A nemzetközileg elfogadott s Romániát is kötelező haagai conventiók szerint ugyanis a megszállott területen a közigazgatás az eddigi tisztviselők kezében marad, kik a közigazgatást az eddig érvényes jog szellemében kötelesek folytatni. Csak elkerülhetetlen föltétlen akadály (empêchement absolut) van helye a kivételnek. Ez alapon a megszálló hatalomnak tartózkodnia kell attól, hogy a tisztviselőket egyenként felszólítsa a hivatalban való megmaradásra, valamint attól is, hogy tőlük bármily kötelező nyilatkozatot, vagy esküt kívánjon. A haagai conventio 45. cikke külön is tiltja, hogy a megszállott terület lakóit hűségeskü letételére kötelezzék. Végre pedig — s az egyetem szempontjából éppen ez a legfontosabb, — a conventio 51. pontja meg-

állapítja, hogy a tanítást és a tudományt szolgáló intézeteket még akkor is, ha államiak, magántulajdonokként kell kezelni, minek következtében sérthetetlenek, rendeltetésükben meg nem változtathatók s beavatkozásnak vezetésükben semmiképen sincs helye.

Mindezek alapján az egyetem összes tanárai óvást emeltek az ellen, hogy az egyetemet román birtokba vegyék s egyénenként erre fölhíva, egytől egyig megtagadják a román király és a nagyszebeni román kormányzó-tanács iránt való hűségeskü letételét. A pótsemester munkájára azonban az egyetem alapjául szolgáló tanszabadság és önkormányzat elvének fentartása mellett vállalkoznak.

Mialatt az egyetemen az előadások tovább folytak, a nyilatkozat elküldése után alig félórával, május 12.-én délelőtt féltizenegykor, három román gyalogsági szakasz körülfogta az egyetemet s minden kijárást elállott. Mindjárt ezután megjelent egy előtte való nap kinevezett román bizottság, melynek tagjai voltak Drăganu Miklós (ezen egyetem nemrég képesített magántanára), Borza Sándor, Jenciu Mózes, Roșca Pál nagyszebeni semináriumi tanár, Seni Valér középisk. tanár, Stanciu V., Manu Sándor, Candrea V. középisk. tanár, Bicigean V., Gherman Traján, Cailiani Aurél, Tatár Korjolan (tanársegéd ezen egyetem orvosi karán), Nemes Sándor (gyakornok, ugyanott), Stanca Szilárd (napidijas orvos a szülészeti klinikán), kikhez Porutiu prefekt és Ghibu Onisofor közoktatási államtitkáron kívül az egyetemnek több román hallgatója is csatlakozott. Egyidőben mentek be az egyetem különböző hivatalaiba. A rector előtt Porutiu prefekt vezetése alatt Ghibu államtitkár, Drăganu magántanár, Sirbu egyetemi hallgató és a román hadsereg képviselőjében Vasiliu János őrnagy megjelenvén, a prefekt előadta, hogy mivel a tanárok ez esküt megtagadták, a román kormányzó-tanács-

nak Nagyszebenben éppen aznap (!) május 12.-én 4436/1919. sz. a. kelt rendelete alapján a magyar egyetemet átveszi, s a rector közbeszólására megjegyezte, hogy ehhez karhatalommal is rendelkezik. Ennek jeléül az őrnagy a vonakodó rector vállára tette a kezét. Déli 12 órakor a tanároknak minden munkájokat abba kellett hagyniok, kivéve az aznapra már kitűzött doctoravatást, mely zsúfolt teremben ment végbe. A rector azzal búcsúzott el az új doctoroktól, hogy „nem a sok tudás, hanem egyedül a tudományban is érvényesülő, az értékelő ész természetével homogén eszme, az igazság a mi felszabadítónk, a mi feltámadásunk megbízható záloga. Az e tudatból kisugárzó szellemerőket vigyék magukkal a gyakorlati élet küzdőterére!” — A legtöbb tanár el sem búcsúzhattott tanítványaitól; Kolosvári Bálintot, ki ezt néhány érzékeny szóban mégis megtette, csak két esztendő múlva mentették föl a lázítás vádjá alól. Ellenállásra valóban számítottak; pár nap múlva Ghibu államtitkár azt állította, hogy „a magyarok készültek erre a pillanatra s megállapodtak, (!) hogy abban a percben, mikor a román hatóság megjelenik az átvételre, az egész kormányzati és szolgaszemélyzettel együtt ellenállnak.” Azt, hogy tanárok, tanítványok „lehajtott fővel, a legkisebb morgás és minden ellenállás nélkül távoztak” és hogy „a *hajdani vitézek* olyan nyugodtan és okosan viselkedtek,” az odakinn felállított katonaságnak tulajdonította. Épp olyan jellemző nyilatkozat, mint a bukaresti „Dacia” aznap érkezett számának fenyegetése, hogy az ellenálló tanárokat internálni fogják.

A tanárok, kik állásukat és fizetésöket s a tanulók, kik félévi munkájok sikerét veszítették el, csöndesen oszlottak szét. Az előadások, tekintettel a pótsemesterre, a szokottnál valamivel előbb, három nap múlva, úgyis véget értek volna. A tanárok a leckekönyvekben igazol-

hatták ugyan az előadások látogatását, de a hitelesítést román nyelven, román pecséttel a rector és a dékánok helyettesítésére az egyetemi törvények értelmében teljesen illetéktelen állami megbízottak végezték volna; a hitelesítésnek ezt a módját azonban csak néhányan vették igénybe.

Május 13.-án, ismét szuronyos katonák közt, megkezdődött a seminariumok, intézetek, laboratoriumok, gyűjtemények átvétele, mivel a kormányzó-tanácsnak május 12.-én 4336. sz. a. kelt rendelete értelmében ezek, összes felszereléseikkel együtt, leltár mellett, a magyar állam tulajdonából a román állam tulajdonába mennek át. A seminariumok és intézetek igazgatói külön-külön, de egyértelműen kijelentették, hogy felettes hatóságuk gyanánt egyedül a magyar állam illetékes hatóságát ismerik el, intézeteiket tehát csak ennek rendeletére hajlandók átadni; a nagyszebeni kormányzó-tanács illetéktelen rendelete ellen ezért tiltakoztak s az átadást, valamint az annál való közreműködést megtagadták. Erre a megbízottak katonákat szólítván elő, kijelentették, hogy erővel is átveszik a felszereléseket és a leltárt, a mi meg is történt, mint ezt a mindenütt tanuk előtt aláírt jegyzőkönyvek bizonyítják. „Rendben adom át a seminariumot — mondta egyik tanár, — majd önök is rendben adják nekem vissza.“

A tanároknak és a hallgatóknak megengedték, hogy magántulajdonaikat az intézetekből igazoló-írat kíséretében elvigyék; e nélkül az egyetemet körülvevő katonaság senkit sem eresztett ki az épületből. A kapuk az intézetek teljes átadása után a magyar tanárok mögött végkép bezárultak; az adjunctusoknak, tanársegédeknek, gyakornokoknak, tisztviselőknak, alkalmazottaknak azonban maradniok kellett; mert — Ghibu kijelentése szerint — Oprea ezredes rendeletet adott ki, hogy azt, a ki ezt nem teszi, egész családjával 24 óra alatt a Tiszán túlra kergetik.

IX. A bujdosó egyetem.

I.

Schneller István rector, ki az egyetem ügyeit a leg-
viharosabb időben örök emlékezetre méltó férfias bátor-
sággal és önfeláldozással vezette, hivatalát az 1919/1920.
tanévre megválasztott rectornak, *Kolosvári* Bálintnak 1919.
szeptember 3.-án „birtokon kívül” adta át, mert május
12.-e óta az egyetem minden vagyona és egész föl-
szerelése a románok kezében volt. Istenbe vetett reményé-
nek kivételével mindentől megfosztva, az új hatóság fel-
adata arra szorítkozott, hogy az állás és fizetés nélkül
maradt tanári kart továbbra is a legszorosabban össze-
tartsa, a szolgálatra kényszerített segédszemélyzet és tisztvi-
selői kar érdekeit védelmezze, s helybenmaradásával,
törhetetlen kitartásával az erdélyi magyarságot a teljes
elcsüggedéstől megóvjá. Viszont azonban a tanárok lelkét
is fölemelte az a szeretet, a melyet az erdélyi magyarság
az egész idő alatt tanusított a hontalan egyetem sorsa iránt.

A kitelepítő kormánybiztosság Dr. Boeriu Jánosnak,
az egyetem nemrég végzett hallgatójának vezetése alatt
augusztus 20.-án megkezdvén működését, mint „idegene-
ket” egyremásra kiutasította az egyetemi tanárokat s a
magyarságnak számottevő tagjait. Bár a kiutasítások egy

részét fölfüggesztette, az első öt hónapban 19 tanárnak valóban távoznia kellett családotól Kolozsvárról; még pedig egy-két kivétellel minden nélkül, mert pénzők sem volt bútoraik elszállítására, könyveiket és kézírataikat pedig a tulzó cenzura miatt egyáltalán sem vihették magukkal. Az itt maradókat is egyre háborgatták szobáik lefoglalásával, egyik lakásból a másikba költöztetésével, rendőri és egyéb zaklatásokkal, úgy hogy minden tudományos munkálkodást lehetetlenné tettek. Ezért a tanév folyamán még 8 tanár távozott el a városból; a rendes tanárok száma tehát Kolozsvárt már is felényire apadt.

Ellenben a szeptember 11.-én és 22.-én kinevezett 75 román tanár és tanító egy része szeptember 29.-én a most már Clujnak nevezett Kolozsvárra érkezett. Október 25.-én a bukarestiek is megjövén, október 30.-án a román egyetemi tanácsot megalakították s november 3.-án 1871 beírt hallgatóval heti 541 órában az előadásokat megkezdették. Munkájokban a magyar tudományos segédszemélyzet már nem vett részt. Mivel az orvosi kar tanársegédi, másodorvosi, gyakornoki és gyógyszerészeti 75 állására hirdetett s október 5.-én lejárt pályázaton, az eskü követelése miatt, egy magyar sem vett részt, október 15.-én valamennyit elbocsátották s a tisztviselőknak és az alkalmazottaknak is csak némely részét hagyták meg. Eltávolítottak az egyetemről felíratot, címert, emléktáblát, arcképet, mindent, a mi annak magyar voltát hirdette s januárius 30.-án még az egyetem alapítójának, I. Ferenc József királynak a főépület homlokzatán a Muzsák csoportjában levő fejét is lefűrészeltették. Másnap azután, 1920. februárius 1.-én, maga I. Ferdinánd román király a külföldi államok és egyetemek s a belföldi hatóságok képviselőinek jelenlétében nyitotta meg az új egyetemet. „Itt, ebben a városban — szólt — a

tegnapi uralom alatt a magyar szellem erdélyi közép-pontja lett a volt magyar egyetem, a melyet jórészen román pénzen s a türelemnek azzal a legédesebb fogadalmával alapítottak, hogy a tanfolyamot a jogegyenlőség szerint rendezik be. Az egyetem azonban minden más nemzeti érzülettel szemben egyesegyedül a magyar gondolat tűzhelye lett. Az elmúlt uralom sehol sem mért kegyetlenebb ökölcsapásokat a román szellemre, mint egyetemén a magyar mért Kolozsvárt. Az Úristen azonban nem engedte meg, hogy ez a durva eszköz célját érje. A titokzatos hatalmak akaratából, mely késhetett, de meg nem hiúsúlhatott, a román egyetem Kolozsvárt most mint eszméink fényes jele, az oktatás és a hazaszeretet tiszta temploma nyílik meg.

A Budapestre menekült egyetemi tanárok hét angol, francia, német nyelvű emlékiratban tiltakoztak a törvényesen magyar egyetemnek román egyetemmé átalakítása ellen.

Mialatt az átalakított egyetem kényelmesen helyezkedett el a réginek szép helyiségeiben, a földönfutó magyar tanárok hajlékot és tűzhelyet kerestek a bujdosó magyar egyetem számára. A Magyarországra kimenekültek Budapesten, a Kolozsvárt maradtak magában Kolozsvár városában akarták folytatni működésüket; itt is, ott is a jogfolytonosság elvének alapján, s azzal a törhetetlen elhatározással, hogy az 1872:XIX. törvénycikkben örök időkre megalapított egyetemet megsemmisíteni nem engedik.

II.

Az egyetemnek Budapesten vagy Szegeden való elhelyezése ügyében a Budapestre érkezett tanárok gróf *Bethlen* István erdélyi miniszter elnöklete alatt s Tóth Lajos, Imre Sándor államtitkárok és báró P. Horváth,

Emil közreműködésével 1919. november 26.-án értekezletet tartván, *Tóth* Lajos államtitkár, három évtized óta a minisztériumban az egyetem ügyeinek leglelkesebb barátja, a Szegedre való költözést ajánlotta, mit Bethlen gróf is melegen pártolt. A többség azonban a Budapesten való maradásban látta az elhelyezés ideiglenes jellegének legjobb megmutatását. Az egyetemi tanács budapesti része még aznap megalakulván, másnap tisztelgett *Haller* István vallás- és közoktatásügyi miniszternél s az államtitkároknál, majd — a pozsonyi menekült egyetemmel, mint munkatársakkal megállapodván — *Horthy* Miklós kormányzó úrnál is, kik az egyetemét mindannyian pártfogásukról biztosították.

Szeged népe, a melyet Kossuth a nemzet büszkeségének nevezett, ennél tovább ment. Dr. *Somogyi* Szilveszter polgármester már május 9.-én a város nevében felszólította a felosztatás előtt álló egyetemet, hogy a Szegedre menekült egyetemi hallgatók megvizsgálására tanárai oda menjenek. Juniusban ezt az óhaját egy diákküldöttség útján ismételte, a tanárok azonban régi egyetemök jogi viszonyainak rendezéséig nem távozhattak. Most, november utolsó napjaiban Szeged város polgármestere és kormánybiztosa Gróf Bethlen István erdélyi miniszter előtt megjelenván, a város nevében kijelentette, hogy Szeged városa tárt karokkal várja a kolozsvári egyetemet s hajlandó annak működését messzemenő anyagi támogatással biztosítani. Nevezetesen följajánlott 40 tanár számára megfelelő polgári lakást, ételmezést és fűtőanyagot, továbbá több száz egyetemi hallgató számára internatust, ételmezéssel együtt. A főispán és polgármester értesítése szerint a város külön egyetemi bizottságot választott, mely az összes kérdésekben dönt s az elhelyezés tekintetében gr. Bethlen István kiküldöttjével és az

egyetemi tanácscsal mielőbb tárgyalni óhajt, hogy az egyetemet már 1920. februárius elsején Szegeden lehessen megnyitni. Szegeden az erdélyi ifjak közelebb lesznek szüleikhez, kik ott olcsóbban taníttathatják őket s távolabb lesznek a nemzetközi jellegű fővárostól, mely nemzeti érzületököt annyira nem táplálhatja, mint Szeged. Budapest különben is annyira el van látva tud. intézetekkel, hogy a további központosítás nem is volna célszerű.

Mindezek után Haller miniszter dec. 8.-án az „Est”-ben jelentette, hogy az egyetemet egyelőre ugyan Budapesten, de — ha az átmenet ideje tovább tart, — Szegeden helyezi el. A Budapestre jött 20 tanár karonként is szervezkedvén, kiegészítette a Kolozsvárt 1912. májusában megválasztott egyetemi tanácsot, mely — a minisztertől megerősítve, — 1919. december 12.-én tartotta meg I. rendes ülését, Schneller István prodékán akadémizáltatása következtében Rigler Gusztáv prodékán-helyettes elnöklete alatt. (Rajtuk kívül a tanács budapesti részének tagjai: Menyhárt Gáspár jogi dékán, Lechner Károly orvostud. prodékán, Hornyánszky Gyula bölcsészeti prodékán, Gombocz Zoltán bölcsészeti prodékán-helyettes, Fabinyi Rudolf természettud. kari prodékán. A tanács jegyzőkönyveit kezdettől fogva Szemler Jenő vezette.)

Rigler előadta, hogy az egyetemet a tanároknak s Tóth Lajos és Imre Sándor államtitkároknak véleménye szerint egyelőre a budai oldalon kellene elhelyezni; egyrészt, hogy a budapesti egyetem érdekeit ne sértsék, másrészt mert a legnehezebben elhelyezhető orvosi és természettud. karok egymáshoz közel itt kaphatnak megfelelő épületeket. A rector és dékáni irodák számára a Császárfürdő I. emeletének tíz szobáját ajánlta kibérelni; az orvosi kar az irgalmas rend budai kórházában helyezkedhetné el, a Paedagogium pedig nemes-

lelkűen már föl is ajánlotta termeit a bölcsészeti és a természettud. karok számára; de szóba hozták az I. és II. ker. főgymnasiumok és a II. ker. áll. főreáliskola épületeit is.

A budai elhelyezéstől függetlenül lehetett szólni a Szegeden való működésről is, a város megbízásából Szeged kormánybiztosa és polgármestere által tett ajánlatok következtében. A tanács, mely ez ügyben már előbb intézkedett, Schneller István prorektor elnöklete alatt egy 9 tagú bizottságot küldött ki, melyben idővel a legmunkásabb feladat s a megoldás érdeme Szandtner Pálnak jutott. A tanács most a miniszter tanácstól elvidöntést kért arra nézve, az állam hajlandó-e fentartani az egyetemet; s ha igen, engedelmet kérnek arra, hogy az 1919/20. tanév II. felében az előadásokat Budán megkezdhessék s intézkedést kérnek arra nézre, hogy a még Kolozsvárt lévő tanárok és alkalmazottak e végből Budára jöhessenek, a kolozsvári román egyetemtől pedig a külügyminisztérium útján a szigorlati jegyzőkönyvek, díszdoctori oklevelek és hatósági díszjelvények visszaadását kívánták.

Haller miniszter 1920. januárus 6.-án 209,636/1919. B/16. sz. a. kijelentette ugyan, hogy Szeged város ajánlatát nem ösmeri, de a kilences bizottság kiküldését jóváhagyta, mert a kérdésnek a helyszínén való tanulmányozását és megvitatását a maga részéről is helyesnek és szükségesnek tartotta; gondoskodott tehát minisztériuma képviseltetéséről.

Ehhezképest januárus 12.-én a prorektor, Tóth Lajos államtitkár, Korb Flóris műépítész és a tanárok küldöttsége Szeged városházán a város megbízottaival értekezletet tartván, Szeged az egyetem céljaira nagyszerű és nemeslelkű ajánlatokat tett. A kilenc internátuson és

40 tanári lakáson kívül megígért 2 (utóbb még 6) millió koronát és felajánlotta a közművelődési palota gyűjteményeinek használatát, a kir. tábla, a vasúti leszámítoló hivatal, áll. főgymnasium, felső keresk. iskola, madách-útcai polg. iskola épületét, az újszegedi „Kenderakadémiaát“, a szemészeti, gyermekgyógyászati, szülészeti klinikákat, a kórházat. A többi klinika részére hajlandó volt vasbeton-baraképületeket emelni. Gondoskodni kívánt a tanárok és tanítványok élelmezésének megkönnyítéséről, s az átalakítások és építkezések költségeihez három millió koronával kívánt járulni, mire a küldöttség januárus 15.-én a legjobb benyomásokkal tért haza, Korb pedig a terveket 7 millió korona előirányzásával csakhamar elkészítette.

A tanács januárus 17.-én a jelentés meghallgatása után kimondta, hogy tekintettel Szeged nemzeti érzületére, a megszállott területekhez való közelségére, lakást és élelmezést biztosító ígéreteire s arra, hogy Budapestnél olcsóbb város, hajlandó az 1920/21. tanévet ottan, egyelőre az orvosikar kivételével megkezdeni, ha a város akkorra átadhatja a kir. tábla, az állami gymnasium és a felső keresk. iskola épületeit, a Magyar Állam Vasútak leszámítoló palotáját átalakítja ifjusági internatusnak és tanári lakásoknak, az orvosikar levitele érdekében pedig haladéktalanul gondoskodik a szükséges klinikai épületek megszerzéséről vagy megépítéséről. Addig is februárus második felében a pozsonyi egyetemmel karöltve Budán kezdik meg a tanítást és pedig a jogon az I. ker. főgymnasiumban, a bölcsészeten és a matematikán a Paedagogiumban, physikából a műegyetemen, míg az orvosikar részére a XVII. katonai kórházban igyekeznek helyiséget szerezni.

Szandtner Pál, ki ugyanakkor nyert megbízatást a két egyetem együttes működése ügyében teendő javas-

latra, ezzel már januárus 19.-én elkészült s azt a tanács mindenben el is fogadta.

A Kolozsváron maradt tanárok nevében Kolosvári Bálint rector már 1919. december 8.-án kifejtette aggodalmait Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter előtt s megkérte, hogy az egyetemi tanács kolozsvári tagjainak megkérdezése nélkül ebben a fontos ügyben ne döntsön. A fölállítás elhatározását 1920. februáris 6.-án újra kérte, március 13.-án pedig fölajánlotta a maga és a vele maradt dékánok lemondását, mert visszás volna az a helyzet, hogy az egyetemnek — legalább a látszat szerint — egyszerre két tanácsa, két hatósága legyen. Április 17.-én a tanács kolozsvári része kimondta, hogy az eltávozást minden tanár egyéni elhatározására bizza. „Elösmeri a Budán megalakúlt egyet. hatóságok *ottani* hatáskörét és a székhelyen kívüli s a békekötés által teremthető végleges állapotokat megelőző egyet. működés elé bénító akadályokat gördíteni nem akar. Viszont azonban törvényszerű megbízatásához képest maga az egyet. tanács a felfogásában osztozó kartársakkal együtt a jogfolytonosság és az egyetemi érdekek képviseletében és védelmére helyén marad mindaddig, míg egyetemünk sorsa véglegesen eldöntve nem lesz, vagy míg az egyedül illetékes főhatóság ezen magatartásának végleges megváltoztatását rendeletileg elő nem írja és e változtatás összes személyi és anyagi föltételeiről nem gondoskodik.“

Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter május 1.-én 35468/1920. IV. sz. a válaszolt az egyetemi tanácsnak.

Általános nemzeti és művelődés-politikai tekintetből, valamint az egyetem jövője szempontjából szükségesnek találta — úgymond, — hogy a hajléktalanná vált s működésében megakasztott Ferenc József-egyetem a hasonló

sorsú pozsonyi Erzsébet-egyetemmel összefogva működését addig is, míg székhelyére visszatérhet, az ország valamely más városában, egyelőre pedig Budapesten ideiglenesen újra fölvegye. E végből megengedte, hogy a Kolozsvárt tartózkodó és tovább tanítani kívánó tanárokat tanszékeik elfoglalása végett Budapestre hívják. A tanács kolozsvári tagjait ebben az ügyben nem kérdezhetette meg, de álláspontját a rector fölterjesztéséből ismerte, lemondásukat pedig szükségtelennek tartotta.

Ekként megállapíttatván a kétfelé szakított egyetemi tanács egysége, az egyetemi hatóságok kettős működésének veszedelme eltűnt s a kolozsvári egyetem megkezdhetette budapesti működését. A minisztertanács ugyanis már 1920. február 25.-én 11952. sz. a. elrendelte, hogy a kolozsvári egyetemnek Budapesten levő tanárai a pozsonyinak szintén odamenekült tanáraival együtt a jog- és államtudományi, bölcsészeti és a természettudományi karokban haladéktalanul megkezdjék a tanítást; egy hónap múlva március 25.-én 27258. sz. a. mindkét egyetem orvosi kara is hasonló rendeletet kapott. A polgári isk. tanárképző-intézet (Paedagogium) vendégszeretően és önként adott helyiségeket a bölcsészeti és a természettud. karok előadásainak megtartására s a rectori és dékáni irodák számára; a jog- és államtud. kar az I. kerületi áll. gymnasiumban helyezkedett el. Az egyetemi tanács is megalakult (Schneller prorektor, Menyhárhó jogi dékán, Lechner orvos-, Dézsi bölcsész- és — az elhunyt jeles chemikus Fabinyi Rudolf helyett — Györffy természettud. kari prodekanok). A két egyetem ideiglenes együttműködése tartamára a két tanács a hallgatókat illetőleg abban állapodott meg, mit azután a kormány is jóváhagyott, hogy 1. minden egyetem külön ad ki indexeket; 2. minden egyetemi hallgató — szabad

választása szerint — vagy az egyik, vagy a másik egyetemre iratkozhatnak be; 3. akárhova iratkozott be, a másik egyetem tanárainak előadásait (a tárgynak a származási ívbe és a leckekönyvbe való bevezetése mellett) a másik egyetemre való beíratkozás nélkül szabadon látogathatja, ha az órák össze nem ütköznek; 4. minden hallgató azon az egyetemen teszi le vizsgálatait és szigorlatait, a melyikre beíratkozott. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium két rendeletben állapította meg, kiknek van joga az együttműködő két egyetemnek az *egész 1919/20. tanévet* pótló tanfolyamaira (a II. semesterre beíratkozni.) Beíratkozásra, vizsgálatokra, szigorlatokra a jogosultak közül is csak azokat bocsátotta, kik a proletár-dictatura idején tanusított viseletöket (kivéve az egyetemi és műegyetemi karhatalmak tagjait) egy öttagú bizottság előtt igazolják. A budai egyetem célja az volt, hogy a jogfolytonosságot megóvja, a meglevő tanerőket együtt-tartsa s a tanulóifjúságot elszéledni ne engedje. Az „átmenetileg“ ekként Budapesten működő kolozsvári egyetemen a kiadott tanrend szerint a jogikarból 8, az orvosiból 6, a bölcsészetiiből 9, a természettudományiból 4 rendes, összesen 27 rendes tanár több más tanerővel együtt a II. félévre összesen 80 előadást hirdetett 347 heti órában, nem számítva a jogi és bölcsészeti karokhoz csatlakozó pozsonyi tanárok előadásait. Ezekre az előadásokra mind-össze 230 hallgató iratkozott be.

Az első doctori avatásnál februárius 28.-án a prorektor kijelentette, hogy ha nem térhetünk hamarosan vissza alma materünk karjaiba, mindent megmozgatunk, hogy szeptemberben professori munkásságunkat ideiglenesen Szegeden folytassuk, a hová szeretettel meghíttak, ahol nagy áldozatok árán működésünk dologi föltételeiről gondoskodni fognak, s hol mint a nemzeti megújulás, a

nemzeti fölébredés otthonában mi is hallgatóinkkal együtt erősödni kívánunk izzó nemzeti érzésünk ápolásában.“ Márciusban lelkes beszéddel nyitotta meg az 1919/20. tanévet a második semesterrel, a mi és Lechner Károly orvoskari dékán beszéde a román sajtóban heves ellenmondást keltett. Maga az orvosi kar ebben a félévben a kellő helyiségek hiánya következtében nem kezdhette meg az előadásokat, a szigorlatokat azonban megtartotta s egyelőre a XVII. hadtest és az irgalmasok kórházában kezdte meg működését. Május 12.-én, a kolozsvári egyetem lefoglalásának első évfordulóján, az egyetem a Paedagogiumban emlékünnepet tartott. A prorektor megkérdezte, van-e joguk, illő-e, hogy ma, mikor nemzetünk minden egyes tagját egy fájdalom, egy gyász, egy erkölcsi felháborodás érzelme hatja át, a maguk külön fájdalmával, külön gyászával, külön felháborodásával hozakodjanak elő s külön emléknapot szenteljenek? S elmondván a történeteket, azzal végezte, hogy Erdély hagyományaihoz, a szabadság szelleméhez, az egyetem alapelveihez, lelkéhez: a tanszabadság eszméjéhez hívek maradnak.

A tanév, vagy inkább annak második fele júliusban szabályszerűen véget ért, de azzal a nyomasztó érzéssel, hogy a június 4.-én megkötött trianoni béke az országot ^{1920.} területe két harmadától, Erdélytől is, megfosztotta. Az egyetemi tanács ekkor, június 8.-án, egyhangúlag kimondotta, hogy az orvosi kart a többenél előbb kívánja leköltöztetni Szegedre, mi nemcsak az oktatásnak, hanem a culturalis politikának is érdekében áll; mert az ifjúság az ottlevő internatusokban olcsóbban lakhatik és élhet, a tanárok vezetéséhez ismét szorosabban illeszkedhetik s egészségesebb, erkölcsösebb légkörben tanulhat, mint mostani helyén. Törekvésének támogatására június 11.-én Bethlen grófot is megkérte, augusztus 2.-án azonban az

erdélyi magyar felekezeti közti egyetem s a Szegedre-menetel kérdése ügyében a kormányt gyors elhatározásra kérte. A döntés meg is történt, még pedig Szegeden, hol *Haller* István miniszter, Tóth Lajos államtitkár, Schneller István prorektor, Menyhárház Gáspár jogi kari dékán, Vízota Gyula a középisk. ügyosztály és Nagy Zsigmond a polg. és népiskolai ügyosztály vezetője megsejmeltek az egyetem számára szükséges épületeket, intézményeket, mire a városházán tartott gyűlésen a miniszter kijelentette, hogy a kolozsváriak, esetleg a pozsonyiak közreműködésével, 1920/21-ben Szegeden folytatják működésüket, míg Kolozsvárra visszatérhetnek. A miniszter azonban, a rendelet kiadása előtt, meghallgatta augusztus 3.-án a két egyetem együttes (egyetemközi) tanácsának véleményét, a mely egyhangúlag kimondotta, hogy a kolozsvári egyetem Szegedre költözik ugyan, de nem 1920/21-ben, mert a tárgyi (felszerelés, építkezés) és személyi (felekezeti közti egyetem bizonytalansága miatt a Kolozsvárt maradt tanárok felhívásának bizonytalansága) okoknál fogva nem lehetséges. Átmegy azonban 1921/22-ben, még pedig egyedül, mert tiszteletben tartja a pozsonyiak azon óhaját, hogy Pécssett önálló és független egyetem gyanánt működjenek. Augusztus 5.-én a második egyetemközi tanácsülésen a miniszter elnöklete alatt egyhangúlag kimondták, hogy a kolozsvári egyetem 1921/22-ben Szegeden nyílik meg, még pedig, ha szükséges, a pozsonyi tanárok közreműködésével. Erre a kolozsvári egyet. tanács augusztus 7.-én a Szegeden való elhelyezés és berendezkedés előkészítésére *Szandtner* Pál egyet. tanárt ajánlotta kormánybiztosnak, mire ő aug. 16.-án csak hatáskörének pontos megállapításával és biztosításával volt hajlandó vállalkozni.

Augusztus 12.-én *Haller* miniszter 82153/920. sz. a. értesítette Szeged város közönségét, hogy határozott

szándéka a kolozsvári száműzött egyetemet Szegeden elhelyezni, mindaddig, míg székhelyére visszatérhet; mert teljesen méltányolja Szeged culturalis jelentőségét és az egyetem elhelyezése iránt megnyilvánuló áldozatkészségét. A két egyetemi tanács meghallgatása után azonban bele kell nyugodnia, hogy a két száműzött egyetem a jövő tanévben együttesen még Budapesten működjék oly kikötéssel, hogy a tanév alatt a kolozsvári, esetleg mind a két egyetem elhelyezését és működésök feltételeit az 1921/22. tanév megkezdéséig föltétlenül biztosítsák. A tanácsot is utasította, tegyen meg mindent, hogy a kitűzött határidőre működését Szegeden föltétlenül megkezdhesse s jelöljön ki tanárai közül egyet, a ki a helyszínen a szükséges intézkedéseket tegye; végre pedig készítsen pontos és részletes költségvetést a szükséges munkálatok, berendezkedések stb. tekintetében. A tanács minderről örömmel értesült és 23.-án újból kérte Szandtner Pál kormánybiztossá való kineveztetését az általa elfogadott irányelvek és föltételek alapján. A prorektor kiemelte, hogy Szandtner, mint karközi előadó, főmozgatója volt az egyetemi előadások megkezdésének és az egyetem újrászervezésének, működése föltételei megteremtésének, az ifjúság nagyobb arányú segélyezése megindításának. Az egyetemi meghatalmazott kinevezése csak 1921. április 23. történt meg s így az egyetem még a következő 1920/21. tanévet is Budapesten volt kénytelen tölteni.

III.

A kolozsvári magyar egyetem helyreállítása vagy egy újnak szervezése az Erdélyben végromlással fenyegetett magyarságnak legfőbb kívánságai közé tartozott. A kolozsvári szűkebb tanácsban Réz Mihály jogkari dékán-helyettes már 1920. április 17.-én fölvetette annak szük-

ségét, hogy addig is, míg egyetemünket visszakaphatjuk, Kolozsvárt a magyar felekezetek angol és amerikai felekezetek pártfogása alatt *felekezetközi magyar egyetemet* állítsanak fel. Egy hét múlva Goga Oktáv román cultus-miniszter, a Petőfi-társaság tagja, kijelentette, hogy „foglalkozik” egy magyar egyetem megalapításának kérdésével, a magyar felekezetek pedig foglalkoztak is. Schneller prorektor a budai egyetemről szóló beszámolójában méltán nevezte *a világtörténelemben páratlan eseménynek*, hogy öt vallásfelekezet: a római kath., református, evangélikus, unitárius és zsidó hivatalosan egyesült egy felekezetközi (magyar) egyetem fölállítására. Az 1920. június 4.-én megkötött trianoni béke, amely Erdélyt teljesen kiszolgáltatta Romániának, a kisebbségek számára az iskolák felállításának jogát papiroson biztosítván, a kolozsvári magyar lapok másnap már a magyar egyetemnek ősszel való megnyitását sürgették. Az egyetem kolozsvári tanács tagjai tehát június 10.-én kimondták, hogy az egyesült magyar egyházaknak erre a célra készségesen följánlja tanerőinek tudományos szolgálatait s megkéri a kormányt, hogy a megszervezéshez szükséges egy esztendőre ezeknek — állásaik és jogaik fentartása mellett — szabadságot adjon, a felekezetközi egyetem indexét, vizsgálatait és okleveleit pedig más magyar egyetemiekkel egyenjogúnak ismerje el. Június 14.-én a tanács már megállapította a felekezetközi magyar egyetem szervezetét. E szerint az egyetem két karból állana: 1. a római kath. theologia Gyulafehérvárt maradna 5 tanszékkal, a többi karok mind Kolozsvárt működnének; és pedig 2. a ref. theologia 8, — 3. a jog- és államtudományi 10, — 4. az orvosi 22, — 5. a bölcsészeti (11 előadón kívül) 14, — 6. a mathem. és természettud. 10 és 7. a közgazdasági 10, összesen 79 tanszékkal. A tanács megtette javaslatát a költségek, a

fölszerelések és a helyiségek dolgában is és ez utóbbiak tekintetében első sorban a régi egyetem helyiségeinek és fölszereléseinek diplomatai úton való visszaadását kívánta sürgetni, a külföldi egyetemeket pedig a szándék pártolására szólítani. Junius 21.-én az erdélyi magyar felekezetek közös tanácsa ki is mondta, hogy azonnal felállítja az egyetemet a legteljesebb önkormányzat és a bemutatott szervezet alapján, (pl. hogy az egyetem maga választja tanárait.)

Junius 21.-én a három magyar (gr. Majláth G. Károly kath., Nagy Károly ref. és Ferencz József unitárius) püspök bejelentette a román közokt. miniszternek, hogy az erdélyi magyar autonóm egyházak főhatóságai a kényszerítő szükség hatása alatt s a több évszázados gyakorlat, valamint az 1645. évi linzi s az 1648. évi münsteri békében nemzetközi szerződésekkel is biztosított és elismert iskola-fentartási joguk alapján az 1872-ben működésükben ideiglenesen felfüggesztett kolozsvári főiskolai facultásaikat egy autonóm felekezetközi egyetemmé tömörítve, 1920. október elsejétől kezdve Kolozsvár székhellyel ismét megnyitják. Az 1872-ben alapított m. kir. egyetem ugyanis 1919-ben Kolozsvárt megszűnván, újból a magyar egyházakra hárult az a feladat, hogy a magyar nemzeti cultura kiépítéséről az 1872-ig évszázadokon át fennállott állapotok szerint önmaguk gondoskodjanak. Az egyházak bejelentését gróf Bethlen Pál junius 25.-én akarta átadni, de csak július 6.-án adhatta át Sturza Mihály prefektnak, úgy hogy magyar és román lapok már az átadás előtt behatóan foglalkoztak a tervvel s ez utóbbiak előkészítették a rossz hangulatot annak hivatalosan való fogadására. A prefekt július 7.-én „pótlás és csiszolás” és bejelentés helyett engedély kérése végett visszaadta, de mikor a püspökök július 10.-én kelt francia

levél kíséretében kijelentették, hogy bejelentésük kérés is, a változatlanul benyújtott szöveget elfogadta elküldés végett. A kérés teljesítését annál inkább remélte, mert — úgymond — „ösmeri oly ország széles látóköre, mely ország történelmét kezdettől fogva a legtökéletesebb és legnagyobb lelkű türelem jellemezte.“ Ezt azonban a román lapoknak Erdélyben és Romániában megindult szenvedélyes támadása, ezúttal legalább, egyáltalán nem igazolta, s a legnagyobb engedmény, a mit megadni hajlandók lettek volna, az volt, hogy az egyetemet Kolozsvár helyett Marosvásárhelyen vagy a Székelyföld más városában állítsák fel. Julius 6.-án Bukarestben, az orvos-egyesületek congressusa nyitotta meg a terv ellen való tiltakozások sorát, július 14.-én pedig *Bogdán-Duica* a cluji egyetem senatora a román senatusban interpellatiót intézett Negulescu közoktatási miniszterhez, a ki kijelentette, hogy a püspököknek az egyetem felállítása iránt beadott jelentését csak a hírlapokból ösmeri s azt igazi kihívásnak tekinti a román állam ellen, mert az állam hozzájárulása nélkül semmiféle iskolát nem lehet megnyitni. A magyar egyházfők bejelentését figyelembe venni nem lehet. A történelmi jogot és az egyetem szükséges voltát később majd megvizsgálják. A felekezeteknek még közép- és más iskoláik számára sem lévén elegendő pénzök, ezt valószínűleg a magyar államtól kapják. Ők azonban arra a magyar álláspontra helyezkednek, hogy a területükön lévő iskolák más államtól nem fogadhatnak el subventiót. Az egyetem kiszemelt tanárai utóbb (augusztus 11—12.) kijelentették ugyan, hogy készek az állampolgári eskü letételére, ha és a mennyiben a felekezetközi egyetemet törvényesen engedélyezik, de ezt, mivel föltételekhez kötötték, az eskü újabb megtagadásának tekintették s a bejelentés kérdé-

sével hivatalosan egyáltalán nem foglalkoztak tovább, úgyhogy az egyetemnek az ősszel való megnyitásáról szó sem lehetett. Réz Mihály egyet. tanárnak ez ügyben Goga román cultusministerhez intézett nyílt levelét a cenzura közölni nem engedte. Azt fejtegette benne, hogy a magyar egyetem ellen felzúdult animositas a passivitas politikájának legfényesebb igazolása. A magyar érzés megvolt, meglesz; ezen változtatni nem lehet. Két millió magyar Románia mai belviszonyai közt döntő lehet. Azt mondják, le fogják rombolni ezt a fölényt; de előbb összeomlik az a politika, melyet a magyar egyetem ellenségei képviselnek s melynek rövidlátását a román kormánynak is sajnálattal kell néznie. Megnyilatkozik e szűk látkör a magyar egyetem székhelye és felekezeti jellege ellen tett kifogásokban is. A ki most állami egyetemet akar, az az egyetembe beleviszi a politikát. Ezt mi nem akarjuk; már csak ezért sem akarunk állami egyetemet; de azért sem, mert annak tudományos függetlenségére nem volna kezességünk. Magyar egyetem csak Kolozsvárt lehet s ennek teljesen autonómnak kell lennie. Akkor számúzve lesz onnan a politika s egy magyar törekvés végre mégis megvalósul. Azt mondják, a magyar egyetem a magyarság nagy politikai ereje. Kétségtelenül, de hiszen a szorgalom, munka, fegyelem, becsület is nagy politikai erő. Valjon ezt is mind meg akarják-e tiltani nekünk? Nem az egyetem kérdése ez, hanem a magyarságé. Az a kérdés, akarják-e élni hagyni Erdélyben a magyarságot? Ugyanakkor Mille Konstantin az Adeverulban még erősebben hangoztatta, hogy semmiesetre sem szabad megakadályozni a kolozsvári magyar egyetem fölállítását.

A Budápestre menekült egyetemnek minden kara a legnagyobb elismeréssel és meghatottsággal üdvözölte a

kolozsváriak elhatározását, mint a magyar nemzetnek hozott áldozatot. Kolosvári Bálint rector azonban, kit az egyetem az eddigi dékánokkal együtt a jövő tanévre is meghagyott tisztségében, beszámolójában (okt. 8.) borongva állapította meg, hogy az egyetem 48 éves fennállása óta először neki jutott részül, hogy beszámoljon olyan évről, mely alatt „az egyetemi munka az egyetem régi székhelyén teljesen szünetelt, s maga az intézmény culturalis munkásságában megbénítva, csak részben és csonka szervezettel vehette föl a működés fonalát tudományos személyzetének azon töredékével, mely száműzve, Budán ideiglenes otthonra talált.”

IV.

Erdélyben az 1920/21. tanév kezdetén még 20 rendes tanár tartózkodott a tudományos segédszemélyzet s a tisztviselői és az altiszti kar jelentékenyen nagyobb részével együtt. Az orvosi kar tagjai a Budapestre való fölmenetelt sürgető felhívásra éppen akkor (október 7.) kérte a fenn működő egyetemet, tegye lehetővé, hogy egyenesen odamehessenek, hol az egyetem s különösen annak orvosi kara végleges elhelyezést nyer s akkor mehessenek, mikor a végleges helyen megkezdhetik a működést, ha egyelőre csak a berendezkedésre, felszerelés végzésére kell is szorítkozniok; mindaddig pedig az ittlévők hivatalból való szabadságolását kérték. 1921. januárius 10.-én 62/1921. vkm. sz. a. különben a még Kolozsvárt levő összes tanárok további intézkedésig újabb szabadságot kaptak a maradásra.

A tanács kolozsvári része ebben a tanévben csak két tanácsulást tartott; egyet október 8.-án a borús hangulatú rectori beszámoló-beszéd meghallgatására s egy másikat, a régi székhelyen az utolsót, április 20.-án. Az

elsőnek határozatából a rector a cluji egyetemet felszólította mindazon tárgyaknak (rectori és dékáni díszjelvények, az ifjúság selyemzászlója, Óvári Kelemen és Vályi Gyula s az ifjúsági segélyegyesületek könyvtárai, József kir. herceg tiszteletbeli doctori oklevele s a tanárok visszatartott 50,000 kor. tandíja), a melyek nem az állam tulajdonai. A román egyetem az ifjúság zászlaját az Erdélyi Muzeum régiségtárának át is adta megőrzésre, de a jelvényekre nézve kijelentette, hogy a magyar egyetem megszűntével a román egyetem tulajdonába mentek át, a többiről pedig nem nyilatkozott.

Időközben szeptember 3.-án a magyar egyetem ügyének elposványosítását látván, a bizottság szeptember 3.-án elhatározta, hogy az erdélyi ref. theologiai facultas mellé 24 év előtt felállított tanárképzőt újra szervezi olykép, hogy tagjai a régi egyetem bölcsészeti és természettud. karának megfelelő teljes kiképzést s annak alapján tanári okleveleket kaphassanak. Szeptember 21.-én az összes egyetemi tanerők felszólítást nyervén a tanításban való részvételre, a kinevezett tanárok szeptember 25.-én a theol. facultas középiskolai tanárképző intézetét és tanárvizsgáló bizottságát megalakították s elnökké Márki Sándort, helyettesévé Bartók Györgyöt választották. Október 3.-án Nagy Károly a theol. facultas és a tanárképző intézet 1920/21. tanévet istentisztelettel ünnepiesen megnyitotta; 8.-án már megjelent a nyomtatott tanrend, mely szerint 36 tanár és előadó 86 tárgyból 209 előadást hirdetett s október 18.-án 198 beírt hallgatóval megkezdődtek az előadások, 21.-én pedig a tanárvizsgálatok, minekutána Nagy Károly a cultus-resszortnál hivatalosan bejelentette, hogy a magyar egyetem megszűnése következtében az erdélyi magyar iskolák tanárképzését maguk a felekezetek veszik kezökbe, mivel okleveles tanáraik elegendő számmal nincsenek.

Mivel a régi egyetem tanárai Schneller István prorektor vezetése alatt Budapesten szintén megkezdtek a tanévet, kevés kivétellel most már valamennyien egyetemi vagy annak megfelelő tanszékről hirdethették ismét a tudomány igazságait, de a viszonyok kényszerűsége következtében két város: Budapest és Kolozsvár között megoszolva. Együttvéve azonban olyan munkát végeztek, mint még sohasem azelőtt; mert

Budapesten	50 tanár	134 tárgy	ból	552 heti	órát	adott;
Kolozsvárt	36 „	86 „	„	209 „	„	„
A két helyen	86 „	220 „	„	761 „	„	„

Az előadások mindakét helyütt mindakét félévben, bár a helyiségek elszórtsága és a segédeszközök hiányossága miatt nagy nehézségek közt, teljesen rendben folytak. A nemzetgyűlés az egyetem költségvetését megszavazta s a helyiségek száma is növekedett. A jogi kar a II. ker. Szegényház-utca modern iskolájában kapott szállást, a két egyetem quaesturájával, gazdasági hivatalaival és mintegy 100 hallgató internatusával együtt. Legbajosabb helyzetök az orvostan-hallgatóknak volt, kiknek a három egyetem tanrendjéből kellett kiválogatniok leckéiket s az egymástól néha igen távoleső intézetekbe járniok. Az elhelyezkedésnek ezen nehézségei és az a tudat, hogy egy városban három egyetem egyszerre nem működhetik, csak növelték azt a vágyat, hogy a kolozsvári egyetemnek a vidéken végre saját nyugalmas otthona legyen.

Ekkor történt, hogy 1920. november 26.-án tartott rendes ülésében a debreczeni m. kir. tudományegyetem tanácsa „a trianoni béke kényszerű ratifikálása után első szavát intézte a száműzött kolozsvári és pozsonyi egyetemekhez,“ a melyeket szeretettel hitt és kért a testvéri együttműködésre. Úgy érezte, hogy ez nemcsak ethikai kötelessége, hanem a helyes meggondolás dolga is. „Ha

ugyanis a számkivetett egyetemek — Isten segedelmével — székhelyeikre rövid időn belül visszatérhetnek, úgy a külön működésükre fordított befektetések jórészt kárba vesznének, míg együttműködés esetén a debreceni egyetemet fejlesztenék; ha pedig a sors úgy akarná, hogy a testvéregyetemek számkivetése hosszabb időn át tartana, úgy kétségtelen, hogy a csonka Magyarország anyagi és most rendelkezésre álló culturalis erői nem lennének elegendők ahhoz, hogy négy egyetem sikeres működését biztosítsák és így mind a négy egyetem lassú elsorvadása következne be. Együttműködve pedig hatalmas tényezői lennének a magyar culturának.“ Úgy gondolták, hogy az együttműködés mellett is biztosítani lehetne „a majdnem ötvenéves fényesmúltú kolozsvári egyetemnek és a velők legszorosabban egy-testvér pozsonyi egyetemnek megfelelő önállóságát.“ November 29.-én 541. sz. a. kelt kíséző írástában Pokoly József rector megjegyezte, hogy „a száműzöttek mély fájdalmaiban osztoznak és nyugodt hajlékot akarnak biztosítani a hontalanoknak, még pedig a mindnyájok nevében szent és sérthetetlen jogfolytonosság és jogfenntartás elve alapján.“ A meleg és nemeshangú meghívás december 1.-én megérkezvén, Schneller prorektor annak tartalmát már 3.-án megösmertette a tanárok értekezletével, a karok pedig azonnal foglalkoztak a meghívással, melyet az egyetem már december 4.-én és 14.-én ismételve megköszönt a debreceni egyetemnek, a tanács pedig, a karok nyilatkozatai és Menyhárház Gáspár jogkari dékánnak ezeket ösmertető jelentése alapján behatóan tárgyalták ezt az ügyet.

Valamennyi kar köszönettel fogadta a debreczeniek kedves meghívását; mielőtt azonban határozottan nyilatkoznának, szükségesnek tartották, hogy a helyszínén bizottság vizsgálja meg, megvannak-e ott azok a lehe-

tőségek és föltételek, a melyek a debreceni egyetemmel való együttműködést lehetővé teszik s nem forognak-e fenn oly körülmények, a melyek az egyetemnek más városban való elhelyezését teszik — különösen országos szempontból — kívánatossá. A tanács is erre az álláspontra helyezkedett, fölterjesztésében azonban figyelmeztette az új minisztert, Dr. Vass Józsefet, ki december 16.-a óta állt a vallás- és közoktatásügy élén, hogy az egyetem elhelyezése dolgában Szegeddel már nemcsak tárgyalások folytak, hanem elhatározások is történtek, a 15—16 tagú bizottságnak tehát nemcsak Debrecenben, hanem esetleg Szegeden is meg kell jelennie s az áthelyezés dolgában mindakét várost meg kell kérdezni.

A tanácsban tett s a minisztériumhoz is fölterjesztett különvéleménye szerint Schneller prorektor kifejtette, hogy a debreczeni egyetem meghívása a kolozsvárra nézve nem teremtett új helyzetet, mert Szeged városa már korábban följánlotta nagy áldozatait s a kormány ki is jelentette, hogy az 1921/22. tanévet okvetetlenül Szegeden kell folytatni; ezt a határozatot tehát most már végre kell hajtani. A debreczeni meghívás, mint a collegialitás érzésének első jele, a kolozsvári egyetemet mélyen meghatotta, és ezt legkedvesebb emlékei közt őrzi meg; de eddigi álláspontjának megváltoztatására okul nem szolgálhat; már azért sem, mert Debrecen városa egyáltalán nem nyilatkozott, hajlandó-e az elhelyezéssel járó nagy áldozatokra. A Debreczenbe való áthelyezés különben is azzal járna, hogy a kolozsvári egyetem néhány év múlva beleolvadna a debreczenibe.

Mindezen hírek következtében, Szeged városa 1921. januárius 25.-én megnyugtató választ kért a minisztertől, hogy az egyetemet valóban Szegedre fogja helyezni; s utalva a már megtett nagyarányú intézkedésekre, ezt a

választ március 3.-án megsürgette s a kormány vagy az egyetem biztosát Szegedre küldeni kérte.

Időközben a kiküldött bizottság Menyhárth Gáspár, az új prorektor vezetése alatt februárius 11.-én megjelentén Debreczenben, az egyetem és a város részéről a legszivesebb fogadtatásban részesült. A 12.-én délután a városházán tartott értekezleten Debreczen városa, Hajdúvármegye, a tiszántúli ref. egyházkerület és a debreczeni ref. egyházközség megbízottai egyhangúlag kijelentették hozzájárulásukat az egyetem meghívásához és felajánlották támogatásukat. Februárius 12—14.-én a bizottság a rendelkezésre álló összes helyiségeket megsejmelte. Tapasztalatairól februárius 25.-én tett jelentést a tanácsnak, mely azt szokott módon a karokkal közölve, március 5.-én tartott üléséből azt jelentette a miniszternek, hogy 1. rövid időre s átmenetileg az egyetem jogi és bölcsészeti kara működésének tudományos föltételei Debreczenben inkább föltalálhatók mint másutt, a természettud. kar szempontjából pedig sehol sem kínálkoznak jobban, mint ott, ha a kiszemelt épületeket megszerezhetik, ellenben az orvosi kart Debreczenben elhelyezni nem lehet; 2. az egyetem egyediségének, különlételében, a maga egészében való fennmaradásának biztosítékai hosszabban tartó ideiglenes állapot esetére a máshol és pedig Szegeden való elhelyezéssel inkább találhatók meg, mint Debreczenben, hol a beolvasztás veszedelmét aligha lehetne elkerülni. Az egyetem színvölát biztosító föltételek (könyvtárak, gyűjtemények, intézetek, ifjúsági internatusok, mensa, alapítványok stb.) tekintetében Szegeden az állam és a város jelentékeny áldozatai következtében inkább föltalálhatók. Mindezt a tanács a legnagyobb őszinteség hangján s a testvéries meghívásért a leghálásabban közölte a debreczeni egyetemi tanácsal is. A Debreczenbe áthe-

lyezés kérdése tehát lekerült a napirendről s most már április 20.-án a tanács kolozsvári része is összeállítani rendelte és a rector fölterjesztette a minisztériumhoz a Szegedre kimenni, vagy még maradni kívánó tanárok, segéderők és alkalmazottak névjegyzékét.

Akkor már különben is bizonyos volt, hogy a román kormány a kolozsvári ref. tanárképzőt, hol a régi egyet. tanárok tanítottak, a tanév végénél tovább túrni nem fogja. Dr. Prie államtitkár ugyanis 4616/1921. IV. sz. a. április 1. az intézetet megkérdezte, hogy mivel az 1883. XXX. t.-c. a tanárok minősítését egyedül az államnak tartja fenn, mutassa ki az intézet, milyen alapon s mikor, milyen tanterv alapján keletkezett, kik a tanárai és tanulói, kik nyertek tanári oklevelet. Követelte a jegyzőkönyveket is, megjegyezvén, hogy ha mindezekre 15 nap alatt választ nem kap, rendeletét „kénytelen lesz más úton érvényesíteni.“ A terjedelmes választ azonban már április 5.-én megkapta s ebben Márki elnök, a jogi részben Kolosvári Bálint segítségével, kifejtette a ref. egyháznak a tanárképzésre való több. évszázados jogát, a ref. theológián a tanárképzésnek a régi egyetemmel való kapcsolatát, s hogy az egyetem megszüntetése után a jelöltek itt is egyetemi szinten álló előadásokat hallgatnak, teljesen törvényszerű tanárvizsgálatokat tesznek, de okleveleket majd csak a kormánynyal való megállapodás után kapnak stb. Mindezek alapján a román lapok, élükön a Patriával, kemény cikkeket írtak arról, „hogyan működik a kolozsvári magyar egyetem“, „a titkos egyetem,“ (a melynek a román minisztériumok és a rendőrség épületei közt levő helyiségeibe a tanulók nyíltan és a legszorgalmasabban jártak.) Maga Prie május 17.-én félhivatalosan a fölállítást törvényellenesnek mondta ugyan, de a kimutatásokra nem válaszolt és a tanítást május 31.-én (a ref. theologia

évének végéig) háborítatlanul engedte befejezni. A mint azonban az eddigi elnök s egyetemi tanártársai, valamint a dunamelléki ref. püspökké megválasztott Ravasz László theol. dékán Kolozsvárról eltávoztak, az intézetet, a mely a magyarság szétszórásának idején is egyetemi fokon végezte két kar feladatait, Dr. *Prie* Oktáv államtitkár 386. sz. a. 1921. szeptember 11.-én meglepetésszerűen (mikor már körülbelül 300 hallgató jelentkezett) betiltotta. Az irattár megvizsgálására kormánybiztosnak Dr. Porútiu Péter román egyet. tanárt küldte ki, vizsgálatot indított az állami törvények megsértése címén s egész sorát állapítván meg „a román állam biztonsága és a román nemzet méltósága ellen“ állítólag elkövetett bűnöknek, az intézetet szeptember 30.-án karhatalommal végképpen becsukatta. A Népszövetség az ez ellen való tiltakozást (1922.) mind az 51 tagállam kormányának megküldte.

Mig ekként Erdélyben a régi egyetemből kisarjadt egyetlen magyar főiskola is megszűnt, Budapesten a vendégegyetem tanéve minden zavaró körülmény nélkül végződött; csak egyes lapok fakadtak ki az ellen, hogy az együttműködő két egyetem 604 beírt zsidó orvostanhallgatót szigorlatra nem engedett. Viszont a román kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy az itten szigorlatot tett orvostanhallgatók stb. okleveleit addig nem nostrificálja, míg az egyetem „politikai tüntetésből kolozsvárinak“ és oklevelei keltezésében „száműzöttek“ nevezi magát.

„A történelem ítélőszéke — végezte Kolosvári Bálint a kolozsvári eseményekről beszámoló beszédét — talán elégtételt fog egykor szolgáltatni azokért az erkölcsi világrendbe ütköző igazságtalanságokért, melyek alatt sujtottan a porban heverünk. Adja a Gondviselés, hogy legyen még magyar Erdély bércei közt, ki ezt az elégtételt meg fogja érní.“

1870. The first year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The second year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The third year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The fourth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The fifth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The sixth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The seventh year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The eighth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The ninth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The tenth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The eleventh year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The twelfth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The thirteenth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The fourteenth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The fifteenth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

The sixteenth year of the century was a year of great
prosperity and peace. The world was at peace and the
economy was strong.

X. Az egyetem Szegeden.

Dr. Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1921. május 17.-én a Szegeden elhelyezendő kolozsvári egyetem összes intézeteinek beosztását a rendelkezésére bocsátott épületekben az egyes karokkal egyetértve megállapítván¹, értesítette a városi tanácsot (98289. sz. a.) hogy a Korb Flóris műépítész tervei szerint javasolt átalakítások 7 millió korona erejéig a várost terhelik, s nincs kifogása az ellen, hogy Korb Flóris felügyelete alatt az átalakítást a város Czigler Arnold őrnagy építési vállalatára bízza.

¹ A kir. tábla épületébe jön e szerint minden kormányzati és gazdasági hivatal, az aula, a senatus tanácsterme, a jogi és bölcsészeti kar minden előadó terme a seminariumokkal s a természettud. kar minden elméleti tanszéke. Az áll. gymnasiumban lesznek a természettud. intézetek; az áll. vas- és fémipari iskolában s műhely-épületben a sebészeti és belgyógyászati klinikák, közegészségt. és élettani intézetek és az egyetemi gyógyszerár; a hajléktalanok menedék-helyében a kórtani intézet, belgyógyászati diagnóstica, gége-, orr-, fül- és fog-ambulatoriumok; a régi városi kórház elme-betegeinek pavillonjában a bőr- és bujakórtani klinika puella publica osztálya, ez utóbbinak mostani osztályában az elme-egógyászati klinika beteg-osztálya, a kórház régi szárnyában a bőr- és bujakórtani klinika; a Pulcz-utcai kiségitő-kórházban az elme-egógyászati klinika idegosztálya; a Rókus-utcai elemi iskolában a bonctani, körbonctani és törvényszéki orvostani intézet; az áll. szemkórházban a szemklinikai; a városi gyermekkórházban és a szomszédos városi bérházban a gyermekklinikai.

Rendeletének kiadásakor már készen állt s a nemzetgyűlés elé került a miniszter *törvényjavaslata a kolozsvári és pozsonyi egyetemek ideiglenes áthelyezéséről*. Ezt a 275. számú rövid törvényjavaslatot a nemzetgyűlés közoktatásügyi és pénzügyi bizottsága letárgyalván, együttesen tette meg jelentését, a melyet a kolozsvári m. kir. egyetem alapításának ötvenedik évfordulóján 1921. május 27.-én *Négyesy László* elnök és *Szádeczky Lajos* előadó, amaz a budapesti, emez a kolozsvári egyetem tanára terjesztett a nemzetgyűlés elé. A két bizottság teljesen egyetértett abban, hogy ennek a két egyetemnek fentartására szükség van és óhajtotta, hogy az elhelyezkedés és a berendezkedés akadályait az ország életbevágó culturalis igényeinek kielégítésével oldják meg. Ez az elhelyezés, mint *Szádeczky Lajos* bővebben is kifejtette, a magyar cultura terjesztése, a tudományosság fejlesztése és ellenséges szomszédaink felett culturalis fölényünknek a jövőben is biztosítása érdekében elkerülhetetlenül szükséges.

A javaslat szerint: „1. §. Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkkel felállított kolozsvári m. kir. Ferencz József-tudományegyetem ideiglenesen *Szegeden*, az 1912. évi XXXVI. t.-cikkkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen *Pécsett* nyer elhelyezést — 2. §. Azt az időpontot, a melyben a két egyetem új székhelyén működését megkezdí, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg és ezt a nemzetgyűlésnek bejelenti. — 3. §. A szegedi állami szemkórház a Szegeden elhelyezett Ferencz József-tudományegyetem orvostudományi karának céljaira és ez elhelyezés idejére a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcába vétetik át. — 4. §. Ez a törvény kihirde-

tésének napján lép életbe és azt a vallás- és közoktatásügyi, a pénzügyi, a munkaügyi és népjóléti miniszter hajtja végre.“

A nemzetgyűlés június 14.-én és 15.-én tárgyalta a javaslatot. *Ruppert Rezső* szerint mindakét egyetemet azért kell visszaállítani, hogy a hallgatók az elszakított területekről ezekre az egyetemekre jöjjenek, mi csak abban az esetben történik, ha épp olyan bánásmódban részesülnek, mint a magyar állampolgárságú egyetemi hallgatók. *Szabó József* szerint a két egyetem fentartását culturalis érdekek követelik, mert az ország nem kárhoztathatja tétlenségre európai hírű tudósait. *Hermann Miksa* szerint meg kell akadályozni a szellemi proletárság kifejlődését. *Kovács István* szerint ezek az egyetemek világító tornyok lesznek a végeken; örömmel üdvözölte tehát a javaslatot, melyet annál inkább el kell fogadni, mert Szeged az ottani egyetemért minden áldozatra kész; egyúttal azonban a numerus clausus fentartását követelte. Andaházi *Kasnya Béla* hevesen felszólalt a zsidók befogadása ellen. Javaslatot tettek az iránt, hogy ezeken a határszéli egyetemeken a szláv és román nyelveket is tanítsák. Június 17.-én a nemzetgyűlés a javaslatot harmadik felolvasásban is elfogadván, azt a kormányzó úr kihirdette s június 27.-én a Budapesti Közlöny, a (hivatalos lap) mint 1921. évi XXV. törvény-cikket közölte.

Július 22.-én már az egyetem is közzétette a beíratásokra vonatkozó hirdetést azzal, hogy az 1921/22. tanévtől kezdve Szegeden folytatja működését; azonban az egyetemre első ízben beíratkozóknak augusztus 1.-től 31.-ig még Budapesten (II., Szegényház-utca, 36. sz. és Győri-út, 13. sz.) kellett jelentkezniök. Mindenki csak engedély alapján íratkozhatott be. A felvétel kéréséhez a nemzet iránt való hűség és az erkölcsi megbízhatóság

igazolására mellékelni kellett az anyakönyvi kivonatot, érettségi bizonyítványt vagy indexet, a hatósági erkölcsi bizonyítványt a folyamodó eddigi magatartásáról, hatósági bizonyítványt a szülők mostani lakóhelyéről, foglalkozásáról, vagyoni viszonyairól, esetleg arról, hogy ezelőtt hol laktak, mivel foglalkoztak; végre attól a középiskolától, hol a folyamodó a VIII. osztályt végezte, az igazgató bizonyítványát a folyamodó ottani magaviseletéről, valamint arról, hogy a folyamodó a főiskolába való fölvételre alkalmas-e.

Ezzel egyidőben *Szandtner* Pál is megkezdte kormánybiztosi működését Szegeden s az egyetem elhelyezése és berendezése érdekében valóban rendkívüli és az egyetem történetében örök emlékezetre méltó munkásságot végzett. Dr. *Aigner* Károly főispán, Dr. *Somogyi* Szilveszter polgármester, *Gaál* Endre kulturtanácsos, *Bárdoss* Béla tiszti főjegyző, *Bérzenczey* Domokos főmérnök, *Czigler* Arnold mérnök s mások lelkesen támogatták, és — a mint *Kószó* István augusztus 12.-én a nemzetgyűlésen mondta — Szeged városa, mely a múlt években Magyarországot a maga vagyonával teremtette újjá, most is negyven millió koronával áldoz az egyetem elhelyezésére, pedig tudja, hogy az nem marad ott s kívánja is, hogy mielőbb ismét Kolozsvárt lássák. Szandtner gyakran fölment az ügyek sürgetése végett Budapestre, s onnan *Tóth* Lajos államtitkár is többször lejött a *Korb* Flóris műépítész vezetése alatt folyt munkálatok megtekintésére. A hírlapok részletesen és jóindulattal írtak a készülődésekről, bár a „Szegedi Napló“ július 29.-én úgy találta, hogy „az egyetemmél úgy vagyunk, mint a túrista, ki az út elején megbánta már egy-kicsinység az elindulást, csakhogy már nem lehet és nem szabad visszafordúlnia.“

Menyhárth Gáspár rector, *Tóth* Károly jog- és Riesz Frigyes mathem. kari dékánok, valamint *Rigler* Gusztáv,

Kubinyi Pál, Szabó József, Lőte József, Issekutz Győző, Vidákovich Kamill tanárok kíséretében szeptember 22.-én az egyetem új székhelyére érkezvén, itt a város képviselőin kívül 11 tanár fogadta őket. Másnap a tanács és tanárok megjelentek Somogyi polgármester előtt s a rector megköszönte, hogy a város hajlékot adott egy menekült egyetemnek, a mivel különben régi vágya, az egyetem föllállítása teljesült. A polgármester, ki az egyetemet már a hontalanság első napjaiban idehívta, biztosította a tanárokat, hogy a város közönsége szeretettel fogadja a tanárokat s rajta lesz, hogy kedves otthont találjanak itten. Az egyetemi tanács Szegeden szeptember 7.-én tartotta első ülését, melyben Márki Sándor, a bölcsészeti kar prodékánja, mint a tanácsnak a régi egész egyetem együttlétében megválasztott utolsó és legöregebb tagja, köszönetet mondott mindazoknak, kik a négy felé vágott (cluji, budai, szegedi egyetemmé és reform. tanárképzővé széttagolt) főiskolát fentartották, megmentették, egyesítették. Eléggé hálásak nem lehetnek azért, a mit Kolosvári Bálint tett a magyarságért, Schneller, Menyhárh, Szandtner a bujdosásban és az újra-szervezésben.

Az egyetemet és az 1921/22. évi — Szegeden első egyetemi — tanévet október 10.-én országos ünnepség közt nyitották meg. A rókusai templomban tartott Veni Sancte után a fényes menet az egyetem központi (azelőtt kir. tábla) épületébe vonúlt. A tanács tagjai (talárban), a tanárok, s a meghívott előkelőségek a főméltóságú kormányzó urat a lépcsőházban fogadták s helyfoglalása után Zadravecz István tábori katolikus, és Ravasz László dunamelléki reform. püspökök megható imákat mondván, megáldották az egyetemet. Az aulába érve, a rector elmondta a magyar Hiszekegyet, a kormányzó pedig „a m. kir. Ferencz József-tudományegyetemet új székhelyén ren-

deltetésének átadván, megengedte a közgyűlés megnyitását és Isten bőséges áldását kérte a tanárok tudományos és nemzetnevelő munkájára. Schneller prorektor, megtartván a két utolsó zivataros tanévről beszámoló beszédét, a távollévő Kolosvári Bálint rector nevében Menyhárh Gáspárnak átnyújtotta az új rectori láncot. Szívére kötötte a címében egyelőre megszűnt, de szívünkben örökké élő és bizonyára feltámadó régi kolozsvári egyetem hagyományát. Igénytelen magból, de ernyedetlen és serény munkával lett az virágzó minta-egyetem. Az áldott szegedi állomáson át a rector az úgy elszegényedett egyetemet ugyanolyan szellemű munkával vezesse régi virágzása felé. Az új rector székfoglaló beszédében az egyetem jövőjét biztosító feladatokról szólt. Szádeczky Lajos a nemzetgyűlés, Somogyi Szilveszter a város, Márki Sándor a M. T. Akadémia, Kiss János a Szent István-Akadémia, Kenyeres Balázs a budapesti, Tóth Lajos a debreczeni, Heim Pál a pozsonyi egyetemek, Kovács Andor a kecskeméti jogakadémia, Kanyó Béla az ifjúság, Jankó Ágost a szomszédos törvényhatóságok, Szalay József a Dugonics-társaság, Jancsó Benedek a Népies Irod.-Társaság nevében üdvözölte az egyetemet. A rector köszönő szavai után a kormányzó és kísérete eltávozott, Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban más kitűnőségekkel együtt jelen volt az első 12 doctorjelölt felavatásán.

Délután a város díszközgyűlést tartott az egyetem üdvözlésére, és hogy — mint megnyitójában Somogyi polgármester mondta — a város képviselői és az egyetemi tanárok megismerjék, megszeressék egymást. Üdvözölte Tóth Lajos államtitkárt, kinek legfőbb érdeme, hogy Szeged régi álma, az egyetem idehelyezése, végre megvalósult. A rector viszont azt a szeretetet köszönte meg, a melylyel Szeged városa a hontalanná vált kolozsvári

egyetemet keblére ölelte. Kiemelte, hogy az egyetem érdekében hozott áldozatok nem helyi, hanem országos érdekűek s a tudomány könyve aranybetűkkel jegyzi be a mai kor fiait, kik egy jobb, boldogabb Magyarország ujjaszületésének alapjait lerakták. Gaál Endre városi tanácsos ismertette, mit tett Szeged 1907. óta, hogy egyetemet kapjon. Főképen Tóth Lajosnak és gróf Teleki Pálnak érdeme, hogy ez a kívánság végre teljesült. Jancsó Benedek bejelentette, hogy a Népies Irodalmi Társaság két millió koronáért internatust vásárolt az egyetem menekült székely diákjai számára. Kovács Gábor egyet. hallgató elmondta, bujdosásuk idején mennyi szeretetlenségben volt részük s könyveket fakasztott, mikor tőlük elszakított, érettek kesergő édes anyáikat említette, kiket most a szegedi asszonyok anyai gondoskodása pótol.

Az előadásokat, bár az épületekén még dolgoztak s a hallgatók igazolása sem ért véget, csupán két napi késedelemmel, október 12.-én, a tanárképző munkásságát pedig október 22.-én kezdték meg. A klinikák, laboratoriumok, intézetek, seminariumnak bebutorozása és felszerelése az előadások tartása mellett rendkívül igénybe vette a tanárok erejét, idejét; s a kezdet igen nagy nehézségei közt csak azzal vigasztalódhattak, hogy 1872-ben a munka még rosszabb körülmények közt indult meg. Az első hónapokban az ifjúság lakásának, ételmezésének, könyvekkel való ellátásának ügye is lehangoltságot okozott; de a tanév második felében a viszonyok már jelentősen javultak. A tanárok egy része az egész évben szintén nem tudott kellően elhelyezkedni s Budapestről járt le előadásainak megtartására, mi a tudományos munkásságot, az ifjúsággal való érintkezést bajosabbá tette.

Az egyetem azonban, a jövőben bízva, nemcsak megfelelő intézményeit fejlesztette, hanem újaknak meg-

nyerésére is gondolt. Emlékiratok készültek a közgazdasági kar fölállítása, a szegedi ügyvédi és bírói vizsgálóbizottság előkészítése, a Közművelődési-palota könyv-, régiség-, kép- és néprajzi tárának az egyetemmel kapcsolatba hozatala, természetrajzi múzeum építése, botanikus-kert berendezése, a semináriumi könyvtáraknak egész könyvtárak megszerzésével való gyarapítása, valamennyi üres tanszék betöltése, főképp az egyetem érdekeit képviselő könyvkiadó, könyvkereskedő és könyvnyomtató vállalatnak az egyetemmel összekapcsolása stb. tekintetében. Az ifjúság a hitéletben, bajtársi szövetségekben, egyetemi egyesületekben (különösen a zene- és énekkarban), sportolásban stb. az eddiginél szorosabban szervezkedett. Mindezeknek részletezése az ötvenedik év rectori beszámoló beszédére tartozik.

Az egyetem első félszázada betöltésekor tartandó ünnepet a tanács már 1920. november 30.-án elhatározta s ezen félszázad történetének megírását Márki Sándorra bízta, ki 25 évvel ezelőtt az egyetem első huszonöt évének történetét is megírta. A tanács az ünnepet eleinte országosnak tervezte, és az alapítás évfordulóján, 1922. május 29.-én kívánta megtartani; később azonban nemzetközi jellegűvé tette s hogy a külföldi egyetemek képviselői is megjelenhessenek, a határidőt egy hónappal meghosszabbította. Tudta, hogy a különben is történelmi jellegű ünnepen inkább csak a múlt továtűnt emlékeire hivatkozhatik a nélkül, hogy a küzdelemben nyert súlyos sebeit mutogatni akarná; de tudta azt is, hogy a régihez képest bármilyen szerény is mostani helyzete, pusztá létele is bizonyossága annak a culturalis érzületnek, a mely a nemzetet a legsúlyosabb viszonyok közt is a tudomány és műveltség ezen egyik bástyájának újjáépítésére lelkesítette s annak az erőnek és férfias el-

határozásnak, melylyel tanárok és tanulók annak őrizetére vállalkoztak. Németalföld, mikor szabadságáért küzdve, sorsa még teljesen bizonytalan volt, hősie önvédelemért heringek kiosztásával és egyetem alapításával jutalmazta meg Leyden városát. Szeged városa még az egyetemet is heringek nélkül kapta meg azért az érdeméért, hogy harmadéve innen indult ki a nemzeti állam visszaállításának a munkája.

Szeged szobrai megörökítik azokat a férfiakat, Vársárhelyit, Tisza Lajost, kik a folyam rombolásai után a várost új életre keltették; mások pedig azokat: Rákóczit, Széchenyit, Kossuthot, Deákot, kik egy csüggedt nemzet hitét keltették új életre. Istennel a hazáért és a szabadságért, azért a Magyarországért, a mely nem volt, hanem lesz, abban a városban, mely szebb lett, mint a milyen volt; azért a Magyarországért, melynek nagysága előtt még romjaiban is le kell borúlnunk, jövődjé miatt pedig kétségbe esnünk nem szabad. Mert meg van írva, Deák szegedi szobrának talapzatán is be van vésve, hogy „amit erő és hatalom elvesz, azt az idő és a kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de a miről a nemzet, félve a szenvedésektől, *önmaga* lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.“

A mint Kolozsvárt, Erdély egykori fővárosában, Mátyás király és Bocskay szülőföldjén az ifjúság megértette a mohos kövek, történelmi emlékek szavát, Szegeden, az Alföld fővárosában is meglátja azt a történelmi milleüt, a mely nagy dicsőségek, mély lealáztatások, közbeeső csendes munkásságok példáiban Széchenyivel arra inti őket, hogy ha tudnak, merjenek is nagyok lenni. Koszorú a tettet illeti, nem a tespedést.

Erdély főiskolái megszokták az üldözést, a bujdosást. A kolozsvári Báthory-egyetemet 1603-ban földig ron-

tották, 1784-ben lyceummá fokozták le. A nagyenyedi kollégiumot, melyet az angolok egyetemnek neveztek, 1784-ben és 1849-ben kirabolták, felégették. A kolozsvári m. kir. egyetemet 1918-ban szuronyokkal vették el, s Erdély egyetlen megmaradt magyar főiskoláját, a református tanárképzőt, 1921-ben karhatalom segítségével csukták be. Tamen oppressa resurgit! Az erőszak mindenkor csak az iskolák falait törhette szét, nem tudományos szellemöket. Az enyedi diákok valaha a Székelykő nyirkos barlangjaiba szorúlva is áhitattal hallgatták tanáraikat; még nagyobb áhitattal hallgathatják tehát most a kolozsváriak a haza és Szeged város nagylelkűségéből adott kényelmes új otthonukban. Midőn itten is új erővel készülnek elő tudományos feladataikra, sohase téveszszék szemök elől Erdély utolsó fejedelmének, Rákóczinak jel-szavát, hogy — mint elődeik tették félszázadon át — Istennel a hazáért és a szabadságért kell dolgozniok.

FÜGGELÉK.

I. Az egyetem rectorai 1872—1922.

- 1872—3. *Berde Áron* (Laborfalvi) jogt. akad. I. tag, 1819. III. 8. Laborfalva.—1892. I. 25. Kolozsvár.
- 1873—4. I. *Schulek Vilmos* orvost., akad. rt. 1843. IV. 21. Pest —1905. III. 13. Budapest.
- 1873—4. II. *Máchik Béla* o., 1839. VIII. 7. Zágráb —1879. VIII. 13. Kolozsvár.
- 1874—5. *Finály Henrik* (Kendi) phil., akad. lt. 1825. I. 16. Óbuda —1898. II. 13. Kolozsvár.
- 1875—6. *Entz Géza* math., akad. rt. 1842. III. 29. Mezőkomárom (Veszprém).
- 1876—7. *Groisz Gusztáv* j., 1840. VII. 15. Kolozsvár —1899. I. 21. u. o.
- 1877—8. *Genersich Antal* (Szepesszombati) o., akad. lt. 1842. II. 4. Nagyszombat —1918. VI. 4. Budapest.
- 1878—9. *Imre Sándor* ph., akad. rt. 1820. VIII. 6. Hegyközpályi (Bihar) —1900. XII. 21. Hódmezővásárhely.
- 1879—80. *Brassai Sámuel* math., akad. tiszt. t., 1800. II. 13. (?) Toroczkó —1897. VI. 24. Kolozsvár.
- 1880—1. *Haller Károly* (Hilibi) j. 1836. X. 14. Nagyszeben —1911. II. 7. Kolozsvár.
- 1881—2. *Ajtai Kovách Sándor* o. 1845. III. 23. Kolozsvár —1917. Budapest.

- 1882—3. *Szabó Károly* ph., akad. rt., 1824. XII. 14. Köröstarcsa (Békés) — 1890. VIII. 31. Kolozsvár.
- 1883—4. *Abt Antal* math., 1828. XI. 4. Rézbánya (Bihar) — 1902. IV. 2. Kolozsvár.
- 1884—5. *Csiky Viktor* j. 1839. Marosvásárhely.
- 1885—6. *Maizner János* o. 1828. V. 24. Vác (Pest) — 1902. VI. 30. Kolozsvár.
- 1886—7. *Szamosi János* ph., 1840. IV. 18. Kolozsvár — 1909. IV. 27. u. o.
- 1887—8. *Kanitz Ágost* math., akad. lt., 1843. IV. 25. Lugos (Krassó) — 1896. VII. 12. Kolozsvár.
- 1888—9. *Kolosváry Sándor* (Kolosvári) j., akad. lt., 1840. VI. 23. Lukafalva (Marosszék).
- 1889—90. *Klug Nándor* o., akad. rt., 1845. X. 18. Kotterbach (Szepes) — 1909. V. 14. Budapest.
- 1890—1. *Szász Béla* (Szemerjai) ph., akad. lt., 1840. IV. 23. Nagyenyed — 1898. VII. 7. Kolozsvár.
- 1891—2. *Koch Antal* math., akad. rt., 1843. I. 7. Zombor (Bács-Bodrog).
- 1892—3. *Óvári Kelemen* j., akad. lt., 1844. XI. 21. Pécs (Baranya).
- 1893—4. *Brandt József* o., 1839. Pósfalva — 1912. VI. 12. Kolozsvár.
- 1894—5. *Meltzl Hugó* (Lomniczi) ph., 1846. VII. 31. Szászrégen (Maros-Torda) — 1908. I. 20. Nagyvárad.
- 1895—6. *Martin Lajos* math., akad. lt., 1827. VIII. 30. Buda — 1897. III. 4. Kolozsvár.
- 1896—7. *Farkas Lajos* j., akad. lt., 1842. XI. Bonczhida (Kolozs) — 1921. VI. 24. Kolozsvár.
- 1897—8. *Lechner Károly* o., akad. lt., 1850. III. 21. Budapest — 1922. I. 20. u. o.
- 1898—9. *Terner Adolf* (Ujfalusi) ph., 1835. V. 3. Buda — 1918. II. Lajtaszentmiklós (Mosony).
- 1899—1900. *Fabinyi Rudolf* math., akad. lt., 1849. V. 30. Jolsva (Gömör) — 1920. III. 7. Budapest.

- 1900—1. *Vályi Gábor* j., 1844. V. 12. Marosvásárhely.
- 1901—2. *Löte József* (Illyefalvi) o., 1856. III. 19. Maroscsúcs (Alsó-Fehér).
- 1902—3. *Schilling Lajos* ph., 1854. I. 27. Kolozsvár — 1921. VIII. 29. u. o.
- 1903—4. *Apáthy István* math., akad. lt., 1863. I. 4. Budapest.
- 1904—5. *Kiss Mór* j., 1857. V. 12. Kolozsvár.
- 1905—6. *Szabó Dénes* o., 1856. Pest — 1918. I. 16. Budapest.
- 1906—7. *Moldován Gergely* ph., 1845. III. 12. Szamosujvár.
- 1907—8. *Farkas Gyula* math., akad. rt., 1847. III. 28. Pusztasárosd (Fehérm.).
- 1908—9. *Juncsó György* (Kézdivásárhelyi) j., 1853. Tállya (Zemplén) — 1912. VIII. 14. Rimini (Olaszország).
- 1909—10. *Udránszky László* o., akad. lt., t., 1862. X. 12. Bude-tin (Tréncsén) — 1914. III. 21. Budapest.
- 1910—1. *Szádeczky Kardoss Lajos* (Szádecsnői) ph., akad. rt., 1859. IV. 5. Pusztafalu (Abauj).
- 1911—2. *Szádeczky Kardoss Gyula* (Szádecsnői) math., 1860. XII. 30. Pusztafalu (Abauj).
- 1912—3. *Kosutány Ignác* j., 1851. VII. 6. Mátészalka (Szatmár).
- 1913—4. *Kenyeres Balázs* o., akad. lt., 1865. Brassó.
- 1914—5. *Márki Sándor* ph., akad. rt., 1853. III. 27. Kétegyháza (Békés).
- 1915—6. *Tangl Károly* math., akad. lt., 1870. X. 14. Budapest.
- 1916—7. *Lukáts Adolf* j., 1848. V. 16. Felsőölsva (Zemplén).
- 1917—8. *Rigler Gusztáv* o., 1868. XI. 4. Dunamocs (Esztergom).
- 1918—9. *Schneller István* ph., akad. lt., 1847. VIII. 3. Kőszeg (Vas).
- 1919—20. *Kolosváry Bálint* (Kolosvári) j., akad. lt., 1875. I. 22. Kolozsvár.
- 1920—1. *Kolosváry Bálint* (Kolosvári) (állandó helyettese Schneller István prorektor).
- 1921—2. *Menyhárh Gáspár* j., 1868. I. 6. Ekel (Kolozs).

(Az 51. évre, 1922—3-ra, az egyetem választott rectora *Pfeiffer Péter* máth., szül. 1862. I. 31. Füleken, Udvarhely megyében.)

II. Az egyetem tanárai 1872—1922.

1. Rendes tanárok.

† * *Abt* Antal, kísérl. természettan 1872. IX. 29. † 1902. IV. 2.
 * *Ajtai* Kovács Sándor ált. kór- és gyógyszerisme, rk., 1873. III. 7. államorvostan, r., 1872. IX. 29.; 1882. XII. 6. budapesti egyet. tanár.

* *Apáthy* István állat- és összehasonlító bonctan 1890. I. 28. rk., 1891. III. 23. r., 1893-tól szövet- és fejlődéstan is.

Balogh Artúr politika 1904. XII. 5. rk., 1906. r., 1916. I. 29. nyug.

† *Bálint* Gábor (Szentkatolnai) ural-altáji összehasonlító nyelvészet 1893. XII. 7. rk., 1897. IX. 22. r. † 1913. V. 26. Temesvár.

Bartók György moralisphilosophia történelme 1912. II. 29.; bölcsészet 1917. VI. 1. r.

† *Belky* János törvényszéki orvostan, 1883. IV. 5. † 1892. XI. 17.

† * *Berde* Áron (Laborfalvi) nemzetgazd. és pénzügytan, 1872. IX. 29. 1889. nyugalm. † 1892. I. 25.

Bleyer Jakab német nyelvészet és irodalom 1908. VIII. 15., 1911. budapesti egyet. tanár lett.

† *Bochkor* Mihály egyházjog 1911—12. mt.; magyar alkotmány és jogtört. 1917. V. 30. r. † 1920. XI. 3.

Boér Elek magyar közigazgatási jog 1906—7. mt.; közigazgatás és magyar pénzügy 1908. VIII. 24. rk., 1910. II. 13. r.

Bókay Árpád ált. kór- és gyógytan s gyógyszeritan 1883. V. 11.; 1890. II. 20. átmént a budapesti egyetemre.

† *Borbás* Vince növényrendszertan 1902. VII. 13. † 1905. VII. 17.

† *Böhm* Károly bölcsészet 1896. I. 29. † 1912. V. 18.

† * *Brandt* József sebészet 1872. IX. 29., 1904. nyug. † 1912. VI. 12.

† * *Brassai* Sámuel elemi mennyiségtan 1872. X. 12., 1875. egyúttal a szanszkrit nyelv és irodalom jogosított tanára, 1883. VII. 23. nyugalm. † 1897. VI. 24.

*) † a halálozás, * a rectorátus jele, r. = rendes, rk = rendkívüli, c. rk. = címzetes rendkívüli, mt. = magántanár.

Buday Kálmán kórbonctan és kórszövettan 1895. IX. 1. mt.; 1896. VI. 6. r. ig., mikor átment a budapesti egyetemre.

Cholnoky Jenő egyet. és összehasonlító földrajz 1905. II. 4.; 1921. átment a budapesti egyetemre.

* *Concha Győző* politika 1872. IX. 29. rk., 1874. I. 4. r., 1892. IX. 30. átment a budapesti egyetemre.

Csengeri János classica philologia 1895. VII. 12.; 1896. XII. 16. megbízva ókori művészettört. előadásokkal is.

* *Csiky Viktor* kath. egyházjog és hűbérjog 1872. IX. 29.; 1899. IX. 26. nyugalm.

† *Czifra Ferenc* leíró- és tájbonctan 1872. IX. 29.; 1876. nyugalm. † 1878. V. 30.

Davida Jenő leíró- és tájbonctan 1921. X. 11.

Davida Leó idegbonctan 1882. mt.; leíró- és tájbonctan 1882. VII. 12. r.

Demeter György törvényszéki orvosvizsgálati módszerek 1911/2. mt.; törvényszéki orvostan 1919. I. 6. r.

Dézsai Lajos magyar irodalomtört. 1906. VIII. 22.

* *Entz Géza* állattan 1872. X. 12.; 1882. átment a műegyetemre.

Erdélyi László magyar művelődéstört. 1911. I. 18. rk., 1912. V. 10. r.

Erekly István magyar alkotmány- és jogtört. 1921. IX. 22.

† * *Fabinyi Rudolf* elm. és gyakorl. vegytan 1878. VI. 30. † 1920. III. 7.

* *Farkas Gyula* mennyiségtani physika 1887. I. 8. rk., 1888. III. 23. r.; 1915. X. 23. nyugalm.

† * *Farkas Lajos* római jog 1872. IX. 29. rk., 1873. III. 12. r., 1915. V. 31. nyugalm.; † 1921. VI. 24.

Fejér Lipót felsőbb mennyiségtan 1911. III. 10.; 1911. átment a budapesti egyetemre.

† * *Feleméri Lajos* neveléstudomány 1872. IX. 29.; † 1894. V. 24.

† * *Findly Henrik* (Kendi) 1872. IX. 29.; † 1898. II. 13.

Finkey Ferenc büntetőjog és pertan 1896. VI. 8. mt.; büntető perjog 1912. IV. 25.; 1915. átment a pozsonyi egyetemre; 1921. IX. 22. újból kinevezve ezen egyetemre.

† *Fleischer Antal* vegytan 1872. IX. 29.; † 1877. XI. 28.

† *Fodor* József törvényszéki orvostan 1872. IX. 29.; 1874. átment a budapesti egyetem közegészségtud. tanszékére; † 1901. III. 19.

† *Géber* Ede bőrbetegségek és bujakórtan 1874. VIII. 5. rk., 1879. IV. 29. r.; † 1891. X. 1.

† * *Genersich* Antal kórbonctan 1872. IX. 29.; 1895. VIII. átment a budapesti egyetemre; † 1918. VI. 4.

† *Genersich* Gusztáv gyermekgyógyászat 1896. V. 11. mt.; 1917. XI. 26.; † 1921. VII. 5.

Gombocz Zoltán ural-altáji összehasonlító nyelvészet 1914. VII. 1.; 1921. átment a budapesti egyetemre.

† * *Groisz* Gusztáv (Szepesszombati) büntetőjog 1872. IX. 29.; 1894. III. 27. nyugalm.; † 1899. I. 21.

Győrffy István magasabbrendű virágtalan növények alak-, felelő- és rendszertana 1911/2. mt.; ált. növénytan 1914. VIII. 9., r.

Haar Alfréd elemi mennyiségtan 1912. I. 21. rk.; 1917. IX. 10. r.

† *Halász* Ignác magyar nyelvtudomány és összehasonlító ugor nyelvészet 1893. XII. 7.; † 1901. IV. 9. Budapesten.

† * *Haller* Károly (Hilibi) osztrák polg. törvény 1872. IX. 29.; 1905. IX. 25. nyugalm.; † 1911. II. 7.

Haraszti Gyula francia nyelv és irodalom 1895. VII. 12.; 1909. átment a budapesti egyetemre; † 1921. VII. 15.

Hegedüs István aesthetica 1885. VII. 10. mt.; classica philologia 1886. IV. 21.; 1891. VI. 15. átment a budapesti egyetemre.

† *Helle* Károly keresk. jog 1897. mt.; váltó- és keresk. jog 1912. IV. 1. r.; † 1920. III. 5.

† *Hevesi* Imre orthopaediai sebészet 1914. I. 14. rk.; 1917. XI. 14. r.; † 1921. III. 16.

Hoor Károly (Horóczy) szemészet 1894. VIII. 28.; 1908. átment a budapesti egyetemre.

Horger Antal magyar nyelvészet 1922. II. 16.

Hornýánszky Gyula classica philologia 1913. VIII. 4.

† *Hóman* Ottó classica philologia 1872. IX. 29.; 1885. VI. 15. budapestvidéki tanker. főigazgató lett; † 1903. IV. 16. Budapesten.

† *Hőgyes* Endre ált. kórgyógy- és gyógyszer-tan 1875. III. 17.; 1883. I. 5. átment a budapesti egyetemre; † 1906. IX. 9.

Imre József szemészet 1909. IX. 23.

† * *Imre* Sándor magyar nyelv és irodalom 1872. IX. 29., 1886. III. 16. nyugalm.; † 1900. XII. 21. Hódmezővásárhelyen.
Issekutz Béla kísérletes gyógyszerhatástan mt.; 1919. II. 4. rk., 1921. VIII. 4. r.

Istvánffy Gyula növénybonctan és az alsóbbrendű növények természethistóriája 1882/3. mt.; növénytan 1897. II. 15.; 1899. Budapesten az orsz. központi szőlészeti kísérl. állomás és ampelológiai intézet igazgatója lett.

Jakabházy Zsigmond kísérletes gyógyszerhatástan és gyógyszerismereti szövettan 1898/9. mt.; gyógyszerismeret 1913. VI. 27.; 1921. átmént a budapesti egyetemre.

Jancsó Benedek tiszt. r. tanár, román történelem 1922. IV. 23.

† * *Jancsó* György (Kézdivásárhelyi) magyar polg. peres és perenkívüli rendtartás 1891. VII. 24.; † 1912. VIII. 14. Riminiben.

Jancsó Miklós belgyógyászat 1911. IX. 23.

† *Jeney* Viktor észjog, jogencyclopaedia, prot. egyházjog (ez utóbbi helyett 1875-től tételes nemzetközi jog) 1872. IX. 29.; † 1887. X. 8.

† * *Kanitz* Ágost növénytan 1872. X. 12.; † 1896. VII. 12.

Karl Lajos francia nyelv és irodalom 1913. I. 13.

Kenéz Béla statisztika 1907. VIII. 19. rk., 1909. I. 6. r.; 1918. átmenet a budapesti egyetemre.

* *Kenyeres* Balázs akad. lt. törvényszéki orvostan 1894. IX. 4. rk., 1896. I. 29. r.; 1914. VIII. átmént a budapesti egyetemre.

Kiss Albert (Balásfalvi) magyar magánjog mt. 1902/3.; nemzetközi összehasonlító magánjog 1921. IX. 22. r.

* *Kiss* Mór római jog 1884. VII. 29. r.; pandecta-jog 1886. IV. 7. rk.; római jog 1890. VIII. 19. r.; nyugalm.

Klug Lipót ábrázoló geometria 1896. XII. 16. szolgálattételre kirendelve; 1897. mt.; 1900. VIII. r.; 1917. VIII. 16. nyugalm.

† * *Klug* Nándor élet- és szövettan 1878. XII. 3.; 1891. átmént a budapesti egyetemre; † 1909. V. 14.

Klupáthy Antal keresk. és váltójog 1894. VIII. 24.; 1911. X. 17. nyugalm.

* *Koch* Antal ásvány- és földtan 1872. IX. 29.; 1895. VIII. 29. átmént a budapesti egyetemre.

* *Kolosváry* Bálint (Kolosvári) magyar magánjog 1900/1. mt.; ausztriai magánjog 1906. VIII. 20. rk., 1909. I. 6. r.

* *Kolosváry Sándor* (Kolosvári) magyar magánjog és bányajog 1872. IX. 29.; 1910. V. 3. nyugalm.

† *Korbuly Imre* magyar közjog és közigazg. jog 1872. IX. 29.; † 1876. III. 5.

Kosutány Ignác magyar jogtörténelem 1877/8. mt.; egyházjog 1900. II. 16. r.

Kováts Ferenc közgazdaságtan és pénzügytan 1921. XII. 24.

† *Kovács Gábor* közgazdaság mt. 1910. III. 22.; statisztika r. 1918. VII. 30.; átment Budapestre 1918.; † 1920. I.

Kubinyi Pál (Felsőkubini és Deménfalvai) szülészeti és nőgyógyászat 1921. III. 31.

† *Kuncz Ignác* politika 1893. V. 24.; † 1903. I. 25.

Kuncz Ödön keresk. és váltójog 1911. X. 5. mt.; 1914. VI. 17. rk., 1916. VI. 21. r.; 1921. átment a budapesti közgazd. egye-

† *Ladányi Gedeon* egyetemes történelem 1872. IX. 29.; † 1886. II. 4.

Laky Dezső statisztika 1921.

† *Lánczy Gyula* egyetemes történelem 1886. XII. 14.; 1891. VI. 15. átment a budapesti egyetemre; † 1911. I. 17. Budapesten.

† * *Lechner Károly* elmekórtan és törvényszéki orvostan 1889. VI. 1.; † 1922. I. 20. Budapesten.

† *Lindner Gusztáv* magyar közjog, közigazg. és pénzügyigazg. jog 1879. V. 3.; 1901. nyugalm.; † 1909. X. 20. Nagyszébenben.

Lőte József (Hlyefalvi) ált. kór- és gyógytan 1890. XI. 12. rk., 1893. II. 12. r.

Lukáts Adolf büntetőjog 1894. IX. 27.

† * *Máchik Béla* belgyógyászat 1872. IX. 29.; † 1879. VIII. 13.

† * *Maizner János* szülészeti 1872. IX. 29.; 1892. nyugalm.; † 1902. VI. 30.

† *Makara Lajos* sebészet 1905. VIII. 11. † 1915. XI. 5.

* *Márki Sándor* egyetemes történelem 1892. VI. 30.

† *Marschalkó Tamás* bőr- és bűjakórtan 1897. VIII. 13.; † 1915. IX. 23.

† * *Martin Lajos* felsőbb mennyiségtan 1872. IX. 29. † 1897. III. 4.

† * *Meltzl Hugó* (Lomniczi) német nyelvészet és irodalom. 1872. IX. 29.; † 1908. I. 20.

* *Menyhárh* Gáspár magyar magánjog 1898. mt.; ausztriai magánjog 1911. XII. 29. r.

† *Mina* János állatgyógytan és állatrendészet 1872. IX. 29. rk., 1875. r.; † 1880. VII. 6.

* *Moldován* Gergely román nyelv és irodalom 1886. VI. 28.

Moór Gyula jogbölcseészet 1918. XII.

Nagy Ernő magyar közjog és közigazg. jog 1902. VII. 13.; 1912/3. átmént a budapesti egyetemre.

Nagy Ferenc polg. törvénykezés, váltó- és keresk. jog 1881. X. 29.; 1891. I. átmént a budapesti egyetemre.

Navrátil Ákos nemzetgazdaságtan és pénzügy 1905. VIII. 11. rk., 1909. I. 6. r.; 1919. átmént a budapesti egyetemre.

Némethy Géza classica philologia 1909. VIII. 25.; 1912. átmént a budapesti egyetemre.

Ortvay Rudolf matematikai physika 1915/16. mt., 1916. VIII. 16. rk., 1920. X. 30. r.

† *Ossikovszky* József élet- és körvegytan 1874. VIII. 5. rk., 1883. VII. 3. r.; † 1888. VI. 4.

* *Óvári* Kelemen egyetemes európai és hazai jogtörténelem 1872. IX. 29.; 1916. IX. 1. nyugalm.

Pauler Ákos bölcseészet 1912. IX. 1.; 1916. átmént a budapesti egyetemre.

Pecz Vilmos classica philologia 1891. VII. 11.; 1895. VIII. 15. átmént a budapesti egyetemre.

* *Pfeiffer* Péter elektro-mágnesség és a mágnesség kísérleti tana 1901/2. mt.; kísérleti physika 1904. X. 10. rk., 1917. III. 7. r.

† *Pisztóry* Mór nemzetgazdaság- és pénzügytan 1891. IX. 10.; 1905. IV. 12. nyugalm.; † 1906. VII. 13.

Plósz Pál élet- és körvegytan 1872. IX. 29.; 1874. átmént a budapesti egyetemre.

Plósz Sándor magyar polg. perjog és váltójog 1872. IX. 29.; 1881. átmént a budapesti egyetemre.

Pogány Béla fénytán 1916/7. kísérleti természettan 1918. V. 31. rk.; 1920. X. 30. r.

† *Pósta* Béla archaeologia 1898. IV. 14.; † 1919. IV. 16.

† *Purjesz* Zsigmond (Belsőecseri) belgyógyászat 1880. V. 2.; 1911. IV. 7. nyugalm. † 1918. I. 27. Budapesten.

Reinbold Béla orvosi vegytan 1912. VII. 1. rk., 1918. XII. 31. r.

Réthy Mór mennyiségtani természettan 1874. VIII. 15. rk., 1876. r.; 1884. IV. 26. óta elemi mennyiségtan; 1886. VIII. 8. átment a budapesti József-műegyetemre.

Ruzitska Béla chemia 1896. VII. 29. mt., 1906. XII. 20. c. rk.; 1913. IV. 30. rk., 1917. r.

† *Réz Mihály* alkotmánypolitika 1910. IV. 18. mt.; magyar közjog 1913. VII. 19.; † 1921. V. 24. Genéveben.

Richter Aladár általános növénytan 1901. X. 13.; 1913. VIII. 31. ideigl. nyugalm.

Riesz Frigyes felsőbb mennyiségtan 1912. IV. 6. rk., 1914. VI. 8. r.

Rigler Gusztáv közegészségtan 1899. IX. 12.

† *Rózsahegyi Aladár* közegészségtan 1883. I. 6.; † 1896. I. 27.

Schlesinger Lajos mennyiségtan 1890/1. mt.; felsőbb mennyiségtan 1897. VI. 3.; 1911. I. 4. átment a budapesti egyetemre.

† * *Schilling Lajos* római történelem 1879. V. 14. mt.; egyetemes történelem 1883. II. 16. rk., 1889. VIII. 9. r.; † 1921. VIII. 29.

Schmidt Henrik német nyelv és irodalom 1911. VIII. 6.

* *Schneller István* neveléstan 1895. II. 1.

† * *Schulek Vilmos* szemészet 1872. IX. 29.; 1874. I. átment a budapesti egyetemre; † 1905. III. 13. Budapesten.

† *Somló Bódog* jogbölcshészet 1898/9. mt.; politika 1902/3. mt.; jogbölcshészet és tételcs nemzetközi jog 1905. VIII. 12. rk., 1909. I. 6. r.; 1918. átment a budapesti egyetemre; † 1920. IX. 28.

† * *Szabó Dénes* szülészet és nőgyógyászat 1892. VIII. 26.; † 1918. I. 16. Budapesten.

† * *Szabó Károly* magyar történelem 1872. IX. 29.; † 1890. VIII. 31.

* *Szédeczky-Kardoss Gyula* (Szádecznei) ásvány és földtan 1896. IX. 24.; 1921. romániai főgeológus lett.

* *Szédeczky-Kardoss Lajos* (Szádecznei) magyar történelem 1891. VIII. 21.

† * *Szamosi János* classica philologia 1872. IX. 29. † 1909. IV. 27.

Szandtner Pál alkotmány-politika 1915. III. 16. mt.; magyar közjog 1917. I. 13.

† * *Szász Béla* (Szemerjai) bölcshészet 1872. IX. 29.; 1896. I. nyugalm.; † 1898. VII. 7.

† *Széchy Károly* a magyar költészet legújabb történelme

1885. VII. 10. mt.; magyar irodalomtörténet 1898. VIII. 20.; 1905. I. átment a budapesti egyetemre; † 1906. I. 3. Budapesten.

† *Szilasy* Gergely román nyelv és irodalom 1872. X. 20.; 1886. VI. 30. nyugalm.; † 1897. I. 17. Naszódón.

† *Szilasi* Móric magyar nyelvészet és összehasonlító finn-ugor nyelvtudomány 1902. VII. 13.; † 1905. V. 15.

† *Szilágyi* Ete szemészet 1875. VII. 10.; † 1894. IV. 16.

Szinnyei József magyar nyelv és irodalomtörténet 1886. VII. 9. rk., 1888. V. 4. r.; 1890. VIII. 20. a tanszék kettéosztása következtében magyar nyelv és ugor összehasonlító nyelvészet; 1893. VI. 15. átment a budapesti egyetemre.

* *Tangl* Károly kísérleti természettan 1903. VIII. 24.; 1916. átment a budapesti József-műegyetemre.

† * *Terner* Adolf (Ujfalusi) egyetemes és összehasonlító földrajz 1874. VII. 31.; 1904. XII. nyugalm. † 1918. II. Lajtaszentmiklós.

† *Torma* Károly magyar közjog 1877. elejétől; állandóan szabadságolva 1879. nyaráig, mikor a budapesti egyetemen az archaeologia tanára lett; † 1897. III. 1. Porto d'Anzióban.

Tóth Károly magyar polg. törvénykezési jog 1913. V. 20.

Tóth Lajos gyógyszer-tan 1890. X. 23.; 1897. V. 19. óta a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban (jelenleg mint államtitkár) az egyetemi ügyek referense; tanszékét azóta állandóan Lőte József helyettesíti.

† *Török* Aurél (Ponori Thewrewk) élet- és szövettan 1872. IX. 29.; 1877/8. átment a bonctani tanszékre; 1881. IX. 8. a budapesti egyetemen az anthropologia tanára lett; † 1912. IX. 2. Budapesten.

† * *Udránszky* László élet- és szövettan 1891. III. 26. rk., 1893. V. 27. r.; 1895. VI. óta szövettant nem adott elő; 1899. XI. 27. kinevezték a budapesti egyetemre, de a VKM. 1909. XI. 21. rendelete alapján rector-sága idején kolozsvári tanszékét megtartotta; † 1914. III. 21. Budapesten.

† *Vajda* Gyula Magyarország művelődéstörténete 1883. V. 3. mt.; 1883. V. 6. címzetes rk., 1892. VIII. 5. rk., 1896. VIII. 18. r.; † 1909. III. 26.

* *Vályi* Gábor statisztika 1872. X. 16.; 1905. XII. 7. nyugalm.

† *Vályi* Gyula a differentialis egyenletek elméletének a geometriára és mechanikára való alkalmazása 1881. mt.; az újabb

algebra és geometria elmélete 1882. mt.; mennyiségtani természettan 1884. IV. 26. rk.; elemi mennyiségtan 1887. I. 8. r.; 1912. VII. 28. nyugalm.; † 1913. X. 13.

Veress Elemér élettan 1904/5. mt.; 1911. XI. 4. rk., 1913. III. 12. r.; 1919. Budapestre kinevezve; 1921. ezen egyetemhez újra kinevezve.

Veress Ferenc bőr- és bujakórtan 1921.; lemondott 1922.

Veszprémy Dezső kórszövettan 1904/5. mt.; kórbonctan és kórszövettan 1914. V. 31. r.

Vidakovits Kamill sebészeti műtéttan mt.; sebészet 1921. VII. 29. r.

† *Werner* Rezső bölcsészeti jogtan, jogtud. encyclopaedia és tételes nemzetközi jog 1888. VIII. 29.; 1905. nyugalm.; † 1907. IV. 14.

Zolnai Gyula magyar nyelvészet és összehasonlító finn-ugor nyelvészet 1906. VIII. 21.; 1917/8. átmént a pozsonyi Erzsébet-egyetemre.

Összesen 160.

2. Rendkívüli tanárok.

Ajtai, Apáthy, Bálint, Balogh, Boér, Concha, Farkas Gyula, Farkas Lajos, Géber, Haar, Hevesi, Kenéz, Kenyeres, Kiss Mór, Klug Lipót, Kolosváry Bálint, Kuncz Ödön, Lőte, Mina, Navrátil, Ossikovszky, Pfeiffer, Pogány, Reinbold, Réthy, Riesz, Ruzitska, Schilling, Somló, Szinnyei, Vajda, Vályi Gyula, összesen 32-en, ugyanezen egyetemen nyilvános rendkívüli tanárokból nyilvános rendesek lettek. (L. a rendesek közt.)

Békési, Buday, Elfer, Engel, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Generich Gusztáv (ifj.), Gergely Samu, Góth Manó, Gyalui, Hermann, Ruzitska, Salzbauer, Szentpétery, Wertheimer, összesen 14, alább a magántanároknál *-gal megjelölve, Generich a rendesek közt; címzetes rendkívüli tanárok.

3. Magántanárok. *)

Almásy Antal magyar magánjog 1910. III. 22.

† *Anka* Aurél harcászati sebészet 1910/11. † 1913.

Agoston Péter magyar magánjog 1904. III. 5. 1918-ig.

*) A *-gal jelöltek címzetes rendkívüli tanárok.

Ákontz Károly szülészeti és nőgyógyászati propedeutika 1896. VII. 31.

Baintner Hugó plg. törvénykezési jog 1894. V. 29.

Balás Elemér magyar büntetőjog 1908. XII. 14. 1918-ig.

† *Bartók* György (idősb) philosophia 1875; 1876. IV. 23. Nagyenyedre távozott lelkésznek; † mint erdélyi ref. püspök 1907. XII. 19.

Batta István a mathem. és természettudományok didaktikája 1920. VIII. 10.

Bálint Sándor az izelt lábúak alaktana 1898/9.

Benedek László ideggyógyászat 1916—21.

† *Benel* János sebkezelés és kötszereléstan 1884.

* *Békésy* Károly alkotmányi politika 1888. V. 1.; 1895. X. 16. címz. ny. rk.

Bikfalvy Károly szövettan és mikroszkopiumi technika 1890.

Biró Balázs magyar polg. perrendtartás 1911. VII. 4.

Bocsó Jenő magyar polg. törvénykezési jog 1912. XII. 12.

Bodnár János növénybiochemia 1915/6.

† *Boros* Gábor görög irodalomtörténet 1905. † 1912.

Bors Emil politika 1877/8.

Bruckner Győző a Felvidék művelődéstörténete 1914. IV. 4.

Bozóky Géza 1906/7.

* *Buday* Árpád római tartományok régiségtana 1911. V. 27.; 1917. X. 3. c. rk.

Buday Dezső jogbölcseészet 1906. XI. 27.

Buday Marcell magyar keresk. jog 1906. XI. 27.

— *Buza* László politika 1911/12.

Büchler Ignác kopogtatás és hallgatóság 1878/9.; ugyanakkor a belgyógyászat helyettes tanára.

Cserép József római irodalomtörténet 1893. XII. 3.; 1897. óta budapesti gymn. és magántanár.

Daday Jenő az édesvizek és szárazföldi sós vizek gerinctelen állatai, 1882/3.; 1887. Kecskemétre távozott.

Dános Árpád magyar ipari közigazgatási jog 1918. IV.

Dávid Lajos algebrai számok és függvények elmélete 1910. VI. 2.

Dékány Kálmán a magyar történelem középkori forrásai 1912. V. 25.

Dékányi István történelem-elmélet és társadalomgazdasági művelődés 1920. XII. 6.

- Ditrói Gábor* szemészeti diagnostika 1916/7.
- Draganu Miklós* a XVI—XVII. századbeli román nyelv és irodalom története 1917. VI. 19.; 1918. cluji egyetemi r. tanár.
- Eisler Mátyás* sémi nyelvek és irodalmak 1893. VII. 22.
- * *Elfer Aladár* belgyógyászati diagnostika 1916. c. rk.
- * *Engel Gábor* a szülés erőműtani akadályai 1881.; 1893. c. rk.
- * *Erdélyi Pál* újabb magyar irodalomtörténet 1901. VIII. 3.; 1911. VII. 14. c. rk.
- Farkas Béla* alsóbbrendű állatok életműködésének szövettana 1914/5.
- Fejér Lipót* mennyiségtani analysis és analyticus mechanika 1904/5.
- Ferencz Áron* gyógyszerészet 1916/7.
- Ferenczy Árpád* nemzetközi jog 1902/3.
- Ferenczy József* irodalmi segédtudományok 1897.; 1901/2. r. a budapesti József-műegyetemen.
- * *Ferenczi Zoltán* a magyar irodalom újkora 1772-től 1881. V. 25.; 1895. I. 14. c. rk.; 1899. XI. 8. a budapesti egyetem könyvtárigazgatója s magántánára.
- † *Feuer Nathaniel* szemészeti műtéttan 1874. I.; 1878. elköltözött; † 1902. XI. 25. Budapesten.
- Filep Gyula* közegészségtani vizsgálati módszerek 1904/5.
- Fodor Ferenc* Magyarország és a Balkán gazdasági geographiája 1920. VII. 29.
- Gaál István* harmadkori rétegek gerinctelen faunája 1911/2.
- Gámán Béla* a felsőlégútak kór- és gyógytana 1906/7.
- Géber János* bőr- és bűjakórtani diagnostika 1913/4.
- Gelei József* összehasonlító sejttan 1914/5.
- * *Gergely Samu* európai történelem 1889. IV. 24.; 1896. V. 1. Európa XVI. és XVII. századbeli történelme c. rk.
- † *Góth Lajos* a női genitale fertőzőes betegségeinek kór- és gyógytana 1910. VII. 2.; † 1910. VIII. 22.
- † *Góth Manó* szülészeti műtéttan 1878., nőgyógyászat 1884.; szülészeti műtéttan és nőgyógyászat 1893. c. rk.; † 1895. VII. 29.
- * *Gyalui Farkas* könyvtári tudományok 1901. X. 10.; 1911. VII. 14.; 1918. a cluji román egyetem könyvtárigazgatója.
- Gyergyai Árpád* (Kissolymosi) fül-, orr- és gégegyógyászat 1911/2.

Hainiss Elemér gyermekkori betegségek 1922. IV. 28.

Hanasiewicz Oszkár hadi sebészet 1917. IV.

Hebelt Ede magyar magánjog 1915. III. 13.

† *Herbich Ferenc* az osztrák-magyar monarchia geológiája 1875.; † 1887. I. 15.

* *Hermann Antal* néprajz 1898. II. 5.; 1921. VI. 2. c. rk.

† *Hintz György* gyógyszerészeti műtan és vénýkészítési gyakorlatok 1883.; † 1890. II. 20.

Horváth Jenő újkori egyetemes történelem 1911. IV. 20.

Höncz Kálmán száj- és fogbetegségek tana 1897—1921.

Huss Rikárd német nyelvészet 1914. V. 30.; 1914. r. a debreceni egyetemen.

Huszár Vilmos újabb francia irodalom 1902/3.

Imre Sándor magyar nevelés története 1904/5., újabban megerősítve 1910. IV. 30.; 1912. budapesti egyet. mtanár, 1918. óta államtitkár a VKM-ban.

Irk Albert magyar büntetőjog 1913. XII. 13.

Issekutz Hugó gyógyszerészeti műtan elmélete s vénýkészítési gyakorlatok 1893.

Jancsó Miklós klinikai propedeutika 1900/1.

Jászi Oszkár alkotmánytan 1912. I. 8.; 1918. miniszter.

Joó Gyula magyar közjog 1911. IV. 7.

Kanitz Arisztidesz az élet és chemia dynamikája 1913/4.

† *Kanitz Henrik* bőrbetegségek kórtana 1910. IV. 30.; † 1910. VIII. végén.

Károly I. Irén az elektromos sugárzás kísérleti tana 1906/7.

Katona Mór magyar magánjog 1904/5.

Kerekes Zoltán keresk. földrajz 1918. VII. 6.

Kérészy Zoltán magyar alkotmány- és jogtört. 1899/1900.; 1914. pozsonyi r.

Kiss Géza római jog 1907. V. 23.; 1914—9. debreceni r.

* *Koch Ferenc* aromaticus vegyek tana 1887. III. 2.; 1896. XII. 12. c. rk.

Konrádi Dániel ált. kór- és gyógytan 1906—1921.

Kovács Ferenc statisztika 1902/3.

Kovács István nummismatica 1913. XI. 27.

Kún Béla egyházjog 1910. V. 12.

Loncsár József közgazdaság 1876/7.

- Lukinich* Imre erdélyi nemzeti fejedelmek története 1909. V. 28.; 1914. pozsonyi r.
- Marót* Károly görög folklóre és vallástört. 1917. XII. 2.
- Mártonffy* Marcell keresk. jog 1905. VII. 5.
- Meczner* Sándor magyar magánjog 1902/3.
- Meltzl* Balambér római jog 1909. VI. 30.
- Meltzl* Oszkár közgazdaság 1875/6.
- Meszlényi* Artúr magyar magánjog 1907. VII. 4.
- Mika* Sándor középkori pápaság története 1883. I. 17.; 1892. budapesti mt.
- Mikler* Károly egyházjog 1908.
- Sz. Nagy* Gyula algebra és függvénytan 1914/5.
- Oberschall* Pál magyar büntetőjog 1900/1.
- Obetko* Dezső peres és perenkívüli eljárás 1907. VII. 4.
- Pachinger* Alajos ált. és részl. zöparasitológia 1885/6.
- Palágyi* Menyhért a természettudományok bölcséleti ismerettana 1904/5.
- Páter* Béla a növény. morphológiája és oikológiája 1906/7.
- Purjesz* Béla a szív és vérkeringési szervek kór- és gyógytana.
- Raffay* Ferenc magyar magánjog 1900/1.
- Réthey* Ferenc római jog 1912. V. 6.
- Roska* Márton palaeoethnographia 1913. XII. 18.
- † *Rudas* Gerő a fogak szövet- és kórtana 1897.; † 1912. I. 30.
- Rudas* Gerő (ifj.) a fog szövet- és kórtana 1905/6.
- †* *Salzbauer* János egyházjog 1882. VII. 29.; 1887. III. 29. c. rk.; † 1898. V. 16.
- Schilling* Gábor physikai földrajz 1922. I. 31.
- Schmidt* Ágoston újabb mennyiségtani módszerek 1873/4.; 1880. nyarán Budápestre távozott.
- ← *Sigmond* Andor magyar közgazgatási jog 1908/9.
- Steiner* Pál húgyszervek és férfi-ivarszervek sebészete 1910—21.
- † *Szabó* Gyula magyar közjog 1884. I. 9.; † 1901. IV. 21.
- Szabó* József idegkórtan.
- Szabó* László a Tengeremellék és Dalmácia története 1918. I. 6.
- Szabó* Sándor magyar pénzügyi jog 1900/1.
- Szaniszló* Albert izlábú állatok fejlődési és biológiai viszonyai 1880/1.; 1893. Kassára távozott.

* *Szentpétery* Zsigmond (Királyhelmecezi) palaeoeruptivus kőzetek 1911/12.; közétan 1918. VIII. 8. c. rk.

* *Széky* Tibor cyclusos szénvegyületek 1907/8. mt.; 1917. IX. 10. c. rk.

Szigethy Lehel magyar. közigazgatási és pénzügyi jog 1902. VIII. 2.

Szilády Zoltán állatok oikológiája 1908.

Szilágyi Antal magyar magánjog 1914. V. 24.

† *Szolcsányi* Hugó statisztika 1876/7.; † 1906. III. 24. Nagyváradon.

Trocsányi József magyar magánjog 1911. VII. 4.

Vajna Vilmos fogászat 1889.; 1892. Budapestre távozott.

Varga Béla logika és a logika története 1915. X. 16.

Vértés Oszkár nőgyógyászati műtéttan 1916—21.

Vitéz Géza (Illyefalvi) magyar közoktatási jog 1902/3.

* *Wertheimer* Ede (Monori) egyetemes történelem 1876. X. 22.; 1877. Nagyszebenbe távozott; 1885. IX. 19. a kolozsvári egyetemre, 1886. XII. 29. a pozsonyi jogakadémiára beosztva.

Összesen 128.

*

Rendes tanárok lettek (l. ezek névsorában) a kolozsvári egyetemen a magántanárok névsorába fölvetett következő magántanárok:

Bartók György (ifj.), *Bockor* Mihály, *Boér* Elek, *Buday* Kálmán, *David* Jenő és Leó, *Demeter* György, *Finkey* Ferenc, *Genersich* Gusztáv (ifj.), *Győrffy* István, *Hegedüs* István, *Helle* Károly, *Hevesi* Imre, *Istvánffy* (Scharschmidt) Gyula, *Jakabházy* Zsigmond, *Klug* Lipót, *Kolosváry* Bálint, *Kosutány* Ignác, *Menyhárh* Gáspár, *Ortvay*, *Pfeiffer* Péter, *Pogány* Béla, *Reinbold* Béla, *Réz* Mihály, *Ruzitska* Béla *Schilling* Lajos, *Schlesinger* Lajos, *Somló* Bódog, *Szandtner* Pál, *Széchy* Károly, *Vajna* Gyula, *Vályi* Gyula, *Veress* Elemér, *Veszprémy* Dezső, *Vidákovits* Kamill. Összesen 35. Velök együtt az egyetem magántanárainak száma 1872—1922. közt 153.

Ötven év alatt tehát 160 rendes és 129 magán-, együtt 289 tanár működött az egyetemen (a rendkívülieket is odaértve). Az előadókat, magántanítókat, adjunctusokat, tanársegédeket, gyakornokokat, kikkel ez a szám az ezret megközelíti, a hely szűke miatt ezúttal felsorolni nem lehetett.

A hallgatók száma.

	I. félév	II. félév		I. félév	II. félév
1872—3.	258	233	1898—9.	1073	992
1873—4.	306	289	1899—1900.	1196	1082
1874—5.	366	353	1900—1.	1403	1240
1875—6.	417	363	1901—2.	1502	1432
1876—7.	391	372	1902—3.	1754	1598
1877—8.	433	397	1903—4.	1925	1855
1878—9.	422	400	1904—5.	2290	2145
1879—80.	462	427	1905—6.	2386	2201
1880—1.	470	438	1906—7.	2410	2131
1881—2.	456	431	1907—8.	2404	2128
1882—3.	456	441	1908—9.	2319	2078
1883—4.	465	436	1909—10.	2307	2110
1884—5.	455	444	1910—1.	2359	2107
1885—6.	504	487	1911—2.	2405	2157
1886—7.	499	502	1912—3.	2343	2124
1887—8.	534	512	1913—4.	2302	2119
1888—9.	535	519	1914—5.	1216	1077
1889—90.	565	523	1915—6.	703	583
1890—1.	607	544	1916—7.	420	424
1891—2.	622	575	1917—8.	700	2022 ¹
1892—3.	624	596	1918—9.	2226	2570
1893—4.	662	598	1919—20.	—	220 ²
1894—5.	629	582	1920—1.	1003	1289
1895—6.	702	643	1921—22.	1007	970
1896—7.	795	726	1872—1922.	53162	50383
1897—8.	884	833			

¹ A pótsemester 922. hallgatójával együtt.

² Pótsemester Budapesten.

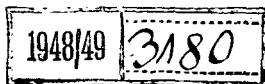

TARTALOM :

	Oldal
I. Az egyetem eszméje Erdélyben	3
1. A római kath. fejedelmek kora	3
2. A protestáns fejedelmek kora	11
3. Egyetemek a gubernium korában	19
II. Az egyetem alapítása és első éve	31
III. Trefort és az egyetem	39
IV. 1888—1896	51
V. 1896—1900	63
VI. Az egyetem a XX. század kezdetén	75
VII. Az egyetem a háboruban	97
VIII. Az egyetem a román megszállás alatt	113
IX. A bujdosó egyetem	123
X. Az egyetem Szegeden	149

Függelék.

I. Az egyetem rectorai 1872—1922	159
II. Az egyetem tanárai 1872—1922	162
1. Rendes tanárok	162
2. Rendkívüli tanárok	170
3. Magántanárok	170

B 30958

